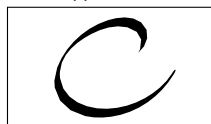

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ
COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME

Огляд судової практики Суду 2022

РАДА ЄВРОПИ

CONSEIL DE L'EUROPE

Видання англійською мовою
© Рада Європи - Європейський суд
з прав людини, 2023

Цей документ є витягом із
щорічного звіту Європейського суду з
прав людини за 2022 рік, Рада
Європи.

Кожен, хто бажає відтворити та/чи
перекласти весь цей документ або
його частину в друкованому вигляді,
в мережі інтернет або в будь-якому
іншому форматі, має звернутися за
електронною поштою
publishing@echr.coe.int за
подальшими вказівками.

Цитуючи цей документ, необхідно
посилатися на джерело: «Річний
звіт Європейського суду з прав
людини за 2022 рік, Рада Європи».

Цей документ доступний для
завантаження за посиланням:
<https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/overview-of-the-case-law>

Цей переклад опубліковано за
домовленістю з Радою Європи,
Європейським судом з прав
людини та Верховним Судом
(Україна) і виконано бюро
перекладів «Профпереклад».

Зміст

ЮРИСДИКЦІЯ І ПРИЙНЯТНІСТЬ	10
Юрисдикція Держав (стаття 1)	10
«ОСНОВОПОЛОЖНЬ» ПРАВА	12
Право на життя (стаття 2)	12
Зобов'язання захищати життя	12
Заборона катування, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження або покарання (стаття 3)	16
Ефективне розслідування	16
Екстрадиція	18
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА	27
Право на справедливий розгляд у цивільному процесі (пункт 1 статті 6)	27
Застосовність	27
Доступ до суду	29
Право на справедливий судовий розгляд у кримінальному провадженні (пункт 1 статті 6)	30
Справедливість судового розгляду	30
Інші права в кримінальному провадженні	36
Ніякого покарання без закону (стаття 7)	36
ІНШІ ПРАВА ТА СВОБОДИ	42
Право на повагу приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції (стаття 8)	42
Застосовність	42
Позитивні зобов'язання	43
Свобода вираження поглядів (стаття 10)	47
Застосовність	47
Свобода вираження поглядів	50
Свобода преси	53
Свобода зібрань та об'єднання (стаття 11)	56
Застосовність	56
Заборона дискримінації (стаття 14)	58
Стаття 14 у поєднанні зі статтею 8	58
Стаття 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу	68
Право на вільні вибори (стаття 3 Першого протоколу)	75
Балотування на вибори	75
Заборона колективного вислання громадян (стаття 3 Протоколу № 4)	78
Право на в'їзд на територію Держави	78
ОБОВ'ЯЗКОВА СИЛА ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ (СТАТТЯ 46)	81
Провадження щодо вирішення питання про невиконання рішення	81
КОНСУЛЬТАТИВНІ ВИСНОВКИ (СТАТТЯ 1 ПРОТОКОЛУ № 16)	84

Огляд судової практики

Цей огляд¹ містить складену юрисконсультром добірку найцікавіших справ за 2022 рік.

У 2022 році Велика Палата винесла дев'ять рішень, одну ухвалу та три консультативні висновки.

За статтею 3 Велика Палата розглянула три справи, що стосувалися екстрадиції. У справі «Хасанов і Рахманов» (*Khasanov and Rakhmanov*) Суд уточнив обсяг і характер оцінки ризику за статтею 3 у справах про вислання, а також методологію розгляду справ, поданих членами вразливих груп, які заявляли про систематичне жорстоке поводження. У справі «Санчес-Санчес» (*Sanchez-Sanchez*) Велика Палата роз'яснила, чи слід оцінювати відповідність довічного позбавлення волі в третій країні, що подає запит на екстрадицію, усім стандартам, які застосовуються до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі в Договірних Державах (як визначено у справі «Вінтер та інші» (*Vinter and Others*)). В ухвалі у справі «МакКаллум» (*McCallum*) Велика Палата підтвердила свою позицію щодо розмежування між матеріальним зобов'язанням за статтею 3 та відповідними процесуальними гарантіями, які не є застосовними у контексті екстрадиції.

У справі «Гженда» (*Grzęda*) Велика Палата розглянула нове питання: застосовність пункту 1 статті 6 (цивільно-правовий аспект) до спору, що виник через передчасне припинення повноважень члена судової ради (Національної ради судочинства), хоча він залишався чинним суддею. При цьому Суд опрацював та уточнив першу і другу умови підходу Вільхо Ескелінена (*Vilho Eskelinen*). Велика Палата також взяла до уваги загальний контекст реформ судової системи, встановивши, що внаслідок цих реформ судова влада зазнала втручання з боку виконавчої та законодавчої гілок влади, а її незалежність і дотримання стандартів верховенства права були суттєво послаблені.

---

1. Цей огляд складено Директоратом юрисконсульта; він не зв'язує Суд жодними зобов'язаннями.

У межах кримінально-правового аспекту пункту 1 статті 6 у справі «*Веготекс Інтернешнл С.А.*» (*Vegotex International S.A.*) Велика Палата роз'яснила критерії, за якими оцінюється обґрунтованість суспільно значущих підстав, що використовуються для виправдання ухвалення законів із зворотною силою, які впливають на судовий розгляд податкових спорів.

За статтею 10 у справі «*НІТ С.Р.Л. проти Республіки Молдова*» (*NIT S.R.L. v. the Republic of Moldova*) Велика Палата розглянула питання про обмеження діяльності телерадіомовника, запроваджені з метою забезпечення плюралізму політичних поглядів у медіа та захисту права інших осіб на свободу вираження.

У справі «*Белеер*» (*Beeler*), у контексті застосовності статті 14, Велика Палата визначила критерії, за якими оцінюється, чи належить певна ситуація до сфери регулювання статті 8 у її аспекті «сімейного життя». Це рішення стосувалося соціальних виплат та їхнього зв'язку із захистом сімейного життя. Також за статтею 14 у справі «*Савіцкіс та інші*» (*Savickis and Others*) Велика Палата розглянула питання виправданості різного ставлення до осіб залежно від громадянства. Справа стосувалася наслідків відновлення незалежності Держави після незаконної окупації та анексії.

У справі «*Х.Ф. та інші проти Франції*» (*H.F. and Others v. France*) Велика Палата вперше встановила існування юрисдикційного зв'язку між Державою та її громадянами щодо скарг в контексті пункту 2 статті 3 Протоколу №4. Суд також розглянув обсяг процесуальних обов'язків Держави у контексті відмови у репатріації своїх громадян.

У справі «*Кавала*» (*Kavala*) Велика Палата винесла друге рішення в процедурі встановлення порушення статті 46. Суд дійшов висновку, що Туреччина не виконала його остаточне рішення, у якому містилась пряма вимога щодо негайного звільнення заявника. Велика Палата також уточнила деякі аспекти розподілу повноважень між Європейським судом з прав людини та Комітетом міністрів Ради Європи у процесі нагляду за виконанням рішень.

Велика Палата винесла три консультативні висновки у відповідь на запити відповідно до Протоколу №16 до Конвенції. На запит Касаційного суду Вірменії (P16-2021-001) Велика Палата розглянула питання застосування строків давності до кримінального переслідування, винесення вироку та призначення покарання за злочини, що за своєю суттю є актами катування. Це стосувалося тлумачення статей 3 і 7 Конвенції. На запит Державної ради Франції (P16-2021-002) Велика Палата роз'яснила аспекти практичного застосування принципу недискримінації, закріпленого у статті 14. На запит Верховного адміністративного суду Литви (P16-2020-002)

Велика Палата визначила межі консультативних висновків у питаннях, що стосуються виконання її рішень. Суд також уточнив вимоги та критерії, які є релевантними для оцінки того, чи стало обмеження, що забороняє колишньому члену парламенту, якого було піддано імпичменту, балотуватися до *Сейму*, непропорційним у контексті статті 3 Першого протоколу.

Упродовж року Суд виніс низку важливих рішень, які сприяли подальшому розвитку його прецедентної практики.

За статтею 2 Суд вперше застосував так зване «позитивне зобов'язання за підходом Османа», яке вимагає від Держави вживати запобіжних заходів для захисту людей. Це було зроблено у справі «*Сафі та інші*» (*Safi and Others*), що стосувалася захисту мігрантів під час морської рятувальної операції. Суд також уперше розглянув питання відповідності акту евтаназії стандартам Конвенції у справі «*Морт'є*» (*Mortier*). За статтею 3 Суд розглянув справу «*Дж.І. проти Хорватії*» (*J.I. v. Croatia*), яка стосувалася повторної віктимізації жертви зґвалтування.

За статтею 6 (право на справедливий суд, кримінально-правовий аспект) Суд уточнив зміст і обсяг права не свідчити проти себе у справі «*Де Леге*» (*De Legé*), що стосувалася накладення податкового штрафу. Суд також уточнив застосовність статті 7 до ситуації, коли обране в іноземній Державі покарання у виді довічного позбавлення волі, яке можна було скоротити, після передачі засудженого перетворюється на *де-факто* довічне позбавлення волі, яке неможливо скоротити («*Купінський*») (*Kupinskyu*).

За статтею 8 Суд уперше розглянув скаргу щодо процедур оцінки віку мігрантів, які звертаються за міжнародним захистом і заявляють, що є неповнолітніми («*Дарбо та Камара*») (*Darboe and Camara*), а також скаргу щодо сексуальних домагань на робочому місці («*С. проти Румунії*») (*S. v. Romania*).

У справі «*Котляр*» (*Kotlyar*) Суд уточнив чинники, які слід враховувати при визначенні того, чи поширюється захист статті 10 на певну дію або поведінку, що заборонені законом. У справі «*ТОВ «Мемо» (ООО Мемо)*» Суд дослідив, чи можуть заходи, спрямовані на захист репутації державного органу, вважатися такими, що переслідують «законну мету» відповідно до пункту 2 статті 10. За статтею 11 у справі «*Баріш та інші*» (*Barış and Others*) Суд розглянув нове питання - застосовність цієї статті до страйку, організованого окремими працівниками поза рамками офіційної діяльності профспілки.

Стосовно заборони дискримінації, у справі «*Арнар Гельгі Лаурссон*» (*Arnar Helgi Larusson*) Суд вперше постановив, що скарга щодо відсутності доступності громадських будівель для осіб з

інвалідністю підпадає під сферу дії «приватного життя». Суд також розглянув, чи виконала Держава свої позитивні зобов'язання у цьому питанні відповідно до статті 14 у поєднанні зі статтею 8. З цієї ж перспективи Суд дослідив скарги щодо расового профайлінгу під час перевірки особи («Мухаммад», «Басу») (*Muhammad, Basu*).

У своїй практиці Суд розглянув питання взаємодії між Конвенцією та правом Європейського Союзу, а також судовою практикою Суду справедливості ЄС, зокрема у справах, що стосуються: впливу законодавчого втручання на судовий розгляд податкових спорів («*Vegotекс Інтернешнл С.А.*» (*Vegotex International S.A.*)); сексуальних домагань на робочому місці («*С. проти Румунії*» (*C. v. Romania*)); процедур оцінки віку мігрантів, які шукають міжнародного захисту («*Дарбо та Камара*» (*Darboe and Camara*)); реформ судової системи у Польщі («*Гженда*» (*Grzęda*)).

Суд також відзначив взаємозв'язок Конвенції з нормами міжнародного та європейського права, зокрема у справах, що стосуються: расового профайлінгу під час перевірки особи («*Басу*» (*Basu*)); відмови у репатріації громадян, які перебували разом зі своїми малолітніми дітьми у таборах, контрольованих курдськими силами після падіння так званої «Ісламської держави» («*Х.Ф. та інші проти Франції*» (*H.F. and Others v. France*)). Суд посилався, зокрема, на такі міжнародні договори: Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок («*Белеер*» (*Beeler*)); Віденську конвенцію про консульські зносини («*Х.Ф. та інші проти Франції*» (*H.F. and Others v. France*)); Конвенцію ООН про права дитини («*Дарбо та Камара*» (*Darboe and Camara*), «*Х.Ф. та інші проти Франції*» (*H.F. and Others v. France*)); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права («*Х.Ф. та інші проти Франції*» (*H.F. and Others v. France*)); Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю («*Арнар Гельгі Лаурссон*» (*Arnar Helgi Larusson*)); Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та Європейську соціальну хартію («*С. проти Румунії*» (*C. v. Romania*), «*Баріш та інші*» (*Barış and Others*)). Суд також посилався на аналітичні матеріали таких установ: Венеційської комісії («*Гженда*» (*Grzęda*)); Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) («*Басу*» (*Basu*)); Комітету ООН з прав людини («*Басу*» (*Basu*), «*Морт'є*» (*Mortier*), «*Х.Ф. та інші проти Франції*» (*H.F. and Others v. France*)); Комісії міжнародного права ООН («*Х.Ф. та інші проти Франції*» (*H.F. and Others v. France*)).

Варто зазначити, що в багатьох сферах Суд розвинув свою судову практику щодо позитивних зобов'язань, які мають виконувати Держави-члени Конвенції. Зокрема, це стосується евтаназії («*Морт'є*» (*Mortier*)); захисту мігрантів під час морської рятувальної

операції («*Сафі та інші*» (*Safi and Others*)); процедур оцінки віку мігрантів, які звертаються за міжнародним захистом і заявляють, що є неповнолітніми («*Дарбо та Камара*» (*Darboe and Camara*)); захисту від сексуальних домагань на робочому місці («*С. проти Румунії*» (*S. v. Romania*)); доступності громадських будівель для осіб з інвалідністю («*Арнар Гельгі Лаурссон*» (*Arnar Helgi Larusson*)); відмови у репатріації («*Х.Ф. та інші проти Франції*» (*H.F. and Others v. France*)); розслідування скарг щодо расового профайлінгу під час перевірки особи («*Басу*» (*Basu*), «*Мухаммад*» (*Muhammad*)).

Окрім цього, Суд розглянув питання про те, якою має бути свобода розсуду Держав-членів Конвенції в різних сферах, зокрема: евтаназії («*Морт'є*» (*Mortier*)); дотримання політичного плюралізму в ЗМІ («*НІТ С.Р.Л.*» (*NIT S.R.L.*)); доступності громадських будівель для осіб з інвалідністю («*Арнар Гельгі Лаурссон*» (*Arnar Helgi Larusson*)); відмінностей у ставленні виключно на основі громадянства в контексті відновлення незалежності Держави («*Савіцкіс та інші*» (*Savickis and Others*)).

ЮРИСДИКЦІЯ І ПРИЙНЯТІСТЬ

Юрисдикція Держав (стаття 1)

Рішення у справі «*Х.Ф. та інші проти Франції*» (*H.F. and Others v. France*)² стосувалося юрисдикції, обсягу права на в'їзд на національну територію і процесуальних зобов'язань у контексті відмови в репатріації.

У 2014 та 2015 роках доньки заявників, громадянки Франції, виїхали зі своїми партнерами до Сирії, де народили дітей. З 2019 року, після падіння так званої «Ісламської держави» (ІДІЛ), вони разом зі своїми дітьми утримувалися в таборах, якими керують Сирійські демократичні сили («СДС»), місцеві сили, що воюють проти ІДІЛ і членами яких є переважно курдські ополченці. Заявники безуспішно намагалися домогтися термінової репатріації своїх дочок і онуків. Національні суди відмовилися визнати юрисдикцію на тій підставі, що запити стосувалися ведення Францією своїх міжнародних відносин.

Заявники скаржилися за статтею 3 Конвенції та статтею 3 Протоколу № 4. Суд постановив, що члени сімей заявників перебували поза юрисдикцією Франції щодо скарги за статтею 3 (стверджуване жорстоке поводження в таборах). Юрисдикцію Франції було встановлено щодо скарги за статтею 3 Протоколу № 4,

² «*Х.Ф. та інші проти Франції*» (*H.F. and Others v. France*) [ВП], №№ 24384/19 та 44234/20, 14 вересня 2022 року.

Велика Палата констатувала порушення цього положення.

Рішення Великої Палати заслуговує на увагу тим, що Суд уперше виніс рішення про наявність юрисдикційного зв'язку між Державою та її «громадянами» стосовно скарги за пунктом 2 статті 3 Протоколу № 4.

(i) Суд, по-перше, роз'яснив, що той факт, що пункт 2 статті 3 Протоколу № 4 (на відміну від статті 1 Конвенції) застосовується лише до громадян, не є достатнім для встановлення факту екстериторіального здійснення Державою юрисдикції. По-друге, відмова в задоволенні клопотання заявників формально не позбавила членів їхніх сімей права на в'їзд до Франції і не перешкоджала їм у цьому: вони фізично не могли досягти французького кордону (оскільки утримувалися в сирійських таборах), а Франція не здійснювала «ефективного контролю» над відповідною територією і не мала жодних «повноважень» або «контролю» над ними. У зв'язку з цим, спираючись на підготовчу роботу та інші міжнародні документи, Суд роз'яснив, що право на в'їзд не обмежується громадянами, що вже перебувають на території відповідної Держави або під її ефективним контролем, але воно також повинно приносити користь тим громадянам, що перебувають поза юрисдикцією Держави. Крім того, якби пункт 2 статті 3 Протоколу № 4 застосовувався лише до громадян, які прибули на державний кордон або не мають проїзних документів, він був би позбавлений ефективності в сучасному контексті зростаючої глобалізації/міжнародної мобільності, що створює нові виклики з точки зору безпеки й оборони у сфері дипломатичного і консульського захисту, міжнародного гуманітарного права та міжнародного співробітництва.

З цієї точки зору Суд не виключає, що певні обставини, пов'язані зі становищем осіб, які бажають в'їхати до Держави, громадянами якої вони є, можуть призвести до виникнення юрисдикційного зв'язку з цією Державою. Такі обставини обов'язково залежатимуть від конкретних особливостей кожної справи і можуть суттєво відрізнятися. У цій справі ці особливості дозволили Суду встановити юрисдикцію Франції щодо скарги, поданої за пунктом 2 статті 3 Протоколу № 4: репатріацію було запитано офіційно, і в запитах йшлося про реальну і безпосередню загрозу життю і здоров'ю членів сім'ї заявників, зокрема надзвичайно вразливих малолітніх дітей; неможливість для них покинути табори без допомоги французької влади; і готовність курдської влади передати їх до Франції.

(ii) Стосовно статті 3 Конвенції, Суд встановив, що ані французьке громадянство членів сім'ї заявників, ані рішення органів французької влади не репатріювати їх, не призвело до встановлення

юрисдикції Франції у зв'язку з жорстоким поводженням, якого вони зазнали в сирійських таборах під контролем курдів. Таке розширення сфери дії Конвенції не знайшло підтримки в судовій практиці. По-перше, сам факт того, що рішення, прийняті на національному рівні, вплинули на становище осіб, які проживають за кордоном, не є таким, що встановлює юрисдикцію відповідної Держави над ними за межами її території. По-друге, ні національне, ні міжнародне право не вимагає від Держави діяти від імені своїх громадян і репатріювати їх. Крім того, Конвенція не гарантувала права на дипломатичний або консульський захист. По-третє, незважаючи на заявлене бажання місцевих недержавних органів влади, щоб відповідні Держави репатріювали їхніх громадян, Франція повинна була б вести з ними переговори щодо принципів і умов будь-якої такої операції та організувати її проведення, що неминуче мало б відбутися в Сирії.

«ОСНОВОПОЛОЖНІ» ПРАВА

Право на життя (стаття 2)

Зобов'язання захищати життя

Рішення у справі «*Сафі та інші проти Греції*» (*Safi and Others v. Greece*)³ стосувалося застосування позитивних зобов'язань за критерієм Османа до морської рятувальної операції.

20 січня 2014 року рибальське судно, на борту якого перебували двадцять сім мігрантів, затонуло в Егейському морі поблизу острова Фармаконісі (Farmakonisi). Заявники перебували на борту судна, яке перекинулося під час спроби буксирування його грецькою береговою охороною. Внаслідок аварії загинули одинадцять осіб, серед яких були найближчі родичі заявників. Заявники подали скарги відповідно до статей 2, 3 і 13 Конвенції.

Суд встановив, по-перше, порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції у зв'язку з неефективним розслідуванням нещасного випадку зі смертельним наслідком. По-друге, зазначивши, що він не може висловити свою думку за відсутності ефективного розслідування щодо деяких деталей рятувальної операції, а також щодо питання про те, чи була, як стверджувалося, спроба відштовхнути заявників назад до турецьких вод, Суд дійшов висновку, беручи до уваги певні факти, які були безперечними або встановленими в інший спосіб, що грецька влада не виконала обов'язок за статтею 2 щодо вжиття превентивних оперативних

3. «*Сафі та інші проти Греції*» (*Safi and Others v. Greece*), №5418/15, 07 липня 2022 року.

заходів для захисту осіб, чиє життя перебувало під загрозою. Суд також встановив порушення статті 3 у зв'язку з поведженням, якого зазнали деякі заявники після прибуття на острів Фармаконісі (Farmakonisi).

Це рішення є важливим, оскільки вперше застосовує позитивне зобов'язання, встановлене у справі «*Осман проти Сполученого Королівства*» (*Osman v. the United Kingdom*)⁴, до обов'язку Держав вживати превентивних оперативних заходів для захисту мігрантів під час морської рятувальної операції.

Суд наголосив, що обов'язок вживати такі заходи відповідно до статті 2 є обов'язком дій, а не результату. Це означає, що від берегової охорони не можна очікувати гарантованого порятунку кожної людини, чиє життя перебуває під загрозою в морі. Капітан і екіпаж судна, що бере участь у рятувальній операції на морі, часто повинні були приймати складні та швидкі рішення, і такі рішення, як правило, приймалися на розсуд капітана. Однак, необхідно було продемонструвати, що ці рішення були продиктовані необхідними зусиллями для забезпечення права на життя осіб, які перебували в небезпеці.

Беручи до уваги низку упущень і затримок у проведенні та організації рятувальної операції, Суд встановив, що органи влади не зробили всього, що можна було розумно очікувати від них, щоб забезпечити всім заявникам та їхнім родичам необхідний рівень захисту. Таким чином, Держава-відповідач не виконала свого позитивного зобов'язання щодо захисту життя, і Суд дійшов висновку про порушення матеріального аспекту статті 2 Конвенції.

Рішення у справі «*Морт'є проти Бельгії*» (*Mortier v. Belgium*)⁵ стосувалося випадку евтаназії, дозволеної законом і здійсненої щодо пацієнтки, яка страждала від психічних розладів.

Мати заявника впродовж сорока років страждала на хронічну депресію, що було підтверджено діагнозом. Через два місяці після того, як вона подала офіційний про це запит, лікар провів процедуру евтаназії. Спеціалізована наглядова комісія не виявила жодних порушень Закону про евтаназію. Порушень не було встановлено також і під час кримінального розслідування.

Заявник подав скаргу на підставі статей 2 та 8 Конвенції. Суд не встановив порушення статті 2 у матеріальному аспекті, дійшовши висновку, що законодавча база, яка регулює процедуру евтаназії, містила достатні матеріальні та процесуальні гарантії. Крім того,

---

4. «*Осман проти Сполученого Королівства*» (*Osman v. the United Kingdom*), 28 жовтня 1998 року, *Звіти про рішення та ухвали 1998-VIII*.

5. «*Морт'є проти Бельгії*» (*Mortier v. Belgium*), №78017/17, 04 жовтня 2022 року.

сама процедура була здійснена відповідно до закону. Суд встановив порушення статті 2 у процесуальному аспекті через відсутність незалежності спеціалізованої наглядової комісії та надмірну тривалість кримінального розслідування. Суд встановив, що ні сам факт евтаназії, ні те, що заявник не був залучений до цього процесу, не порушили його права на повагу до приватного життя за статтею 8. Суд також зазначив, що законодавець не може бути звинувачений у тому, що він зобов'язав лікарів дотримуватися побажань пацієнта щодо контактів з членами сім'ї, а також у тому, що він встановив для лікарів обов'язок дотримання медичної таємниці.

Це рішення є важливим, оскільки Суд уперше розглянув питання відповідності акту евтаназії положенням Конвенції. Суд уточнив характер та обсяг позитивних зобов'язань Держави (як матеріальних, так і процесуальних) за статтею 2 у специфічному контексті, коли евтаназія була проведена за запитом пацієнта, який страждав від психічного, а не фізичного захворювання, і чия смерть за інших обставин не настала б у короткостроковій перспективі.

(i) Суд спочатку розглянув питання про те, чи може евтаназія за певних умов здійснюватися без порушення статті 2. Посилаючись на свою попередню практику щодо права на припинення життя («*Ламберт та інші проти Франції*» (*Lambert and Others v. France*)⁶; «*Претті проти Сполученого Королівства*» (*Pretty v. the United Kingdom*)⁷; та «*Гаас проти Швейцарії*» (*Haas v. Switzerland*)⁸), Суд взяв до уваги право на повагу до приватного життя, гарантоване статтею 8, а також концепцію особистої автономії, яку вона охоплює. Суд підтвердив, що право особи вирішувати, як і коли закінчиться її життя, є одним з аспектів права на повагу до приватного життя. Декриміналізація евтаназії мало на меті надати особі свободу вибору, щоб уникнути ситуації, яка, на її думку, буде негідною та супроводжуватиметься стражданнями в кінці життя. Людська гідність і свобода особи становили саму суть Конвенції. Суд дійшов висновку, що, хоча зі статті 2 не можна вивести «право на смерть», вона також не може тлумачитися як абсолютна заборона умовної декриміналізації евтаназії. Однак, щоб така декриміналізація відповідала статті 2, вона повинна супроводжуватися належними та достатніми гарантіями, які запобігають зловживанням та забезпечують реальне дотримання права на життя.

---

6. «*Ламберт та інші проти Франції*» (*Lambert and Others v. France*) [ВП], №46043/14, ЄСПЛ 2015 року (витяги).

7. «*Претті проти Сполученого Королівства*» (*Pretty v. the United Kingdom*), №2346/02, ЄСПЛ 2002-III.

8. «*Гаас проти Швейцарії*» (*Haas v. Switzerland*), №31322/07, ЄСПЛ 2011.

(ii) Суд встановив, що будь-яка скарга, в якій стверджується, що евтаназія суперечила положенням статті 2, має розглядатися з позиції позитивних зобов'язань Держави щодо захисту права на життя. З огляду на складність цього питання та відсутність європейського консенсусу, Державам має бути надано певну свободу розсуду, яка, однак, не є необмеженою.

(iii) Щодо матеріальних позитивних зобов'язань, про які йдеться, Суд дослідив, чи існувала законодавча база для процедур, що передують евтаназії, яка відповідала вимогам статті 2, а також чи була вона дотримана в конкретних обставинах цієї справи. На думку Суду, така законодавча база має гарантувати, що рішення пацієнта щодо припинення свого життя було ухвалене добровільно та в повному усвідомленні фактів. Якщо законодавець вирішив не передбачати незалежного попереднього контролю щодо конкретного акту евтаназії, Суд приділятиме підвищену увагу питанню матеріальних і процесуальних гарантій. Крім того, закон мав передбачати додаткові гарантії щодо ухвалення рішень, якщо запит про евтаназію надходив від пацієнта, який страждає від психічного, а не фізичного розладу, і чия смерть за інших умов не настала б у короткостроковій перспективі. Наприклад, у цій справі Суд надав особливого значення мінімальному строку між письмовим запитом та проведенням евтаназії (не менше одного місяця відповідно до законодавства Бельгії); обов'язку основного лікаря консультиватися з іншими лікарями (щонайменше двома іншими лікарями відповідно до бельгійського законодавства) та необхідності незалежності всіх лікарів, яких залучено до ухвалення рішення. На думку Суду, позитивні зобов'язання, що випливають зі статті 2, означають, що вимога незалежності лікарів передбачає не лише відсутність ієрархічного або інституційного зв'язку, але й формальну та практичну незалежність між різними лікарями, які беруть участь у процесі ухвалення рішення, а також їхню незалежність від пацієнта. У цій справі Суд також відзначив, що відповідний закон був підданий декільком ретельним переглядам, зокрема перед ухваленням – Державною радою (*Conseil d'État*), а після ухвалення – Конституційним Судом. На підставі цього Суд зробив висновок, що законодавча база забезпечувала належний захист права пацієнта на життя, як того вимагає стаття 2, а евтаназія була проведена відповідно до цієї законодавчої бази.

(iv) Щодо процесуальних позитивних зобов'язань у цій сфері Суд досліджував, чи містив механізм подальшого перегляду всі гарантії, яких вимагає стаття 2. Суд уточнив, що вимога ефективного офіційного розслідування поширюється також на випадки, коли проведення евтаназії стало предметом кримінальної скарги, поданої

родичем померлого, яка правдоподібно вказує на існування підозрілих обставин. У цьому контексті Суд послався на правові принципи, викладені у справі «*Ніколає Віргіліу Тенасе проти Румунії*» (*Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania*)⁹. Щодо необхідності проведення кримінального розслідування у таких випадках Суд зазначив, що загалом воно не є обов'язковим, якщо смерть настала внаслідок евтаназії, проведеної відповідно до законодавства, яке дозволяє таку процедуру за умови дотримання суворих вимог. Однак у разі подання кримінальної скарги родичем померлого, яка вказує на підозрілі обставини, компетентні органи зобов'язані відкрити розслідування, щоб встановити фактичні обставини справи, а в разі потреби ідентифікувати та притягнути до відповідальності осіб, які могли порушити закон.

На думку Суду, якщо попередній контроль відсутній, а законодавство передбачає лише подальший контроль за актами евтаназії, такий контроль має здійснюватися особливо ретельно, щоб відповідати зобов'язанням, встановленим статтею 2 Конвенції. При цьому вимога незалежності органу, який здійснює подальший контроль, є надзвичайно важливою. У цій справі Суд проаналізував подальший перегляд, здійснений комісією, відповідальною за перевірку дотримання процедур і умов, встановлених Законом про евтаназію. Суд звернув увагу на те, що закон не забороняв лікарю, який здійснив евтаназію, брати участь у роботі комісії та голосувати щодо відповідності власних дій матеріальним і процесуальним вимогам національного законодавства. Суд зазначив, що надання лікарю можливості самостійно вирішувати, чи утриматися від висловлювання під час розгляду своєї справи, не може вважатися достатнім для забезпечення незалежності комісії. З огляду на ключову роль, яку відіграє цей орган у процесі контролю за проведенням евтаназії, Суд дійшов висновку, що система перегляду не забезпечила незалежність комісії, незалежно від того, який реальний вплив лікар міг мати на її рішення у цій конкретній справі.

Заборона катування, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження або покарання (стаття 3)

Ефективне розслідування

Рішення у справі «*Дж.І. проти Хорватії*» (*J.I. v. Croatia*)¹⁰ стосувалося обов'язку Держави проводити ефективне розслідування

9. «*Ніколає Віргіліу Тенасе проти Румунії*» (*Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania*) [ВП], №41720/13, §§165-71, 25 червня 2019 року.

10. «*Дж.І. проти Хорватії*» (*J.I. v. Croatia*), №35898/16, 08 вересня 2022 року.

серйозних погроз на адресу жертви зґвалтування з боку її кривдника, а також захисту від повторної віктимізації та залякувань.

Батько заявниці, Б.С., був засуджений та ув'язнений за кілька епізодів зґвалтування та інцесту щодо неї. Звільнившись з місць позбавлення волі, він нібито передав через родичів погрози вбити заявницю. Заявниця неодноразово зверталася до поліції, зокрема після того, як побачила Б.С. на автобусній станції. Проте в жодному з випадків поліція не розпочала кримінального розслідування, хоча серйозна погроза з боку члена сім'ї відповідно до національного законодавства є кримінальним правопорушенням, що підлягає публічному обвинуваченню. Скарга заявниці на бездіяльність поліції призвела до неефективного внутрішнього розслідування у Міністерстві внутрішніх справ. Конституційний Суд відхилив її скаргу.

Після цього заявниця звернулася до Європейського суду з прав людини, заявивши, що органи влади не захистили її від залякувань та повторної віктимізації з боку Б.С. і не провели ефективного розслідування щодо погроз на її адресу. Суд встановив, що через страх перед подальшим насильством та помстою з боку Б.С. заявниця зазнала нелюдського поводження в контекст статті 3 Конвенції. Суд визнав порушення цієї статті через нездатність органів влади провести ефективне розслідування її скарг на серйозні погрози життю. Хоча Суд визнав прийнятною скаргу заявниці щодо відмови органів влади захистити її від повторної віктимізації та залякувань, він не став окремо розглядати цей аспект по суті.

Це рішення є важливим, оскільки стосується нового фактичного сценарію: заявниця, яка є вкрай травмованою жертвою зґвалтування та домашнього насильства, опосередковано отримувала погрози смерті від свого кривдника, який перебував у місцях позбавлення волі, але отримав тимчасову відпустку. Це один із рідкісних випадків, коли Суд чітко висловився щодо проблеми повторної віктимізації («*Ю. проти Словенії*» (*Y. v. Slovenia*¹¹)). Хоча Суд зосередився на ефективності національного розслідування, він розглянув цю справу також з точки зору необхідності захисту заявниці від залякувань та повторної віктимізації.

У цьому контексті Суд наголосив, що органи влади зобов'язані розглядати справу в цілому, враховуючи також попереднє домашнє насильство, якого зазнала жертва («*Тунікова та інші проти Росії*»

---

11. «*Ю. проти Словенії*» (*Y. v. Slovenia*), №41107/10, §104, ЄСПЛ 2015 (витяги). Див. також рішення у справі «*Мраович проти Хорватії*» (*Mraović v. Croatia*) (№30373/13, §49, 14 травня 2020 року), яка згодом була передана до Великої Палати. Велика Палата ухвалила рішення виключити цю справу зі списку справ, що розглядаються («*Мраович проти Хорватії*» (*Mraović v. Croatia*) (вилучення з реєстру) [ВП], №30373/13, §49, 09 квітня 2021 року).

(*Tunikova and Others v. Russia*)¹²). Суд зазначив, що заявниця впродовж тривалого періоду часу жила в постійному страху та невизначеності через зневажливе ставлення органів влади до її скарг. У такій справі, як ця, де органам влади було добре відомо про особливу вразливість заявниці з огляду на її стать, етнічне походження (рома) та пережиті травми, Суд наголосив, що вони мали діяти оперативно та ефективно у відповідь на її кримінальні скарги. Це мало забезпечити захист не лише від реалізації загрози її життю, а й від залякувань та повторної віктимізації.

Екстрадиція

Рішення у справі «*Хасанов і Рахманов проти Росії*» (*Khasanov and Rakhmanov v. Russia*)¹³ стосувалося оцінки рівня ризику у справах щодо видворення, а також методології розгляду справ, поданих представниками вразливих груп, які заявляють про ризик систематичного жорстокого поводження.

Заявникам, громадянам Киргизстану, загрожувала екстрадиція до цієї країни, де вони перебували в розшуку за звинуваченням у привласненні коштів (перший заявник) і декількох епізодах пограбування з обтяжуючими обставинами, знищення майна та вбивства (другий заявник). Заявники стверджували, що в разі екстрадиції вони зазнають реального ризику жорстокого поводження через свою належність до вразливої етнічної групи - узбецької меншини. Ці звинувачення були відхилені під час провадження щодо їхньої екстрадиції та статусу біженця. Їхню екстрадицію було призупинено на підставі тимчасового заходу, застосованого Судом відповідно до Правил 39 Регламенту Суду. У 2019 році Палата Суду дійшла висновку, що у разі екстрадиції заявників не було б порушення статті 3. Велика Палата підтримала цей висновок.

Рішення Великої Палати заслуговує на увагу через те, що Суд роз'яснив питання, пов'язані з оцінкою ризику згідно зі статтею 3 у контексті видворення, зокрема: рівень ретельності, необхідний у справах про екстрадицію; обсяг оцінки та конкретна методологія, яка буде застосовуватися у випадках, що стосуються членів цільової вразливої групи; характер і суттєвий момент часу для такої оцінки. У рішенні також подано корисний короткий виклад принципів практики Суду в цій сфері.

(i) Суд підкреслив, що у справах про екстрадицію зобов'язання Договірної Держави співпрацювати у міжнародних кримінальних

---

12. «*Тунікова та інші проти Росії*» (*Tunikova and Others v. Russia*), № 55974/16 та 3 інших, § 116, 14 грудня 2021 року.

13. «*Хасанов і Рахманов проти Росії*» (*Khasanov and Rakhmanov v. Russia*) [ВП], № 28492/15 та 49975/15, 29 квітня 2022 року.

справах також підлягало зобов'язанню такої Держави поважати абсолютний характер заборони згідно зі статтею 3 Конвенції. Таким чином, будь-яке твердження щодо реального ризику поведіння, що суперечить цьому положенню, має бути піддане такому самому ретельному розгляду, незалежно від правової підстави для вилучення.

(ii) Що стосується обсягу оцінки у справах про видворення Суд пояснив, що розгляд не обмежується конкретними вимогами заявника, але може охоплювати всі три групи ризиків, а саме: (а) ті, що виникають із загальної ситуації в країні призначення; (б) ті, що впливають із передбачуваної приналежності до цільової вразливої групи; та (с) ті, що пов'язані з особистими обставинами заявника.

(а) Що стосується загальної ситуації, необхідно враховувати, де це доцільно, чи існує в країні призначення загальна ситуація насильства. Існування такої ситуації, як правило, само по собі не призведе до порушення статті 3 у разі депортації до відповідної країни, якщо тільки рівень інтенсивності насильства не є достатнім для того, щоб зробити висновок, що будь-яка депортація до цієї країни обов'язково порушує це положення. Суд прийме такий підхід лише у найбільш крайніх випадках («*Суфі та Елмі проти Сполученого Королівства*» (*Sufi and Elmiv. the United Kingdom*)¹⁴);

(б) Стосовно заяв про систематичне жорстоке поведіння з членами вразливої групи Суд підкреслив, що оцінка таких заяв відрізняється від оцінки двох інших груп ризику, і пояснив свою методологію розгляду таких справ. По-перше, Суд має перевірити, чи було встановлено існування групи, яка систематично зазнає жорстокого поведіння, що підпадає під частину «загальної ситуації» оцінки ризику. Заявники, які належать до ймовірно цільової вразливої групи, не повинні описувати загальну ситуацію в такій країні, але повинні описувати наявність практики або підвищеного ризику жорстокого поведіння для групи, до якої, як вони стверджують, вони належать. Як наступний крок, вони повинні встановити своє індивідуальне членство у відповідній групі, без необхідності демонструвати будь-які подальші індивідуальні обставини чи риси, які їх вирізняють («*Дж.К. та інші проти Швеції*» (*J.K. and Others v. Sweden*)¹⁵).

(с) Що стосується ризиків, пов'язаних з особистими обставинами заявника, Суд може розглядати їх, зокрема, у справах, коли, незважаючи на можливий обґрунтований страх переслідування через

---

14. «*Суфі та Елмі проти Сполученого Королівства*» (*Sufi and Elmiv. the United Kingdom*), № 8319/07 і 11449/07, §218, 28 червня 2011 року.

15. «*Дж.К. та інші проти Швеції*» (*J.K. and Others v. Sweden*) [ВП], №59166/12, §103-05, 23 серпня 2016 року.

певні обставини, що підвищують ризик, не можна встановити, що певна група систематично зазнає жорстокого поводження. У таких випадках заявники зобов'язані продемонструвати наявність інших особливих ознак, які створили б для них реальний ризик жорстокого поводження, і недоведення таких індивідуальних обставин призведе до висновку Суду про відсутність порушення статті 3 Конвенції.

(iii) Суд також підтвердив суттєвість часу для оцінки ризиків у випадках, коли заявника ще не було видворено: відповідно до принципу «від цього моменту й надалі» (*ex nunc*), це має бути час розгляду справи Судом. Тому необхідно є повна та поточна оцінка, коли потрібно взяти до уваги інформацію, яка стала відомою після прийняття остаточного рішення національними органами влади. Основна мета принципу «від цього моменту й надалі» полягає в тому, щоб служити запобіжним заходом у випадках, коли між ухваленням національного рішення та розглядом Судом скарги заявника за статтею 3 пройшов значний проміжок часу, а отже, коли ситуація в приймаючій Державі могла розвинутися (погіршитися або покращитися).

(iv) Важливо, що Суд наголосив на фактичному характері оцінки ризику в цьому контексті та підтвердив компетенцію Палат Суду в цьому відношенні:

107. Будь-який висновок у таких справах щодо загальної ситуації в певній країні та її динаміки, а також висновок щодо існування конкретної вразливої групи, по суті, становить фактичну оцінку «від цього моменту й надалі», виконану Судом на основі наявного матеріалу.

108. Відповідно, будь-яка перевірка того, чи відбулося покращення чи погіршення загальної ситуації в конкретній країні, становить фактичну оцінку і може бути переглянута Судом у світлі обставин, що змінюються. Отже, ніщо не перешкоджає проведенню Палатою такого повторного розгляду загальної ситуації в рішенні, що стосується окремої справи.

(v) Застосовуючи наведені вище принципи, Суд оцінив актуальну ситуацію заявників з урахуванням усіх трьох груп ризиків, а не лише через призму їхньої належності до ймовірно вразливої етнічної групи. На його думку, відповідні матеріали не підтверджують висновок про те, що загальна ситуація в Киргизстані або погіршилася у порівнянні з попередніми оцінками, або досягла рівня, який вимагає повної заборони на видворення до цієї країни. Розглядаючи становище етнічних узбеків там, Суд зазначив свої попередні висновки (2012-2016) про цілеспрямовану та систематичну практику жорстокого поводження з цією групою. Однак останні звіти більше не дають підстав для такого висновку. Повертаючись, нарешті, до індивідуальних обставин

заявників, Суд дійшов висновку, що вони не змогли продемонструвати існування прихованих політичних чи етнічних мотивів, що стояли за їхнім переслідуванням у Киргизстані, або інших особливих ознак, які наражали б їх на реальний ризик жорстокого поводження. Тобто не було надано суттєвих підстав вважати, що заявники зіткнуться з реальним ризиком поводження, яке суперечить статті 3, у разі їхньої екстрадиції до Киргизстану.

Рішення у справі *«Санчес-Санчес проти Сполученого Королівства» (Sanchez-Sanchez v. the United Kingdom)*¹⁶ стосувалося оцінки довічного позбавлення волі в контексті екстрадиції.

Заявник, громадянин Мексики, наразі утримується під вартою у Сполученому Королівстві. Він підлягає екстрадиції до Сполучених Штатів Америки (США), де його розшукують за федеральними обвинуваченнями у збуті та контрабанді наркотиків. Відповідно до Федеральних керівних вказівок щодо винесення вироків США, ці злочини можуть каратися довічним позбавленням волі. Заявник оскаржив своє видворення у Високому суді, але безуспішно.

Перед ЄСПЛ він скаржився на порушення статті 3, і Велика Палата (після прийняття справи до розгляду) встановила, що його екстрадиція до США не становитиме порушення цієї статті: заявник не надав доказів, які б підтверджували, що він реально ризикує отримати покарання у виді довічного позбавлення волі без можливості дострокового звільнення.

Рішення Великої Палати є важливим, оскільки Суд роз'яснив, що оцінка відповідності довічного позбавлення волі стандартам Конвенції у третій країні, яка вимагає екстрадиції, не повинна здійснюватися шляхом застосування всіх критеріїв, які діють для осіб, що відбувають довічне покарання у Державах-членах Конвенції. Процесуальні гарантії, визначені у справі *«Вінтер та інші проти Сполученого Королівства (Vinter and Others v. the United Kingdom)*¹⁷, що стосуються національного контексту, не застосовуються у контексті екстрадиції. Тому Суд розробив адаптований до останнього контексту підхід, що складається з двоетапного тесту.

(i) У справі *«Трабельсі проти Бельгії» (Trabelsi v. Belgium)*¹⁸ Суд застосував критерії, визначені у справі «Вінтер та інші» (Vinter

---

16. *«Санчес-Санчес проти Сполученого Королівства» (Sanchez-Sanchez v. the United Kingdom)* [ВП], №22854/20, 03 листопада 2022 року.

17. *«Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» (Vinter and Others v. the United Kingdom)*, [ВП] № 66069/09 та 2 інших, ЄСПЛ 2013 (витяги).

18. *«Трабельсі проти Бельгії» (Trabelsi v. Belgium)*, №140/10, ЄСПЛ 2014 (витяги).

and Others), до контексту екстрадиції. Він дійшов висновку, що екстрадиція заявника порушить статтю 3, оскільки жодна з передбачених у Державі, що вимагає екстрадиції, процедур не забезпечувала механізм перегляду вироку, зосереджений на реабілітації засуджених до довічного позбавлення волі. Відповідно, національні органи влади не були зобов'язані перевіряти через певний проміжок часу, чи все ще обґрунтовується продовження тримання під вартою законними пенологічними підставами. У цьому рішенні Суд відійшов від підходу у справі «Трабельсі» (*Trabelsi*) з наступних причин. По-перше, Велика Палата підкреслила, що рішення у справі «Вінтер та інші» (*Vinter and Others*) не стосувалося екстрадиції, тому важливо розрізнати національний контекст і контекст екстрадиції. У національному контексті правова ситуація засудженої особи вже визначена. У контексті екстрадиції оцінка ризиків є значно складнішою, особливо якщо заявника ще не засуджено і правовий прогноз щодо його ситуації неминуче супроводжується вищим рівнем невизначеності. По-друге, Суд розмежував дві складові стандарту, встановленого у справі «Вінтер та інші» (*Vinter and Others*): матеріальне зобов'язання (гарантувати, що довічне позбавлення волі з часом не перетвориться на покарання, несумісне зі статтею 3), процесуальні гарантії («Вінтер та інші» (*Vinter and Others*), як вказано вище, §§120-122, і «Мюррей проти Нідерландів» (*Murray v. the Netherlands*)¹⁹: часові рамки, критерії та умови перегляду вироку, а також його характер й обсяг). Процесуальні гарантії не є самоціллю, а спрямовані, за умови їх дотримання Договірними Державами, на уникнення порушення матеріального зобов'язання. Крім того, незважаючи на те, що національні органи влади, які приймають рішення щодо запитів про екстрадицію, є добре ознайомленими з національною судовою системою, їм може виявитися надмірно складно проаналізувати відповідне законодавство й практику третьої Держави, щоб оцінити ступінь дотримання цих процесуальних гарантії. Дійсно, це було б занадто широким тлумаченням відповідальності Договірної Держави в цьому контексті. Нарешті, визнання порушення статті 3 (через відсутність механізму перегляду вироку в Державі, що вимагає екстрадиції) могло б призвести до того, що особа, обвинувачена у вчиненні тяжкого злочину, взагалі не постане перед судом. Така ситуація в національному контексті, однак, не загрожує законним пенологічним цілям покарання, оскільки не призводить до дострокового звільнення засудженого до довічного позбавлення волі. Суд дійшов висновку, що наявність процесуальних гарантії, які

---

19. «Мюррей проти Нідерландів» (*Murray v. the Netherlands*) [ВП], №10511/10, §§99-104, 26 квітня 2016 року.

застосовуються до осіб, засуджених до довічного позбавлення волі в Державі, яка вимагає екстрадиції, не є обов'язковою умовою дотримання Державою, що здійснює екстрадицію, статті 3. Договірні Держави не можуть нести відповідальність за недоліки в законодавстві та практиці третіх країн. У той час як процесуальні гарантії краще підходять для національного контексту, матеріальна гарантія - суть судової практики у справі «Вінтер та інші» (Vinter and Others) - є цілком застосовною до контексту екстрадиції.

(ii) Суд продовжив розробку адаптованого підходу для контексту екстрадиції, який складається з двох етапів. Щодо першого етапу Суд розглянув питання, яке не було досліджене в рішенні у справі «Трабельсі проти Бельгії» (Trabelsi v. Belgium): зокрема, має бути встановлено, чи навів заявник докази, які можуть підтвердити існування серйозних підстав вважати, що в разі екстрадиції та засудження він зіткнеться з реальним ризиком призначення довічного позбавлення волі без права на дострокове звільнення. У цьому контексті обов'язок доказування покладається на заявника, який має довести, що таке покарання буде призначене («Лопес Елорса проти Іспанії» (López Elorza v. Spain)²⁰ та «Фіндікоглу проти Німеччини» (Findikoglu v. Germany)²¹). Такий ризик буде легше встановити, якщо заявнику загрожує обов'язкове покарання у виді довічного позбавлення волі. Якщо цей ризик встановлено на першому етапі, другий етап буде зосереджений на матеріальній гарантії, визначеній у справі «Вінтер та інші»: компетентні органи Держави, що здійснює екстрадицію, повинні перед ухваленням рішення переконатися, що у Державі, яка вимагає екстрадиції, існує механізм перегляду вироку, який дає можливість компетентним органам оцінити, чи відбулися у засудженого до довічного позбавлення волі значні зміни і чи досягнуто достатнього прогресу в реабілітації настільки, що подальше тримання під вартою вже не є виправданим з точки зору законних пенологічних підстав. Іншими словами, необхідно з'ясувати, чи існує з моменту винесення вироку механізм перегляду, який дозволяє розглянути прогрес ув'язненого на шляху до реабілітації або будь-яку іншу підставу для звільнення, виходячи з його або її поведінки або інших відповідних особистих обставин. Суд наголосив, що заборона жорстокого поводження, передбачена статтею 3, є абсолютною, зокрема в контексті екстрадиції, і не може бути проведене розмежування між внутрішньою та екстратериторіальною сферами щодо мінімального рівня суворості, необхідного для досягнення порогу, встановленого статтею 3.

---

20. «Лопес Елорса проти Іспанії» (López Elorza v. Spain), №30614/15, 12 грудня 2017 року.

21. «Фіндікоглу проти Німеччини» (Findikoglu v. Germany) (ухв.), №20672/15, 07 червня 2016 року.

(iii) Це рішення також є цікавим з точки зору того, як Суд застосував перший елемент вищенаведеного тесту до ситуації, коли заявник не стикався з обов'язковим довічним позбавленням волі. На думку Суду, заявник мав довести, що в разі його засудження існував реальний ризик того, що йому буде призначено довічне позбавлення волі без права на дострокове звільнення без належного врахування всіх відповідних пом'якшувальних та обтяжувальних обставин («*Lopez Elorza*» (*López Elorza*) і «*Фіндікоглу*» (*Findikoglu*), обидва рішення згадані вище). Хоча Суд взяв за відправну точку оцінку, здійснену національними судами, він зрештою проаналізував надані в цьому контексті докази, визнавши висновки національних судів непереконаливими. Суд не міг ґрунтувати свою оцінку на ймовірному вирокі, який заявник отримав би у разі визнання вини. Водночас він вважав релевантними такі фактори: статистичні дані щодо винесених вироків, межі дискреційних повноважень судді, можливість заявника подати докази щодо будь-яких пом'якшувальних обставин, вирокі його спільникам, а також право заявника на оскарження будь-якого призначеного покарання. Суд повторив, що на винесення вироків впливає багато чинників, і до екстрадиції неможливо передбачити всі можливі сценарії, які можуть виникнути. Щодо обставин справи, заявник не надав доказів того, що особи з подібними характеристиками, засуджені за аналогічні діяння, отримували довічне позбавлення волі без права на дострокове звільнення. Таким чином, Суд не вважав за необхідне переходити до другого етапу нового тесту.

Ухвала у справі «*МакКаллум проти Італії*» (*McCallum v. Italy*)²² також стосувалася довічного позбавлення волі у контексті екстрадиції.

Заявниця є громадянкою США. Упродовж кількох років вона переховувалася від правосуддя, перебуваючи в розшуку США у зв'язку з вбивством свого чоловіка (штат Мічиган). У 2020 році її було заарештовано в Італії, після чого влада США звернулася із запитом про її екстрадицію. Італійські суди задовольнили цей запит, відхиливши аргумент заявниці про те, що її екстрадиція суперечитиме статті 3, оскільки в разі засудження їй загрожувало б довічне позбавлення волі без права на дострокове звільнення, що є передбаченим законом покаранням за вбивство першого ступеня у штаті Мічиган. Заявниця також стверджувала, що дискреційні повноваження губернатора штату щодо її можливого дострокового звільнення не усували ризику. Згодом вона звернулася до Суду зі скаргою на порушення статті 3, повторивши ті самі аргументи. Згідно

22. «*МакКаллум проти Італії*» (*McCallum v. Italy*) (ухв.) [ВП], №20863/21, 21 вересня 2022 року.

з Правилком 39 Регламенту Суду, Суд вказав уряду Італії не екстрадувати заявницю на період розгляду справи. Згодом посольство США в Римі повідомило італійську владу, що прокурор у штаті Мічиган взяв на себе зобов'язання судити заявницю за менш тяжким обвинуваченням - вбивством другого ступеня. Дипломатична нота уточнювала, що в разі засудження за цим обвинуваченням передбачене покарання - довічне позбавлення волі або будь-який строк позбавлення волі на розсуд суду, причому в будь-якому випадку заявниця матиме право на умовно-дострокове звільнення. Після цього Суд скасував тимчасові заходи за Правилком 39, і заявницю було екстрадовано. Велика Палата (відмова від юрисдикції) відхилила заяву як явно необґрунтовану: не існувало реального ризику того, що заявниці буде призначене довічне позбавлення волі без можливості пом'якшення покарання в разі її засудження за висунутими проти неї обвинуваченнями.

Ухвала Великої Палати варта уваги за декількома аспектами. По-перше, Суд підтвердив свою позицію щодо дипломатичних нот, викладену у справі *«Гаркінс і Едвардс проти Сполученого Королівства»* (*Harkins and Edwards v. the United Kingdom*)²³. По-друге, Суд виходив із розмежування між матеріальним зобов'язанням і пов'язаним з ним процесуальними гарантіями, що впливають зі статті 3, у питанні довічного позбавлення волі в контексті екстрадиції, відповідно до підходу, прийнятого у справі *«Санчес-Санчес проти Сполученого Королівства»* (*Sanchez-Sanchez v. the United Kingdom*)²⁴.

(i) Суд знову зазначив, що дипломатичні ноти мають презумпцію добросовісності, і що в справах про екстрадицію доречно застосовувати цю презумпцію до запитуючої Держави, яка має давню історію поваги до демократії, прав людини та верховенства права, а також тривалі екстрадиційні домовленості з Договірними Державами (*«Гаркінс і Едвардс»* (*Harkins and Edwards*), згадану вище, що також стосувалася США як запитуючої Держави). Суд вважав обґрунтованим виходити з того, що заявницю тепер могли судити лише за обвинуваченнями, зазначеними в дипломатичній ноті та конкретизованими в новому указі про екстрадицію, виданому Міністром юстиції Італії. Крім того, посилаючись на статтю 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, Суд зазначив, що в разі відновлення первісних обвинувачень проти заявниці після її екстрадиції, це було б несумісним із зобов'язанням

---

23. *«Гаркінс і Едвардс проти Сполученого Королівства»* (*Harkins and Edwards v. the United Kingdom*), №№ 9146/07 та 32650/07, 17 січня 2012 року.

24. *«Санчес-Санчес проти Сполученого Королівства»* (*Sanchez-Sanchez v. the United Kingdom*) [ВП], №22854/20, 03 листопада 2022 року - див. короткий виклад вище.

добросовісного виконання договірних зобов'язань. Суд також врахував позицію Уряду Італії, що згідно з чинним двостороннім договором США зобов'язані дотримуватися взятих на себе зобов'язань.

(ii) Суд зазначив, що максимальним покаранням, яке могло загрожувати заявниці, у разі її засудження за пом'якшеними обвинуваченнями, було довічне позбавлення волі з правом на умовно-дострокове звільнення. Однак заявниця стверджувала, що таке покарання має вважатися «таким, яке неможливо скоротити» у контексті практики Суду, з огляду на роль губернатора штату Мічиган у системі умовно-дострокового звільнення, яка, за її словами, була вирішальною. Суд зазначив, що цей аргумент стосувався процесуальних гарантій, а не матеріального зобов'язання, яке є суттю стандарту, встановленого у справі «Вінтер та інші» (*Vinter and Others*) («*Вінтер та інші проти Сполученого Королівства*» (*Vinter and Others v. the United Kingdom*)²⁵). Однак, як зазначено у справі «Санчес-Санчес» (*Sanchez-Sanchez*) (див. вище), наявність процесуальних гарантій для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, у правовій системі запитуючої Держави не є передумовою для відповідності запитуваної Договірної Держави вимогам статті 3 Конвенції.

У будь-якому випадку, після аналізу відповідних законодавчих положень, Суд не був переконаний у правильності тлумачення заявницею системи умовно-дострокового звільнення у Мічигані. Згідно зі Збірником законів штату Мічиган, звільнення ув'язненого залишалося на розсуд ради з умовно-дострокового звільнення. Хоча губернатор Мічигану справді мав широкі повноваження застосування помилування, він/вона не брав участі в процедурі умовно-дострокового звільнення. Крім того, відповідні правові положення не надавали губернатору повноважень скасувати рішення про надання умовно-дострокового звільнення ув'язненому. Оскарження рішення про умовно-дострокове звільнення належало до компетенції окружного суду.

Суд також наголосив, що заявник, який стверджує, що його екстрадиція піддасть його ризику покарання, яке становитиме нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, несе тягар доказування реальності цього ризику («*Санчес-Санчес*» (*Sanchez-Sanchez*), згадану вище). У цій справі заявниця не виконала цього тягара доказування.

---

25. «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» (*Vinter and Others v. the United Kingdom*), [ВП] № 66069/09 та 2 інших, ЄСПЛ 2013 (витяги).

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА

Право на справедливий розгляд у цивільному процесі (пункт 1 статті 6)

Застосовність

Рішення у справі «Гженда проти Польщі» (*Grzęda v. Poland*)²⁶ стосувалося застосовності пункту 1 статті 6 до дострокового припинення повноважень судді як члена Національної ради судочинства (НРС) після законодавчої реформи.

Заявник – суддя Вищого адміністративного суду. У 2016 році він був обраний зборами суддів на чотирирічний термін членом НРС. Згодом, у контексті масштабної судової реформи, відповідне законодавство було змінено таким чином, що суддів-членів НРС відтепер мав обирати Сейм (Парламент), а не судді, і що повноваження суддів-членів НРС, обраних за попередніми положеннями, мали тривати до початку повноважень нових членів ради. У 2018 році Сейм обрав п'ятнадцять нових членів НРС, тому строк повноважень заявника було достроково припинено *ex lege*.

Заявник скаржився на те, що йому було відмовлено в доступі до суду для оскарження цього заходу. Велика Палата вважала, що на момент його обрання в національному законодавстві існувало оспорюване право для судді, обраного до НРС, обіймати посаду впродовж повного строку повноважень, а нове законодавство було предметом справжньої і серйозної суперечки стосовно такого права. Крім того, застосовуючи підхід, розроблений у справі «Вільхо Ескелінен та інші проти Фінляндії» *and Others v. Finland*)²⁷, Велика Палата залишила відкритим перше питання (чи національний закон прямим текстом виключав доступ до суду), оскільки друге питання не було виконане: таке виключення не могло бути виправдане об'єктивними підставами в інтересах Держави. Таким чином, був застосований пункт 1 статті 6 відповідно у його цивільному аспекті.

Рішення заслуговує на увагу через те, що Суд розглянув нове питання: застосовність пункту 1 статті 6 до спору, що виникає через дострокове припинення повноважень члена ради суддів, коли він все ще виконував обов'язки судді. Таким чином Суд розвинув першу умову підходу Вільхо Ескелінена (*Vilho Eskelinen*), а щодо другої умови Суд роз'яснив доречність міркувань, що стосуються незалежності суддів, коли справа стосується не основної

26. «Гженда проти Польщі» (*Grzęda v. Poland*) [ВП], №43572/18, 15 березня 2022 року.

27. «Вільхо Ескелінен та інші проти Фінляндії» (*Vilho Eskelinen and Others v. Finland*) [ВП], №63235/00, ЄСПЛ 2007-II.

професійної діяльності судді (ролі винесення судового рішення), а інших офіційних функцій (як-от членства в раді суддів).

(i) Стосовно першої умови підходу Вільхо Ескелінена (Vilho Eskelinen), Суд зазначив, що вона була навмисно суворою і задовольнялася лише в дуже рідкісних випадках, коли національне законодавство містило чітке виключення доступу до суду. Оскільки дві умови підходу є кумулятивними, якщо перша не виконується, цього достатньо, щоб вважати застосовною статтю 6, не беручи до уваги другу умову. Однак, Суд вирішив, що пряме застосування першої умови не буде цілком прийнятним у всіх ситуаціях. Тому він був готовий визнати, що умову можна вважати виконаною, якщо, навіть без прямого положення про це, було чітко показано, що національне законодавство виключає доступ до суду для відповідного типу спору: іншими словами, якщо виключення, про яке йдеться, має опосередкований характер, зокрема, коли воно впливає із системного тлумачення застосовної правової бази чи всього комплексу правового регулювання.

(ii) Суд також роз'яснив фактори, що стосуються другої умови підходу Вільхо Ескелінена (Vilho Eskelinen). По-перше, щоб національне законодавство, яке виключає доступ до суду, мало дію відповідно до пункту 1 статті 6 у конкретній справі, воно повинно бути сумісним з верховенством права. Це означає, що таке виключення повинно, в принципі, ґрунтуватися на механізмі загального застосування, а не спрямовуватись на конкретних осіб (у цьому випадку суддів, членів НРС, обраних згідно з попереднім законодавством). По-друге, коли спір, який розглядається, стосується судді, потрібно належним чином враховувати необхідність захисту незалежності судової влади, що є необхідною умовою для належного функціонування системи Конвенції та дотримання принципу верховенства права. У зв'язку з цим Суд роз'яснив, що незалежність судової влади слід розуміти всеосяжним чином і застосовувати не лише до судді в ролі винесення судового рішення, але й до його чи її інших офіційних функцій, тісно пов'язаних із судовою системою. Розглядаючи, зокрема, членство судді в раді суддів, Суд надав ваги ролі такого органу (відповідального за відбір суддів) у забезпеченні незалежності суддів. Для того, щоб рада суддів могла виконувати цю роль, органи державної влади повинні бути зобов'язані забезпечити її незалежність від виконавчої та законодавчої влади з метою забезпечення чесності процесу призначення суддів. Проте звільнення або загроза звільнення члена-судді ради під час його чи її повноважень потенційно може негативно вплинути на його чи її особисту незалежність і, як наслідок, на місію ради. У цьому аспекті

Суд повторив свою прецедентну практику щодо особливої ролі судової влади в суспільстві як гаранта справедливості. Подібно до того, як це міркування було важливим у справах щодо доступу до суду для суддів у питаннях, що стосувалися їхнього статусу або кар'єри («*Гуменюк та інші проти України*» (*Gumeniuk and Others v. Ukraine*)²⁸ та «*Більген проти Туреччини*» (*Bilgen v. Turkey*)²⁹), Суд вважав, що воно також має застосовуватися щодо перебування суддів на посаді, як, наприклад, у випадку заявника, які були обрані до складу рад суддів, з огляду на особливу роль, яку відіграють такі ради. Що стосується НРС, Суд зауважив, що її незалежність було підірвано внаслідок фундаментальної зміни способу обрання членів суддів (*Сеймом* замість зборів суддів), що розглядається разом із достроковим припиненням повноважень попередніх суддів. З цього випливає, що позбавлення заявника доступу до суду для відстоювання оспорюваного цивільного права, що тісно пов'язане із захистом незалежності суду, не може бути виправдане об'єктивними причинами в інтересах правової Держави. Відповідно, застосовується пункт 1 статті 6.

Доступ до суду

Рішення у справі «*Гженда проти Польщі*» (*Grzęda v. Poland*)³⁰ стосувалося дострокового припинення повноважень судді як члена Національної ради судочинства після законодавчої реформи.

Заявник скаржився на те, що йому було відмовлено в доступі до суду для оскарження цього заходу. Велика Палата встановила, що відсутність судового перегляду порушила саму суть права заявника на доступ до суду, що суперечило пункту 1 статті 6.

Суд вважав, що процесуальні гарантії, подібні до тих, які мають бути доступними у випадках звільнення суддів, також повинні бути доступними, якщо суддю було звільнено з посади члена ради суддів. Оцінюючи будь-яке обґрунтування для виключення доступу до суду щодо членства в органах судового управління, Суд вважає за необхідне брати до уваги сильний суспільний інтерес у підтриманні незалежності судової влади та верховенства права. У зв'язку з цим Суд взяв до уваги загальний контекст реформ судової системи, починаючи із серйозних порушень у виборах суддів Конституційного Суду в 2015 році, а потім перебудови НРС і створення нових палат у Верховному Суді, розширюючи контроль міністра юстиції над судами та посилюючи його роль у питаннях суддівської дисципліни.

28. «*Гуменюк та інші проти України*» (*Gumeniuk and Others v. Ukraine*), №11423/19, 22 липня 2021 року.

29. «*Більген проти Туреччини*» (*Bilgen v. Turkey*), №1571/07, 09 березня 2021 року.

30. «*Гженда проти Польщі*» (*Grzęda v. Poland*) [ВП], №43572/18, 15 березня 2022 року

Посилаючись на свої попередні рішення («*Ксеро Флор в Польщі сп. з о.о. проти Польщі*» (*Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*)³¹; «*Речковіч проти Польщі*» (*Reczkowicz v. Poland*)³²; «*Долінська-Фічек і Озімек проти Польщі*» (*Dolińska-Ficek and Ozimek v. Poland*)³³ та «*Брода і Бояра проти Польщі*» (*Broda and Wojara v. Poland*)³⁴), а також на відповідний аналіз Суду справедливості Європейського Союзу, Верховного Суду Польщі та Верховного адміністративного суду Польщі, Суд встановив, що внаслідок цих змін судова влада зазнала втручання з боку виконавчої та законодавчої гілок влади, а її незалежність і дотримання стандартів верховенства права були суттєво послаблені. Хоча ця справа стосується низки національних конституційних питань, Суд підкреслив, що відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів Держави не може посилатися на своє внутрішнє законодавство, включаючи Конституцію, як виправдання для невиконання своїх зобов'язань за міжнародним правом і недотримання верховенства права.

Право на справедливий судовий розгляд у кримінальному провадженні (пункт 1 статті 6)

Справедливість судового розгляду

Рішення у справі «*Веготекс Інтернешнл С.А. проти Бельгії*» (*Vegotex International S.A. v. Belgium*)³⁵ стосувалося оцінки вагомості підстав для втручання законодавчої влади, яке вплинуло на судові вирішення спору у справі, пов'язаній із податками.

Податкові органи внесли коригування до податкової декларації, поданої компанією-заявником, і наклали штраф на суму податкового боргу. Заявник оскаржив це рішення у суді. У 2000 році податкові органи видали повістку про сплату, яка відповідно до звичайної адміністративної практики переривала строк позовної давності до моменту, коли податковий борг міг би стати таким, що не підлягає стягненню. Поки справа заявника перебувала на розгляді в суді першої інстанції, Касаційний Суд 10 жовтня 2002 року ухвалив рішення, що така практика є неправомірною і змінив свою судову практику із зворотною силою, внаслідок чого переривання строку позовної давності не

31. «*Ксеро Флор в Польщі сп. з о.о. проти Польщі*» (*Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*), №4907/18, 07 травня 2021 року.

32. «*Речковіч проти Польщі*» (*Reczkowicz v. Poland*), №43447/19, 22 липня 2021 року.

33. «*Долінська-Фічек і Озімек проти Польщі*» (*Dolińska-Ficek and Ozimek v. Poland*), №№ 49868/19 та 57511/19, 08 листопада 2021 року.

34. «*Брода і Бояра проти Польщі*» (*Broda and Wojara v. Poland*), № 26691/18 та 27367/18, 29 червня 2021 року.

35. «*Веготекс Інтернешнл С.А. проти Бельгії*» (*Vegotex International S.A. v. Belgium*) [ВП], №49812/09, 03 листопада 2022 року.

відбулося, а податковий борг міг бути визнаний таким, що не підлягає стягненню. У 2004 році, під час апеляційного розгляду справи заявника, законодавчий орган втрутився та ухвалив закон³⁶, який мав зворотну дію, відновлюючи попередню адміністративну практику. Цей закон було застосовано до справи заявника Касаційним Судом. Національні суди зрештою підтвердили 50% штраф щодо однієї частини податку, а щодо решти знизили штраф до 10% від суми податку, що підлягав сплаті.

Компанія-заявник оскаржила цю ситуацію за пунктом 1 статті 6. У 2020 році Палата Суду встановила, що порушення цієї статті не було, оскільки втручання законодавчої влади в судовий процес було спричинене нагальними підставами суспільного інтересу. Після передачі справи на розгляд Великої Палати, вона підтвердила цей висновок.

Рішення Великої Палати заслуговує на увагу в двох аспектах. По-перше, Суд уточнив критерії оцінки релевантності та переконливості підстав суспільного інтересу, які висуваються для обґрунтування ретроспективного застосування законодавства, спрямованого на вплив на судовий розгляд спору, в якому Держава є стороною. По-друге, рішення підкреслює специфіку такої оцінки у справах, де гарантії статті 6 не застосовуються з повною суворістю, зокрема у податкових справах, які відрізняються від «основного ядра» кримінального права.

(i) Розглядаючи релевантність підстав суспільного інтересу, на які посилався Уряд-відповідач, Суд зазначив наступне: по-перше, фінансові інтереси Держави самі по собі, як правило, не є достатнім виправданням для ретроспективного застосування законодавства. Однак Суд не виключив можливості врахування питання, чи була фінансова стабільність Держави під загрозою (у цій справі такої загрози не було). По-друге, законодавчі ініціативи за своєю природою регулюють ситуації загальним і абстрактним чином, тому мотиви законодавця не втрачають своєї легітимності лише через те, що вони можуть бути нерелевантними для окремих осіб, яких це може стосуватися. По-третє, Суд підтвердив, що в Державі, яка керується верховенством права, законодавчий орган має право змінювати законодавство для коригування судового тлумачення закону, але за умови дотримання юридичних норм і принципів, які є обов'язковими навіть для законодавця. У цьому контексті Суд послався на свою усталену практику щодо втручання законодавчої влади у відправлення правосуддя («*Зелінські і Прадаль та Гонсалес та інші проти Франції*» (*Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France*)³⁷ і «*Скоппола проти Італії (№ 2)*» (*Scoppola v. Italy*))

36. Закон «Про різні положення» від 09 липня 2004 року, розділ 49 в кінці.

37. «*Зелінські і Прадаль та Гонсалес та інші проти Франції*» (*Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France*) [ВП], № 24846/94 і 9 інших, ЄСПЛ 1999-VII.

(но. 2)³⁸) і підтвердив їхню застосовність у податковій справі. Суд також зазначив, що у виняткових обставинах ретроспективне законодавство може бути виправданим, зокрема для тлумачення або уточнення попередніх законодавчих положень («*Gospital local Saint-Pierre d'Oléron та інші проти Франції*» (*Hôpital local Saint-Pierre d'Oléron and Others v. France*)³⁹), заповнення правового вакууму («*ОЖІС-Інститут Станісла, ОГЕК Сен-Пі Х та Бланш де Кастій та інші проти Франції*» (*OGIS-Institut Stanislas, OGEC Saint-Pie X and Blanche de Castille and Others v. France*)⁴⁰), або компенсації наслідків нової судової практики («*Національне та провінційне будівельне товариство, Лідське постійне будівельне товариство та Йоркширське будівельне товариство проти Сполученого Королівства*» (*National & Provisional Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom*)⁴¹). У цій справі Суд визнав релевантними такі цілі: боротьба з масштабним податковим шахрайством, запобігання свавільній дискримінації між платниками податків і відновлення правової визначеності шляхом усунення наслідків відповідного рішення Касаційного Суду та повернення до усталеної адміністративної практики.

(ii) Далі Суд оцінив переконливість наведених вище підстав. Він зазначив, що аналізуватиме їх у сукупності, використовуючи такі критерії:

(a) Чи була судова практика, яку змінив відповідний законодавчий акт, вже усталеною. У своєму рішенні від 10 жовтня 2002 року Касаційний Суд вперше виніс рішення щодо конкретного питання про те, чи вимога про сплату податку перервала строк позовної давності належним чином. Його позиція не відповідала усталеній адміністративній практиці, яка знайшла відображення у переважній судовій практиці судів нижчих інстанцій у цій сфері. Це рішення мало не лише значний вплив на справи, у яких було оскаржено податкове нарахування, але й ретроспективний ефект на всі відповідні незавершені провадження (оскільки Касаційний Суд не мав повноважень обмежувати часову дію своїх рішень).

38. «*Скоппола проти Італії*» (*Scoppola v. Italy* (№2)) [ВП], № 10249/03, 17 вересня 2009 року.

39. «*Госпіталь Локаль Сен-П'єр д'Олерон та інші проти Франції*» (*Hôpital local Saint-Pierre d'Oléron and Others v. France*), № 18096/12 та 20 інших, 08 листопада 2018 року.

40. «*ОЖІС-Інститут Станісла, ОГЕК Сен-Пі Х та Бланш де Кастій та інші проти Франції*» (*OGIS-Institut Stanislas, OGEC Saint-Pie X and Blanche de Castille and Others v. France*), № 42219/98 і 54563/00, 27 травня 2004 року.

41. «*Національне та провінційне будівельне товариство, Лідське постійне будівельне товариство та Йоркширське будівельне товариство проти Сполученого Королівства*» (*National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom*), 23 жовтня 1997 року, Збірник рішень та ухвал 1997-VII.

(b) Спосіб і час прийняття законодавства. Невдовзі після винесення оспорюваного рішення законодавчий орган чітко продемонстрував намір не допустити його тривалих наслідків і прийняв відповідне законодавство відносно швидко (через приблизно півтора року).

(c) Передбачуваність втручання законодавця. Суд на початку зауважив, що строки позовної давності слугують забезпеченню правової визначеності, так само як принцип незворотності кримінального закону. На думку Суду, втручання законодавчого органу мало на меті відновлення, а не підрич правової визначеності, шляхом повернення до попередньої усталеної практики. Ця практика, що призводила до переривання строку позовної давності, була застосована у справі компанії-заявника. Отже, не можна стверджувати, що законодавче втручання поклато край будь-якому законному очікуванню щодо строку давності, яке існувало на момент подання заявником позову. Щодо неочікуваної зміни судової практики Касаційного Суду, вона не могла мати обов'язкової сили для законодавця. Це могло породити надію, а не законне очікування, отримати вигоду від так званого «несподіваного подарунка».

(d) Обсяг законодавства та його наслідки. Суд нещодавно постановив, що відновлення кримінальної відповідальності після закінчення строку давності є несумісним із загальними принципами законності та передбачуваності, закріпленими у статті 7 («Консультативний висновок щодо застосовності строків давності до переслідування, засудження та покарання за злочин, який за своєю суттю є актом катування» (*Advisory opinion on the applicability of statutes of limitation to prosecution, conviction and punishment in respect of an offence constituting, in substance, an act of torture*)⁴²). Однак Велика Палата відрізняла цю справу від ситуації, описаної у зазначеному консультативному висновку, навіть незважаючи на те, що законодавче втручання дозволило продовжити «переслідування». Хоча можна було вважати, що строк давності закінчився після неочікуваної зміни судової практики Касаційного Суду, цей факт ще не був встановлений судовим рішенням, а тим більше рішенням, що набрало силу *res judicata*. Крім того, на відміну від справи «*Antia і Хупенія проти Грузії*» (*Antia and Khupenia v. Georgia*)⁴³, строк позовної давності не закінчився ані на момент накладення податкового штрафу, ані на момент, коли заявник оскаржив його в суді першої інстанції. Нарешті, ця справа не

---

42. Консультативний висновок щодо застосовності строків давності до переслідування, засудження та покарання за злочин, який за своєю суттю є актом катування [ВП], запит №P16-2021-001, Касаційний суд Вірменії, 26 квітня 2022 року.

43. «*Antia і Хупенія проти Грузії*» (*Antia and Khupenia v. Georgia*), №7523/10, 18 червня 2020 року.

стосувалася статті 7, а статті 6, і гарантії останньої не обов'язково застосовуються з повною суворістю у податковій справі.

Підсумовуючи, втручання законодавчого органу було передбачуваним і виправданим переконливими підставами суспільного інтересу.

Рішення у справі *«Де Леге проти Нідерландів» (De Legé v. the Netherlands)*⁴⁴ стосувалося права не свідчити проти себе у контексті провадження щодо накладення податкового штрафу.

На підставі інформації, отриманої від бельгійських органів про банківські рахунки, що належать резидентам Нідерландів у банку («Банк») в Люксембурзі, податкова та митна адміністрація Нідерландів ідентифікувала заявника як власника рахунку. Після цього податковий інспектор звернувся до заявника із запитом задекларувати всі іноземні банківські рахунки, якими він володів упродовж певного періоду, та надати копії всіх відповідних виписок із банку. Проте заявник послався на право не свідчити проти себе, повідомивши податкові органи, що «за даних обставин» він не надасть запитувану інформацію. У відповідь на це податковий інспектор здійснив відповідні коригування податкових зобов'язань заявника та наклав податкові штрафи. Заперечення заявника було відхилене, так само як і його апеляції. Тим часом у рамках цивільного розгляду щодо накладення тимчасових заходів, під час якого розгляд податкових заперечень було відкладено, суддя, який ухвалював тимчасові заходи, зобов'язав заявника розкрити всю інформацію про свої банківські рахунки за кордоном та надати відповідні документи, під загрозою штрафних санкцій. Виконуючи цю ухвалу, заявник подав дві форми, в яких зазначив, що володів банківським рахунком у Банку в Люксембурзі, а також надав виписки з банку та зведення свого інвестиційного портфеля.

Заявник оскаржив цю ситуацію, заявивши про порушення його права не свідчити проти себе, однак Суд не встановив порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Це рішення є прикметним, оскільки Суд уточнив природу та обсяг права не свідчити проти себе, зокрема, щодо застосування примусу для отримання документів у податкових провадженнях, у яких заявнику було накладено штраф.

На основі всебічного аналізу своєї судової практики Суд виробив підхід, який слід застосовувати у цьому контексті:

- Для того, щоб виникло питання щодо права не свідчити проти себе, повинні бути виконані дві умови: (а) до особи має бути

---

44. *«Де Леге проти Нідерландів» (De Legé v. the Netherlands)*, №58342/15, 04 жовтня 2022 року.

застосований певний вид примусу або тиску; (b) стосовно особи має бути відкрито або очікуватися відкриття кримінального провадження, тобто їй має бути висунуто «кримінальне обвинувачення» в контексті пункту 1 статті 6, або інкриміновальні відомості, отримані під примусом поза межами кримінального провадження, повинні бути використані у подальшому кримінальному переслідуванні. Ці дві умови є обов'язковими передумовами для застосовності права не свідчити проти себе (див., наприклад, «*Еклунд проти Фінляндії*» (*Eklund v. Finland*)⁴⁵).

- Якщо ці передумови виконані, необхідно оцінити, чи використання доказів, отриманих під примусом або тиском, все ж таки слід вважати таким, що виходить за межі захисту, наданого правом не свідчити проти себе. Коли методи примусу використовуються з метою змусити обвинуваченого відповісти на запитання або надати свідчення, усно чи письмово, право не свідчити проти себе застосовується. Однак це право не поширюється на використання в кримінальному провадженні матеріалів, отриманих в обвинуваченого методами примусу, якщо ці матеріали існували незалежно від його волі (виняток Саундерса, «*Саундерс проти Сполученого Королівства*» (*Saunders v. the United Kingdom*)⁴⁶).

- У цьому контексті, щодо використання документальних доказів, отриманих під загрозою санкцій, таке використання не підпадає під сферу захисту права не свідчити проти себе, якщо влада може довести, що примус був спрямований на отримання конкретних заздалегідь існуючих документів – тобто документів, що не були створені внаслідок самого примусу для потреб кримінального провадження – які є релевантними для розслідування і про існування яких влада вже була поінформована. Це виключає так звані «рибальські експедиції» з боку влади (див., наприклад, «*Функе проти Франції*» (*Funke v. France*)⁴⁷).

- Однак, незалежно від того, знала влада про існування документальних або інших доказових матеріалів, чи ні, якщо вони були отримані методами, що порушують статтю 3 Конвенції, їхнє використання завжди підпадатиме під сферу захисту права не свідчити проти себе («*Джалло проти Німеччини*» (*Jalloh v. Germany*)⁴⁸).

- Нарешті, якщо передумови для застосовності права не свідчити проти себе були виконані, а використання доказів, отриманих під примусом, підпадає під сферу його захисту,

---

45. «*Еклунд проти Фінляндії*» (*Eklund v. Finland*), (ухв.), №56936/13, §51, 08 грудня 2015 року.

46. «*Саундерс проти Сполученого Королівства*» (*Saunders v. the United Kingdom*) [ВП], 17 грудня 1996 року, §69, Звіти про рішення та ухвали 1996-VI.

47. «*Функе проти Франції*» (*Funke v. France*), 25 лютого 1993 року, §44, серія А №256-А.

48. «*Джалло проти Німеччини*» (*Jalloh v. Germany*) [ВП], №54810/00, ЄСПЛ 2006-IX.

необхідно оцінити, чи не призвела процедура до фактичного позбавлення права його «самої суті». Іншими словами, слід визначити, яким чином це вплинуло на загальну справедливість провадження. З цією метою слід враховувати такі фактори: характер і ступінь примусу, застосованого для отримання доказів; існування відповідних процесуальних гарантій у процедурі; спосіб використання отриманих матеріалів («*O'Halloran і Francis проти Сполученого Королівства*» (*O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*)⁴⁹).

Щодо фактів справи, Суд встановив, що дві передумови застосовності права не свідчити проти себе були виконані: заявник був зобов'язаний надати банківські документи під загрозою штрафних санкцій, ці документи були релевантними для провадження щодо накладення податкового штрафу на заявника. Проте це були заздалегідь існуючі документи, а влада була поінформована про їхнє існування. Крім того, не виникало питань щодо статті 3 Конвенції у цій справі. Таким чином, примус у цій ситуації не підпадав під сферу захисту права не свідчити проти себе. Цього було достатньо для того, щоб Суд встановив відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Інші права в кримінальному провадженні

Ніякого покарання без закону (стаття 7)

У відповідь на запит Касаційного Суду Вірменії відповідно до Протоколу № 16 до Конвенції, Суд виніс консультативний висновок⁵⁰ 26 квітня 2022 року, який стосувався застосовності строків давності до переслідування, засудження та покарання за злочин, який за своєю суттю є актом катування.

У справі «*Вірабян проти Вірменії*» (*Virabyan v. Armenia*)⁵¹ Суд встановив, що заявник зазнав катувань, а також що органи влади не провели ефективного розслідування, що порушило статтю 3 Конвенції. У рамках нагляду за виконанням цього рішення Комітетом міністрів відповідно до пункту 2 статті 46 Конвенції (провадження досі не закрито) було ініційовано нове кримінальне провадження та висунуто обвинувачення проти поліцейських, причетних до жорстокого поведіння з паном Вірабяном (*Virabyan*) (пункт 2 статті 309

49. «*O'Halloran і Francis проти Сполученого Королівства*» (*O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*) [ВП], №№ 15809/02 і 25624/02, §55, ЄСПЛ 2007-III.

50. «*Консультативний висновок щодо застосовності строків давності до кримінального переслідування, засудження та покарання щодо злочину, який по суті є актом катування*» [ВП], запит №Р16-2021-001, Касаційний Суд Вірменії, 26 квітня 2022 року. Див. також статтю 1 Протоколу №16 (Консультативні висновки) нижче.

51. «*Вірабян проти Вірменії*» (*Virabyan v. Armenia*), №40094/05, 02 жовтня 2012 року.

Кримінального кодексу Вірменії). Суд першої інстанції встановив, що обвинувачені вчинили злочин згідно з цим положенням, але постановив, що вони були звільнені від кримінальної відповідальності через десятирічний строк давності, передбачений пунктом 1 (3) статті 75 Кримінального кодексу, який минув у 2014 році. Це рішення залишив без змін Апеляційний Суд. Прокурор подав касаційну скаргу до Касаційного Суду, вимагаючи з'ясувати, чи десятирічний строк давності застосовувався в цій справі, чи на провадження, яке розглядалося, поширюється виняток, викладений у пункті 6 статті 75 Кримінального кодексу, згідно з яким строки давності не можуть застосовуватися до певних видів правопорушень (злочинів проти миру та людяності або тих, щодо яких міжнародні договори, учасником яких є Вірменія, забороняють застосування строків давності).

У цьому контексті Касаційний Суд звернувся до суду з проханням надати консультативний висновок з такого питання:

Чи незастосування строків давності для кримінальної відповідальності за катування чи будь-які інші злочини, прирівняні до них, з посиланням на джерела міжнародного права, відповідатиме статті 7 Європейської конвенції, якщо національне законодавство не передбачає жодних вимог щодо незастосування строків давності до кримінальної відповідальності?

(i) Це був четвертий консультативний висновок, наданий Судом у межах Протоколу №16. У ньому Суд узагальнив свою попередню практику щодо застосування строків давності в контексті статті 3 Конвенції. Суд підтвердив, що заборона катувань є імперативною нормою міжнародного права (*jus cogens*), тобто нормою, яка не допускає відступів і має найвищу юридичну силу («*Аль-Адсані проти Сполученого Королівства*» (*Al-Adsani v. the United Kingdom*)⁵²). У справах про катування або жорстоке поведіння з боку представників Держави кримінальне провадження не повинно бути припинено через строк давності, а спосіб застосування строку давності має бути сумісним з вимогами Конвенції. Таким чином, запровадження жорстких строків давності без можливості їх перегляду важко визнати прийнятним («*Мокану та інші проти Румунії*» (*Mocanu and Others v. Romania*)⁵³). Ба більше, Суд зауважив, що виявив порушення процесуального аспекту статті 3 у справах, де застосування строків давності було спричинено нездатністю органів влади діяти швидко й з належною обачністю; у справах, коли притягнення до відповідальності стало неможливим у зв'язку із

---

52. «*Аль-Адсані проти Сполученого Королівства*» (*Al-Adsani v. the United Kingdom*) [ВП], №35763/97, §60-61, ЄСПЛ 2001-XI.

53. «*Мокану та інші проти Румунії*» (*Mocanu and Others v. Romania*) [ВП], № 10865/09 та 2 інших, §326, ЄСПЛ 2014 (витяги).

закінченням строку давності через неналежну кваліфікацію національними органами актів катувань чи інших форм жорстокого поводження як менш серйозних злочинів, що призвело до скорочення строків давності та дало змогу винній особі уникнути кримінальної відповідальності; і, головним чином, через відсутність відповідних положень у національному законодавстві, які б дозволяли належним чином карати дії, що становлять катування. У зв'язку з цим Суд уже постановив, що той факт, що до правопорушень, про які йдеться, застосовувався строк давності, – «обставина, яка сама собою суперечить судовій практиці Суду щодо катувань чи іншого жорстокого поводження».

(ii) Крім того, Суд розглянув питання можливого конфлікту між позитивними зобов'язаннями Держав за статтею 3 та гарантіями, передбаченими статтею 7, зокрема, у процесі виконання його рішень. Суд підтвердив свій усталений підхід, згідно з яким є неприпустимим, щоб національні органи влади компенсували невиконання своїх позитивних зобов'язань за статтею 3 за рахунок гарантій, передбачених статтею 7, однією з яких є те, що кримінальне законодавство не може тлумачитися розширено на шкоду обвинуваченому («*Кононов проти Латвії*» (*Kononov v. Latvia*)⁵⁴, і «*Дель Ріо Прада проти Іспанії*» (*Del Rio Prada v. Spain*)⁵⁵). Зокрема, у контексті цього консультативного висновку, Суд зазначив, що з поточного стану судової практики Суду не випливає, що Договірна Сторона відповідно до Конвенції зобов'язана не застосовувати застосовний строк давності і, таким чином, фактично поновлювати строк позовної давності, що минув.

У зв'язку з цим Суд повторив, що в контексті відновлення провадження можуть виникнути ситуації, коли *де-юре* чи *де-факто* буде неможливо відновити кримінальне розслідування щодо інцидентів, які стали підставою для розгляду заяв Судом. Такі ситуації можуть виникати, наприклад, у випадках, коли підозрюваних злочинців було виправдано і не можна було притягнути до суду за той самий злочин (що суперечило б принципу *ne bis in idem* (принцип непритягнення до юридичної відповідальності двічі за одне й те саме правопорушення), викладеному в статті 4 Протоколу №7), або у випадках, коли кримінальне провадження закінчилося через застосування строку давності, встановленого національним законодавством. Фактично відновлення кримінального провадження, яке було закрито у зв'язку із закінченням строку давності, може порушувати принцип правової визначеності та впливати на права

54. «*Кононов проти Латвії*» (*Kononov v. Latvia*) [ВП], №36376/04, §185, ЄСПЛ 2010.

55. «*Дель Ріо Прада проти Іспанії*» (*Del Rio Prada v. Spain*) [ВП], №42750/09, §78, ЄСПЛ 2013.

обвинуваченого відповідно до статті 7 Конвенції («*Ташдемір проти Туреччини*» (*Taşdemir v. Turkey*)⁵⁶).

(iii) Суд також з'ясував, чи сумісне поновлення кримінального переслідування щодо кримінального правопорушення, строк давності якого минув, з гарантіями, закріпленим у статті 7 Конвенції. З цією метою Суд надав короткий виклад своєї судової практики щодо вимог юридичної визначеності та передбачуваності відповідно до цього положення. Крім того, він наголосив на меті строків давності, зокрема, забезпечення правової визначеності й остаточності судових рішень; запобігання порушенню прав обвинуваченого, що могло б мати місце, якби суди змушені були ухвалювати рішення на основі доказів, які могли стати неповними через значний проміжок часу («*Коем та інші проти Бельгії*» (*Coëme and Others v. Belgium*)⁵⁷). Суд також дійшов висновку, що поновлення кримінальної відповідальності після закінчення строку давності суперечить основоположним принципам законності (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) і передбачуваності, закріпленим у статті 7 («*Антія та Хупенія проти Грузії*» (*Antia and Khupenia v. Georgia*)⁵⁸). Виходячи з цього, Суд дійшов висновку, що,

якщо кримінальне правопорушення за національним законодавством підпадає під строк давності, і цей строк минув, виключаючи кримінальну відповідальність, стаття 7 Конвенції забороняє поновлення кримінального переслідування у цій справі. Якщо б допустити інше, це означало б ретроспективне застосування кримінального закону на шкоду обвинуваченому, що є неприпустимим.

(iv) У цьому випадку Суд розглядав ситуацію, коли національний суд мав визначити, чи слід застосовувати десятирічний строк давності (пункт 1 (3) статті 75 Кримінального кодексу Вірменії) або ж виняток із цього правила, згідно з яким строк давності не застосовується до певних видів злочинів, передбачених міжнародними договорами (пункт 6 статті 75 Кримінального кодексу Вірменії). Іншими словами, Суду було запропоновано роз'яснити, чи відповідало б правам обвинувачених за статтею 7 Конвенції те, що національні суди відмовилися б застосовувати строк давності у їхній справі на підставі міжнародних норм, включно зі статтею 3 Конвенції, яка передбачає заборону катувань та інших видів жорстокого поводження, а також вимогу притягати винних до відповідальності за такі дії. Питання, сформульоване таким чином, опосередковано визнає ієрархію законів у

56. «*Ташдемір проти Туреччини*» (*Taşdemir v. Turkey*), (ухв.), №52538/09, §14, 12 березня 2019 року.

57. «*Коем та інші проти Бельгії*» (*Coëme and Others v. Belgium*), № 32492/96 та 4 інших, §146, ЄСПЛ 2000-VII.

58. «*Антія та Хупенія проти Грузії*» (*Antia and Khupenia v. Georgia*), №7523/10, §38-43, 18 червня 2020 року.

внутрішній системі Вірменії, проголошену, зокрема, у пункті 3 статті 5 Конституції Вірменії, який передбачає, що у разі суперечності між міжнародними договорами, ратифікованими Вірменією, та законами Вірменії, повинні застосовуватися положення міжнародних договорів. Посилаючись на принцип субсидіарності, Суд відповів так:

Першочергове завдання національного суду — визначити, з урахуванням конституційних і кримінально-правових норм внутрішнього законодавства, чи можуть міжнародно-правові норми, які мають юридичну силу в національній правовій системі (зокрема, відповідно до пункту 3 статті 5 Конституції), забезпечити достатньо чітку і передбачувану правову основу в контексті статті 7 Конвенції для висновку, що даний кримінальне правопорушення не підлягає строку давності.

Рішення у справі «Купінський проти України» (*Kupinsky v. Ukraine*)⁵⁹ стосувалося застосовності статті 7 Конвенції до ситуації, коли під час переведення ув'язненого його довічний вирок з можливістю помилування *де-факто* перетворився на безстроковий.

У 2002 році заявник, громадянин України, був засуджений в Угорщині до довічного позбавлення волі з можливістю подати клопотання про умовно-дострокове звільнення після відбуття 20 років покарання. У 2007 році його перевели в Україну для подальшого відбування покарання. Українські суди визнали вирок, ухвалений угорськими судами. Проте, в період з 2016 по 2021 рік українські суди неодноразово відмовляли заявнику в умовно-достроковому звільненні, обґрунтовуючи це тим, що відповідно до українського законодавства засуджені до довічного позбавлення волі не можуть бути достроково звільнені. Заявник подав апеляційну скаргу, яка не мала успіху. У вересні 2021 року Конституційний Суд України визнав положення Кримінального кодексу щодо умовно-дострокового звільнення неконституційним у частині, що не передбачала можливості звільнення для засуджених до довічного позбавлення волі.

Заявник поскаржився до ЄСПЛ на підставі статей 3 і 7 Конвенції. Суд встановив порушення статті 3, застосовуючи аргументацію, викладену у справі «Петухов проти України (№ 2)» (*Petukhov v. Ukraine*) (no. 2)⁶⁰. Ситуація заявника не змінилася навіть після рішення Конституційного Суду, оскільки відповідні правові механізми для реалізації права на умовно-дострокове звільнення засуджених до довічного позбавлення волі так і не були запроваджені. Суд також встановив порушення статті 7 Конвенції: національні органи, фактично позбавивши заявника можливості умовно-дострокового звільнення, змінили його початковий

59. «Купінський проти України» (*Kupinsky v. Ukraine*), №5084/18, 10 листопада 2022 року.

60. «Петухов проти України (№2)» (*Petukhov v. Ukraine* (no. 2)), №41216/13, 12 березня 2019 року.

вирок з довічного покарання з правом на перегляд на *де-факто* і *де-юре* довічне позбавлення волі. Це означало, що вони запровадили суворіше покарання, змінивши обсяг початкового покарання не на користь заявника.

Це рішення є важливим, оскільки Суд уточнив, що стаття 7 Конвенції застосовується у випадках, коли при переведенні ув'язненого обрано йому в іноземній Державі покарання у виді довічного позбавлення волі, яке можна скоротити, було замінено Державою виконання вироку на таке, яке неможливо скоротити. На думку Суду, таке перетворення становило суттєву зміну обсягу призначеного «покарання», що виходила далеко за межі простої міри «виконання» або «примусового виконання» «покарання», яка не підпадала б під сферу застосування статті 7 («*Дель Ріо Прада проти Іспанії*» (*Del Río Prada v. Spain*)⁶¹).

Суд постійно наголошував, що зміна режиму умовно-дostroкового звільнення, незалежно від того, чи відбувається вона в межах однієї країни, чи внаслідок передачі ув'язнених між Державами, належить виключно до сфери виконання покарання, а отже, не підпадає під дію статті 7 Конвенції («*Кафкаріс проти Кіпру*» (*Kafkaris v. Cyprus*)⁶²; «*Грава проти Італії*» (*Grava v. Italy*)⁶³ та «*Цюк проти Польщі*» (*Ciok v. Poland*)⁶⁴). Зокрема, у контексті передачі ув'язнених, Суд підтвердив цей підхід навіть у випадках, коли перспективи умовно-дostroкового звільнення були менш сприятливими або відповідні правила були суворішими у Державі виконання вироку порівняно з Державою, яка його винесла («*Сабо проти Швеції*» (*Szabó v. Sweden*)⁶⁵; «*Чосанські проти Швеції*» (*Csozászski v. Sweden*)⁶⁶ та «*Мюллер проти Чеської Республіки*» (*Müller v. the Czech Republic*)⁶⁷).

Однак, на відміну від зазначених справ, які стосувалися змін у правилах дострокового звільнення в Державі, у цьому випадку виникла ситуація, коли умовно-дostroкове звільнення було повністю недоступним за законом у Державі виконання покарання.

Суд дослідив, чи відрізнявся зміст покарання, призначеного судом Держави, яка винесла вирок, від покарання, яке в результаті перетворення було застосоване Державою виконання покарання.

У цьому контексті Суд підтвердив принцип, встановлений у справі «*Дель Ріо Прада*» (*Del Río Prada*) (як вказано вище, пункт 89), згідно з яким пункт 1 статті 7 Конвенції втратив би свою ефективність, якби його гарантії не поширювалися на заходи, що переглядають або

61. «*Дель Ріо Прада проти Іспанії*» (*Del Río Prada v. Spain*) [ВП], №42750/09, §§ 83 і 89, ЄСПЛ 2013.

62. «*Кафкаріс проти Кіпру*» (*Kafkaris v. Cyprus*) [ВП], №21906/04, §142, ЄСПЛ 2008.

63. «*Грава проти Італії*» (*Grava v. Italy*), №43522/98, §51, 10 липня 2003 року.

64. «*Цюк проти Польщі*» (*Ciok v. Poland*), (ухв.), №498/10, §34, 23 жовтня 2012 року.

65. «*Сабо проти Швеції*» (*Szabó v. Sweden*) (ухв.), №28578/03, ЄСПЛ 2006-VIII.

66. «*Чосанські проти Швеції*» (*Csozászski v. Sweden*), (ухв.), №22318/02, 27 червня 2006 року.

67. «*Мюллер проти Чеської Республіки*» (*Müller v. the Czech Republic*) (ухв.), №48058/09, 06 вересня 2011 року.

змінюють зміст вироку, винесеного судом першої інстанції, *ex post facto* і не на користь засудженої особи.

Суд вважав, що довічне позбавлення волі з можливістю перегляду та без такої можливості є принципово різними за своїм змістом. Відмінність між цими видами покарань є настільки значною, що Суд раніше визнавав несумісним із вимогами Конвенції довічне позбавлення волі без можливості перегляду («*Вінтер та інші проти Сполученого Королівства*» (*Vinter and Others v. the United Kingdom*)⁶⁸, і «*Петухов*» (№ 2) (*Petukhov*) (no. 2), зазначені вище), а довічне позбавлення волі з можливістю перегляду – таким, що відповідає Конвенції («*Хатчінсон проти Сполученого Королівства*» (*Hutchinson v. the United Kingdom*)⁶⁹). Ця відмінність ще більше підкреслює важливість принципу реабілітації, який є центральним елементом європейської пенітенціарної політики.

Суд також зауважив, що угорське законодавство чітко розрізняє довічні вироки, які можуть бути переглянуті, та довічні вироки без права перегляду. Угорські суди свідомо обрали перший варіант покарання для заявника – тобто довічне позбавлення волі з можливістю перегляду. Проте після його переведення до України механізм приведення вироку у відповідність до національного законодавства фактично змінив його суть, оскільки заявник втратив можливість умовно-дострокового звільнення взагалі. Таким чином, стаття 7 Конвенції була визнана застосовною до цієї справи, а також було встановлено її порушення.

ІНШІ ПРАВА ТА СВОБОДИ

Право на повагу приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції (стаття 8)

Застосовність

Рішення у справі «*Дарбо та Камара проти Італії*» (*Darboe and Camara v. Italy*)⁷⁰ стосувалося застосовності статті 8 Конвенції до процедур визначення віку мігрантів, які звертаються за міжнародним захистом і заявляють, що є неповнолітніми.

Ця справа стосувалася процесуальних прав мігранта, який звернувся за міжнародним захистом та заявив, що є неповнолітнім, зокрема процедури визначення віку. Заявник стверджував, що заявив про свій

68. «*Вінтер та інші проти Сполученого Королівства*» (*Vinter and Others v. the United Kingdom*), [ВП] № 66069/09 та 2 інших, ЄСПЛ 2013 (витяги).

69. «*Хатчінсон проти Сполученого Королівства*» (*Hutchinson v. the United Kingdom*) [ВП], №57592/08, 17 січня 2017 року.

70. «*Дарбо та Камара проти Італії*» (*Darboe and Camara v. Italy*), №5797/17, 21 липня 2022 року.

неповнолітній вік і усно висловив намір подати заяву на міжнародний захист незабаром після прибуття до Італії. Йому було видано медичну картку місцевим органом охорони здоров'я, у якій була зазначена дата народження, відповідно до якої йому було 17 років. Після первинного розміщення у центрі для іноземних неповнолітніх без супроводу, заявника перевели до центру прийому для дорослих. Через місяць йому провели рентгенологічне дослідження зап'ястя та кисті руки, на підставі якого було зроблено висновок, що він є повнолітнім. Після звернення заявника та обміну поданнями Суд застосував Правило 39 Регламенту Суду і зобов'язав уряд Італії перевести його до закладу, де йому могли бути забезпечені умови прийому як для неповнолітнього без супроводу. Через чотири дні заявника перемістили до відповідного закладу.

Заявник подав скарги за статтями 3, 8 та 13 Конвенції.

Таким чином, Суд визнав порушення статті 8 у зв'язку з тим, що італійські органи влади не вжили необхідних заходів з належною ретельністю для виконання свого позитивного зобов'язання щодо захисту заявника як неповнолітнього без супроводу, який просив міжнародного захисту. Суд також дійшов висновку, що тривалість та умови перебування заявника в центрі прийому для дорослих становили порушення його прав відповідно до статті 3. Суд визнав порушення статті 13 Конвенції (у поєднанні зі статтями 3 та 8) у зв'язку з тим, що заявник не мав ефективного засобу правового захисту за італійським законодавством, який дозволив би йому оскаржити порушення його прав відповідно до статей 3 та 8 Конвенції.

Це рішення варте уваги, оскільки вперше Суд розглянув скаргу щодо процедур оцінки віку мігрантів, які звертаються за міжнародним захистом та заявляють про свій неповнолітній вік, у контексті статті 8 Конвенції.

Щодо застосовності статті 8, Суд дійшов висновку, що вік людини є засобом особистої ідентифікації, а процедура оцінки віку, включаючи її процесуальні гарантії, є критично важливою для забезпечення прав, які впливають зі статусу неповнолітнього. Суд також наголосив на важливості процедур оцінки віку в міграційному контексті. Визначення того, чи особа неповнолітня, – перший крок до визнання її прав і створення всіх необхідних механізмів догляду за нею. Якщо неповнолітнього неправильно ідентифікують як дорослого, це може призвести до серйозних порушень його прав.

Позитивні зобов'язання

Рішення у справі *«Дарбо та Камара проти Італії» (Darboe and Camara v. Italy)*⁷¹ безпосередньо стосується процесуальних прав

---

71. *«Дарбо та Камара проти Італії» (Darboe and Camara v. Italy)*, №5797/17, 21 липня 2022 року.

мігранта, який звертається за міжнародним захистом та заявляє про свій неповнолітній вік, особливо в контексті процедури визначення віку.

Заявник стверджував, що заявив про свій неповнолітній вік і усно висловив намір подати заяву на міжнародний захист незабаром після прибуття до Італії. Йому було видано медичну картку місцевим органом охорони здоров'я, у якій була зазначена дата народження, відповідно до якої йому було 17 років. Після первинного розміщення у центрі для іноземних неповнолітніх без супроводу, заявника перевели до центру прийому для дорослих. Через місяць йому провели рентгенологічне дослідження зап'ястя та кисті руки, на підставі якого було зроблено висновок, що він є повнолітнім. Після звернення заявника та обміну поданнями Суд застосував Правило 39 Регламенту Суду і зобов'язав уряд Італії перевести його до закладу, де могли бути забезпечені умови прийому як для неповнолітнього без супроводу. Через чотири дні заявника перемістили до відповідного закладу.

Заявник подав скарги за статтями 3, 8 та 13 Конвенції.

Таким чином, Суд визнав порушення статті 8 у зв'язку з тим, що італійські органи не вжили необхідних заходів з належною ретельністю для виконання свого позитивного зобов'язання щодо захисту заявника як неповнолітнього без супроводу, який просив міжнародного захисту. Суд також дійшов висновку, що тривалість та умови перебування заявника в центрі прийому для дорослих становили порушення його прав відповідно до статті 3. Суд визнав порушення статті 13 Конвенції (у поєднанні зі статтями 3 та 8) у зв'язку з тим, що заявник не мав ефективного засобу правового захисту відповідно до італійського законодавства, за допомогою якого він міг би оскаржити порушення своїх прав за статтями 3 та 8 Конвенції.

Це рішення є знаковим, оскільки вперше Суд розглянув скаргу щодо процедур визначення віку мігрантів, які звертаються за міжнародним захистом і заявляють про свій неповнолітній вік, у контексті статті 8 Конвенції.

Під часу розгляду суті скарги, Суд наголосив, що його завдання не полягало у визначенні того, чи був заявник фактично неповнолітнім на момент прибуття до Італії. Проте він дійшов висновку, що заявник дійсно заявив про свій неповнолітній вік після прибуття. Відповідно, Суд дослідив, чи надали національні органи влади заявнику процесуальні гарантії, що впливають із його статусу неповнолітнього без супроводу, який просив міжнародного захисту. Суд вказав на два ключові аспекти: (i) його представництво та (ii) надання відповідної інформації під час процедури визначення віку.

(i) Суд встановив, що органи влади не призначили юридичного представника або опікуна заявнику, що позбавило його можливості належним чином і ефективно подати заяву про надання притулку.

(ii) Попри те, що заявник заявив про свій неповнолітній вік, його помістили до переповненого центру прийому для дорослих на понад чотири місяці через незастосування презумпції неповноліття (Суд визнав, що ця презумпція є невід'ємною частиною захисту права на повагу до приватного життя неповнолітніх без супроводу, які заявляють про свій статус) і недостатні процесуальні гарантії під час процедури визначення віку. Серед ключових недоліків процедури Суд відзначив, що заявнику не було надано інформації щодо типу процедури оцінки віку та її можливих наслідків; не було видано копію медичного висновку, який до того ж не містив припустимого рівня похибки, а також не було винесено жодного судового рішення або адміністративного акту про те, що заявник є повнолітнім, що позбавило його можливості подати апеляцію.

Суд зазначив, що оцінка віку може бути необхідною у випадках сумнівів щодо статусу неповнолітнього, однак така процедура повинна супроводжуватися достатніми процесуальними гарантіями. Серед таких гарантій Суд вказав призначення юридичного представника або опікуна, надання доступу до адвоката та забезпечення поінформованої участі особи у процедурі визначення віку. У цьому контексті Суд відзначив позитивний розвиток у європейському та міжнародному праві, де гарантії були посилені, щоб забезпечити комплексний та міждисциплінарний підхід до оцінки віку. Крім того, Суд зауважив, що негативного впливу на право заявника на особистий розвиток та встановлення соціальних зв'язків можна було б уникнути, якби його розмістили в спеціалізованому центрі або в прийомній сім'ї.

Рішення у справі «*С. проти Румунії*» (*C. v. Romania*)⁷² стосувалося захисту від сексуальних домагань на робочому місці.

Заявниця подала кримінальну скаргу щодо сексуальних домагань на робочому місці. Прокурор допитав заявницю (яка описала дії, вчинені її керівником Х упродовж понад двох років), а також самого Х та інших свідків. Прокурору були надані аудіозаписи, зроблені заявницею під час її взаємодії з керівником. Через два роки було ухвалено рішення про відмову в порушенні кримінальної справи та припинення слідства, оскільки дії керівника не мали необхідного ступеня кримінальної відповідальності відповідно до національного законодавства. Суд підтвердив відмову в задоволенні скарги заявниці: хоча було встановлено, що керівник вимагав від неї

---

72. «*С. проти Румунії*» (*C. v. Romania*), №47358/20, 30 серпня 2022 року.

сексуальних послуг, суд вважав, що вона не зазнала загрози своїй сексуальній свободі чи приниження, що було необхідними елементами для визнання таких дій кримінальним правопорушенням за національним законодавством. Коли про це було повідомлено роботодавцю Х, заходи, яких було вжито, обмежилися заслуховуванням сторін (включаючи очну ставку між заявницею та Х) і вказівкою заявниці звернутися до поліції. Заявниці було надано вибір: продовжити роботу в компанії або звільнитися. Вона обрала звільнення.

Суд встановив порушення статті 8 Конвенції (право на приватне життя/особисту недоторканність) у зв'язку з невиконанням органами влади позитивного зобов'язання щодо захисту заявниці як стверджуваної жертви сексуальних домагань, незважаючи на існування відповідних законів у національному законодавстві.

Це рішення є знаковим, оскільки вперше Суд розглянув скаргу про сексуальні домагання на робочому місці в контексті статті 8 Конвенції⁷³.

(i) Щодо застосовності статті 8 до посягання на приватне життя, Суд застосував тест серйозності втручання. Національні органи влади підтвердили, що відповідні дії мали місце, однак вважали, що вони не були достатньо серйозними, щоб кваліфікуватися як кримінальне правопорушення. Суд, у свою чергу, визнав, що такі дії, які стосуються психологічної цілісності та сексуального життя заявниці, досягли порогу застосування статті 8 Конвенції.

(ii) Суд зазначив, що ця справа підпадає під категорію справ, у яких вже визнавав, що належний захист не обов'язково передбачає наявність спеціальної кримінально-правової норми. Тому Суд спершу розглянув відповідь роботодавця на скаргу заявниці щодо сексуальних домагань на робочому місці. У цьому контексті Суд наголосив, що відсутність будь-яких внутрішніх механізмів для боротьби з сексуальними домаганнями на робочому місці сама по собі може суперечити вимогам статті 8 Конвенції. Однак, оскільки скарга заявниці здебільшого стосувалася неналежної реакції органів влади на її кримінальну скаргу, Суд дослідив, чи було належним чином захищено її особисту недоторканність у рамках кримінального провадження. Це провадження завершилося тим, що було підтверджено, що керівник Х дійсно вимагав сексуальних послуг від заявниці на роботі, а також було ухвалено остаточне рішення, що такі дії не відповідали критеріям, передбаченим кримінальним законодавством, щоб вважатися злочином.

---

73. Див. також рішення у справі «Шпадієр проти Чорногорії» (*Špadijer v. Montenegro*), №31549/18, 09 листопада 2021 року, яке стосується зобов'язання Держави захищати працівників від булінгу на робочому місці.

Суд дійшов висновку, що Держава порушила свої позитивні зобов'язання за статтею 8, оскільки під час розслідування та судових рішень були виявлені суттєві недоліки, а саме:

(а) не було враховано специфічний контекст сексуальних домагань та притаманну жертвам складність у доведенні своїх звинувачень. Не було розглянуто і належним чином оцінено відносини влади та підпорядкування між Х і заявницею, а також погрози, які він міг їй висловлювати.

(b) не було проведено психологічного аналізу наслідків ймовірних домагань для заявниці, а також не було перевірено, чи існували підстави для можливих неправдивих звинувачень з її боку, а також

(c) рішення прокурора містило надмірну кількість принизливих або нечутливих висловлювань Х щодо заявниці, що фактично призвело до стигматизації жертви і суперечило принципам захисту особистої цілісності, закріпленим у статті 8. Принцип, згідно з яким необхідність проведення очної ставки з жертвою має бути ретельно зважена з урахуванням потреби захисту її гідності та вразливості, не було дотримано. Посилаючись на міжнародні стандарти, які вимагають захисту прав та інтересів жертв поряд із ефективним покаранням винних, Суд розкритикував слідчі органи за недостатній захист заявниці від повторної віктимізації.

Свобода вираження поглядів (стаття 10)

Застосовність

Рішення у справі *«Котляр проти Росії» (Kotlyar v. Russia)*⁷⁴ стосувалося застосовності статті 10 Конвенції до протесту, що полягав у навмисному поданні неправдивої інформації органам влади, що суперечило кримінальному законодавству.

Заявниця, правозахисниця, надавала юридичну допомогу та соціальну підтримку особам, які вирішили переїхати до Росії з інших республік колишнього Радянського Союзу. Зокрема, вона відкрито критикувала недоліки правової системи та її практичне застосування, через які мігранти не могли отримати державні виплати чи подати заяву на російське громадянство. Як протест проти системи реєстрації місця проживання та з гуманітарних міркувань, заявниця подала неправдиву інформацію до органів влади щодо сотень іноземців, які прагнули отримати таку реєстрацію. Вона засвідчила, що всі вони проживають у її квартирі, хоча насправді вони мешкали в інших місцях. Через це заявницю було визнано винною, і вона безуспішно оскаржувала вирок.

---

74. *«Котляр проти Росії» (Kotlyar v. Russia)*, № 38825/16 та 2 інших, 12 липня 2022 року.

Заявниця подала скаргу за статтею 10 Конвенції, стверджуючи, що кримінальне переслідування було спрямоване на придушення її права на вираження поглядів щодо системної соціальної проблеми, а її дії становили форму громадянської непокори. Суд визнав, що дії заявниці, за які її було покарано, не були актом вираження поглядів. Оскільки її було притягнуто до відповідальності за порушення загальнозастосовного закону, який не був спрямований на обмеження свободи вираження поглядів і не мав такого ефекту, Суд вирішив, що санкції, застосовані до заявниці, не підпадають під сферу дії статті 10. Таким чином, її скаргу було визнано неприйнятною як таку, що є несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції.

Це рішення є важливим, оскільки Суд роз'яснив фактори, які визначають, чи поширюється захист статті 10 Конвенції на певний акт або поведінку, заборонену законом. Суд застосував дворівневий аналіз: по-перше, аналіз порушеного закону, а по-друге, аналіз природи спірної поведінки.

(i) Щодо специфічних законів, які могли бути порушені, Суд зосередився на таких аспектах: чи є закон загальнозастосовним; чи було запроваджено його з метою придушення свободи вираження поглядів; якими є законні цілі, які він переслідує.

Закон про реєстрацію місця проживання, який порушила заявниця, був загальнозастосовним і не був спрямований на обмеження свободи вираження поглядів. Він лише вимагав, щоб інформація про місце проживання особи була правдивою та точною, що дозволяло органам влади належним чином розраховувати обсяг необхідних державних послуг у різних регіонах та забезпечувати доставку офіційної кореспонденції за правильною адресою. Надання неправдивої інформації про місце проживання перешкоджало досягненню цих законних цілей, тому Держава мала право застосовувати адміністративні або кримінальні санкції для запобігання таким порушенням. Закон передбачав кримінальну відповідальність за умисне надання неправдивої інформації в офіційних заявах у нейтральних регуляторних цілях, і Суд не вбачав у такому підході нічого незвичного чи необґрунтованого.

(ii) Щоб визначити, чи призвів цей закон до втручання у свободу вираження поглядів заявниці, Суд проаналізував, чи було його порушення пов'язане з реалізацією цього права. Іншими словами, Суд розглянув характер дій заявниці.

Для цього Суд спирався на два ключові елементи, визначені у справі «*Мурат Вурал проти Туреччини*» (*Murat Vural v. Turkey*)⁷⁵: чи мав вчинений акт або поведінка експресивний характер з

---

75. «*Мурат Вурал проти Туреччини*» (*Murat Vural v. Turkey*), №9540/07, 21 жовтня 2014 року.

об'єктивної точки зору та якою була мета або намір особи, яка вчинила відповідний акт або поведилася певним чином.

- Суд зазначив, що для того, щоб певна діяльність мала експресивний характер в об'єктивному сенсі, вона має бути комунікативною та спрямованою на широку публіку. Однак умисне подання неправдивої інформації органам влади не має таких характеристик, тому не може вважатися експресивним актом. У цьому контексті Суд порівняв цю справу з рішенням у справі «*Гоф проти Сполученого Королівства*» (*Gough v. the United Kingdom*)⁷⁶, де оголення на публіці було визнано формою вираження поглядів.

- Щодо наміру заявниці, Суд визнав, що заявниця щиро вірила в неправомірність правил реєстрації місця проживання та мала намір висловити протест проти них. Заявниця використовувала різні засоби, щоб привернути увагу до проблем мігрантів, зокрема, привертала увагу влади до цих проблем, робила заяви у ЗМІ, давала інтерв'ю та публікувала відкриті листи. Суд раніше вже визнавав, що протест, який полягає в перешкоджанні діяльності, яку заявники вважають неправильною, може становити вираження думки в контексті статті 10 («*Стіл та інші проти Сполученого Королівства*» (*Steel and Others v. the United Kingdom*)⁷⁷ та «*Гашман та Гаррап проти Сполученого Королівства*» (*Hashman and Harrup v. the United Kingdom*)⁷⁸, стосовно протестувальників, що зривали полювання, а також активістів, що проникли на будівельний майданчик для протесту проти розширення автомагістралі). Проте, Суд вважав, що існує значна різниця між тим, щоб зазнати покарання за перешкоджання законній діяльності інших осіб, і тим, щоб умисно вчинити кримінально карану дію, подавши неправдиві дані органам влади. У цій справі Суд не міг визнати, що намір заявниці звільняв її від обов'язку дотримуватися закону або що її дії мали об'єктивно експресивний характер, особливо з огляду на те, що держава не застосовувала жодних репресивних заходів, які перешкождали б заявниці публічно висловлювати свою думку.

Суд зазначив, що сам факт протесту не може сам по собі зробити кримінальну дію такою, що підпадає під сферу дії статті 10. Проте якщо така дія вчинена з метою підготовки матеріалу для комунікативної діяльності, вона може підпадати під захист статті 10. Наприклад, Суд визнавав застосовність статті 10 у справах, коли заявники вчинили кримінальні правопорушення в рамках

---

76. «*Гоф проти Сполученого Королівства*» (*Gough v. the United Kingdom*), №49327/11, 28 жовтня 2014 року.

77. «*Стіл та інші проти Сполученого Королівства*» (*Steel and Others v. the United Kingdom*), 23 вересня 1998 року, Збірник рішень і ухвал 1998-VII.

78. «*Гашман та Гаррап проти Сполученого Королівства*» (*Hashman and Harrup v. the United Kingdom*) [ВП], №25594/94, ЄСПЛ 1999-VIII.

журналістського розслідування («*Ердтманн проти Німеччини*» (*Erdtmann v. Germany*)⁷⁹, коли заявник проніс ніж на борт літака для підготовки телевізійного репортажу про недоліки в аеропортовій безпеці; «*Саліху та інші проти Швеції*» (*Salihu and Others v. Sweden*)⁸⁰, коли журналісти незаконно придбали вогнепальну зброю, щоб дослідити легкість доступу до неї, а також «*Брамбілла та інші проти Італії*» (*Brambilla and Others v. Italy*)⁸¹, коли заявники незаконно перехоплювали поліцейські комунікації). Суд відрізняв цю справу від вищезазначених випадків, оскільки заявниця не стверджувала, що вона вчинила правопорушення у рамках журналістського розслідування про зловживання з боку влади чи для підготовки матеріалу до публікації.

Свобода вираження поглядів

Рішення у справі «*ТОВ «Мемо» проти Росії*» (*ООО Мемо v. Russia*)⁸² стосувалося питання про те, чи можна вважати заходи, спрямовані на захист репутаційних інтересів державного органу, такими, що переслідують «законну мету» відповідно до пункту 2 статті 10.

Регіональна адміністрація (виконавчий орган суб'єкта Російської Федерації) виграла цивільний позов про захист честі, гідності та ділової репутації проти інтернет-ЗМІ - компанії-заявниці - яку було зобов'язано опублікувати спростування низки тверджень, викладених у статті з критикою дій адміністрації.

Компанія-заявник подала скаргу за статтею 10 про те, що оскаржуваний захід не переслідував жодної законної мети, оскільки державні органи не могли претендувати на будь-яку «ділову репутацію». Суд визнав порушення цього положення, вважаючи, що провадження про наклеп справді не переслідувало жодної передбаченої законної цілі.

Рішення заслуговує на увагу через те, що Суд роз'яснив питання того, чи поширюється мета «захисту репутації... інших осіб» в пункті 2 статті 10 на державні органи, а точніше, на органи виконавчої влади, наділені державною владою.

(i) По-перше, Суд пояснив, за яких обставин доцільно більш детально розглядати питання про те, чи мало місце оскаржуване втручання з метою «захисту репутації... інших осіб», коли йдеться про інтереси державного органу. Хоча Суд зазвичай розглядає питання законної мети поверхнево та з певною гнучкістю («*Мерабішвілі проти*

79. «*Ердтманн проти Німеччини*» (*Erdtmann v. Germany*) (ухв.), №56328/10, 05 січня 2016 року.

80. «*Саліху та інші проти Швеції*» (*Salihu and Others v. Sweden*) (ухв.), №33628/15, 10 травня 2016 року.

81. «*Брамбілла та інші проти Італії*» (*Brambilla and Others v. Italy*), №22567/09, 23 червня 2016 року.

82. «*ТОВ «Мемо» проти Росії*» (*ООО Мемо v. Russia*), №2840/10, 15 березня 2022 року.

Грузії» (*Merabishvili v. Georgia*)⁸³), зосереджуючись на оцінці пропорційності втручання, зокрема в цьому конкретному контексті («*Ломбардо та інші проти Мальти*» (*Lombardo and Others v. Malta*)⁸⁴; «*Романенко та інші проти Росії*» (*Romanenko and Others v. Russia*)⁸⁵ та «*Маргулев проти Росії*» (*Margulev v. Russia*)⁸⁶), Суд надав значення ризикам для демократії, які виникають через судові провадження, що мають на меті обмеження участі громадськості. З урахуванням цього Суд окреслив два фактори, які обумовлюють необхідність більш суворого та детального розгляду питання про наявність зазначеної законної мети: наявність у цій справі спору між сторонами та дисбаланс влади між позивачем і відповідачем у національному провадженні.

(ii) У деяких справах щодо репутаційних інтересів державних органів Суд був готовий припустити, що мета «захисту репутації» була «законною» («*Романенко та інші*» (*Romanenko and Others*), як згадано вище, § 39; «*Савва Терентьєв проти Росії*» (*Savva Terentyev v. Russia*)⁸⁷; «*Фрейтас Ранжель проти Португалії*» (*Freitas Rangel v. Portugal*)⁸⁸ та «*Горяїнова проти України*» (*Goryainova v. Ukraine*)⁸⁹). Водночас сам лише інституційний інтерес не обов'язково підлягає такому ж рівню гарантій, як захист «репутації... інших осіб» у контексті пункту 2 статті 10 («*Маргулев*» (*Margulev*), як згадано вище, § 45, та «*Харламов проти Росії*» (*Kharlamov v. Russia*)⁹⁰). Суд також наголосив, що межі допустимої критики є ширшими щодо державного органу, ніж щодо приватної особи або навіть політика («*Маргулев*» (*Margulev*), §53, та «*Ломбардо*» (*Lombardo*), § 54, обидва згадані вище)

(iii) У цій справі Суд роз'яснив це питання, розрізливши два типи державних органів: з одного боку, державні установи, які займаються безпосередньою економічною діяльністю, а з іншого, – органи виконавчої влади, наділені державними повноваженнями.

Що стосується перших, Суд зауважив, що державні корпорації, які ведуть конкурентну діяльність на ринку, покладаються на власну добру репутацію, щоб залучити клієнтів з метою отримання

---

83. «*Мерабішвілі проти Грузії*» (*Merabishvili v. Georgia*) [ВП], №72508/13, §297 і 302, 28 листопада 2017 року.

84. «*Ломбардо та інші проти Мальти*» (*Lombardo and Others v. Malta*), №7333/06, §50, 24 квітня 2007 року.

85. «*Романенко та інші проти Росії*» (*Romanenko and Others v. Russia*), №11751/03, §39, 08 жовтня 2009 року.

86. «*Маргулев проти Росії*» (*Margulev v. Russia*), №15449/09, §45, 08 жовтня 2019 року.

87. «*Савва Терентьєв проти Росії*» (*Savva Terentyev v. Russia*), №10692/09, §60, 28 серпня 2018 року.

88. «*Фрейтас Ранжель проти Португалії*» (*Freitas Rangel v. Portugal*), №78873/13, § 48, 11 січня 2022 року.

89. «*Горяїнова проти України*» (*Goryainova v. Ukraine*), №41752/09, §56, 08 жовтня 2020 року.

90. «*Харламов проти Росії*» (*Kharlamov v. Russia*), №27447/07, §29, 08 жовтня 2015 року.

прибутку. У цьому контексті Суд підтвердив свої попередні висновки про існування законного інтересу в захисті комерційного успіху та життєздатності компаній в інтересах акціонерів, працівників, а також загального економічного добробуту («*Стіл і Морріс проти Сполученого Королівства*» (*Steel and Morris v. the United Kingdom*)⁹¹ та «*Уї проти Угорщини*» (*Uj v. Hungary*)⁹²).

Однак ці міркування незастосовні до другого типу, тобто до органів виконавчої влади, наділених державними повноваженнями, які не займаються безпосередньою економічною діяльністю, а фінансуються платниками податків та існують з метою обслуговування населення. Через роль таких органів у демократичному суспільстві інтереси таких органів у підтриманні доброї репутації відрізняються від репутаційних інтересів фізичних та юридичних осіб, чи то приватних, чи то державних, які конкурують на ринку. Зокрема, інтереси державного органу невіддільні від необхідності запобігати зловживанню владою чи корупції, піддавати його діяльність ретельному контролю не лише з боку законодавчих і судових органів, а й громадської думки. Захист виконавчих органів від медіакритики суперечив би цій меті, оскільки міг би серйозно обмежити свободу ЗМІ. Дозволити виконавчим органам подавати позови про дифамацію проти представників медіа означало б покласти на останніх надмірний і непропорційний тягар та неминуче спричинило б стримувальний ефект («*Дюлді́н і Кіслов проти Росії*» (*Dyuldin and Kislov v. Russia*)⁹³ та «*Радіо Твіст а.с. проти Словаччини*» (*Radio Twist a.s. v. Slovakia*)⁹⁴).

(iv) З огляду на специфіку державного органу, Суд встановив нове загальне правило, згідно з яким цивільні провадження про дифамацію, порушені від імені юридичної особи, яка здійснює державну владу, не можуть вважатися такими, що переслідують законну мету «захисту репутації... інших осіб» у контексті пункту 2 статті 10 Конвенції. Однак це загальне правило не поширювалося на окремих членів державного органу, яких можна було «легко ідентифікувати»: вони можуть мати право порушувати справу про наклеп від свого імені. Суд, спираючись на справи «*Тома проти Люксембургу*» (*Thoma v. Luxembourg*)⁹⁵ та «*Ломбардо та інші*» (*Lombardo and Others*) (як згадано вище), вказав на фактори, що

91. «*Стіл і Морріс проти Сполученого Королівства*» (*Steel and Morris v. the United Kingdom*), №68416/01, §94, ЄСПЛ 2005-II.

92. «*Уї проти Угорщини*» (*Uj v. Hungary*), №23954/10, §22, 19 липня 2011 року.

93. «*Дюлді́н і Кіслов проти Росії*» (*Dyuldin and Kislov v. Russia*), №25968/02, §43, 31 липня 2007 року.

94. «*Радіо Твіст а.с. проти Словаччини*» (*Radio Twist a.s. v. Slovakia*), №62202/00, §53, ЄСПЛ 2006-XV.

95. «*Тома проти Люксембургу*» (*Thoma v. Luxembourg*), №38432/97, §56, ЄСПЛ 2001-III.

роблять окремих членів державного органу «легко ідентифікованими»: характер звинувачень, висунутих проти них, обмежена кількість посадовців, що працюють у конкретному органі, та масштаб діяльності цього органу, зокрема чисельність населення, на яке вона впливає.

(v) За фактами справи Суд встановив, що позивачем у національних справах про наклеп був вищий орган регіональної виконавчої влади. Навряд чи можна було уявити, що він був зацікавлений у захисті свого комерційного успіху та життєздатності. Також не можна сказати, що його членів було «легко ідентифікувати». У будь-якому випадку, справу про наклеп було порушено від імені юридичної особи, а не окремих її учасників. Відповідно, цивільне провадження у справі про наклеп, розпочате регіональною адміністрацією проти медіакомпанії-заявника, не переслідувало жодної із законних цілей, перелічених у пункті 2 статті 10 Конвенції.

Свобода преси

Рішення у справі «*НІТ С.Р.Л. проти Республіки Молдова*» (*NIT S.R.L. v. the Republic of Moldova*)⁹⁶ стосувалося законодавчого обов'язку мовників дотримуватися політичного плюралізму.

Компанія-заявник мала телеканал (НІТ), який здійснював трансляцію на національному рівні. У 2009 році, після зміни уряду, канал НІТ став платформою для критики уряду та просування Партії комуністів (ПКРМ - єдиної опозиційної партії на той час). Канал було притягнуто до відповідальності за неодноразові й серйозні порушення законодавчої вимоги щодо забезпечення політичного балансу та плюралізму, зокрема за: трансляцію викривлених новин; сприяння ПКРМ та висвітлення її опонентів (включно з урядом) у негативному світлі без надання їм можливості відповісти; використання агресивної журналістської лексики (зокрема, порівняння одного з лідерів інших політичних партій із «Гітлером» та називання всіх цих лідерів «злочинцями», «бандитами», «шахраями» та «аферистами»). У 2012 році ліцензію на мовлення цього телеканалу було анульовано.

Компанія-заявник посилалася на статтю 10 і статтю 1 Першого протоколу. Суд не встановив порушення жодного із цих положень. На його думку, ліцензійна система Молдови могла сприяти підвищенню якості та балансу програм, а отже, відповідала третьому реченню пункту 1 статті 10. Спосіб, у який було розроблено нормативно-правову базу, не перевищував межі свободи розсуду

---

96. «*НІТ С.Р.Л. проти Республіки Молдова*» (*NIT S.R.L. v. the Republic of Moldova*) [ВП], №28470/12, 05 квітня 2022 року.

Держави, спірні новини не гарантували посиленого захисту свободи преси, а відкликання ліцензії вважалось виправданим, без політичних мотивів, що супроводжувалось належними гарантіями та пропорційно переслідуючим законним цілям.

Рішення Великої Палати заслуговує на увагу через те, що Суд розвинув свою судову практику щодо плюралізму в ЗМІ. Зокрема, Суд вперше розглядав обмеження, накладені на мовника з метою забезпечення різноманітності у вираженні політичних поглядів і посилення захисту інтересів свободи слова інших в аудіовізуальних ЗМІ (існуючі стандарти були розроблені в контексті невиправданого втручання Держави в права заявника за статтею 10, що порушує принцип плюралізму). У зв'язку з цим Суд роз'яснив взаємозв'язок між внутрішніми та зовнішніми аспектами плюралізму ЗМІ, сферою свободи розсуду, наданої Державам, і рівнем перевірки, що застосовується до обмежень у цій сфері. Він також окреслив фактори для оцінки нормативно-правової бази та її застосування.

(i) Якщо в попередніх справах ішлося про зовнішній аспект медійного плюралізму⁹⁷, у цій справі Суд розглянув його внутрішній аспект (обов'язок мовників транслювати різні політичні погляди збалансовано, без надання переваги конкретній партії чи руху). Суд пояснив, що обидва аспекти слід розглядати в поєднанні один з одним, а не окремо. Це означало, що в національній системі ліцензування, яка охоплює певну кількість мовників із національним покриттям, те, що можна вважати відсутністю внутрішнього плюралізму в програмах, пропонованих одним мовником, може бути компенсовано існуванням ефективного зовнішнього плюралізму. Однак, недостатньо передбачити існування кількох каналів. Необхідно також гарантувати різноманітність загального програмного контенту, відображаючи, наскільки це можливо, різноманіття думок у суспільстві. Вивчивши різні підходи в Державах-членах для досягнення цієї мети, Суд дійшов висновку, що стаття 10 не нав'язує конкретну модель.

(ii) Суд також роз'яснив, що свобода розсуду Держав у визначенні засобів забезпечення політичного плюралізму у сфері ліцензування аудіовізуальних ЗМІ має бути ширшою, ніж зазвичай надається обмеженням свободи преси повідомляти про питання, що становлять суспільний інтерес або політичну думку, яка традиційно вимагала

---

97. Щодо таких питань, як існування різноманітних медіаресурсів, кожен із яких представляє відмінну точку зору, а також концентрації медіа в руках надто малої кількості осіб (наприклад, монополія, дуополія тощо), див. «*Маноле та інші проти Молдови*» (*Manole and Others v. Moldova*), №13936/02, ЄСПЛ 2009 (витяги); «*Центро Європа 7 С.р.л. та Ді Стефано проти Італії*» (*Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy*) [ВП], №38433/09, ЄСПЛ 2012; та «*Інформаційне об'єднання Лентія та інші проти Австрії*» (*Informationsverein Lentia and Others v. Austria*), 24 листопада 1993 року, Серія А №276.

суворої перевірки. Проте це право на власний розсуд було б вужчим залежно від характеру та серйозності будь-якого обмеження редакційної свободи. Зокрема, суворість нинішньої санкції, накладеної на медіакомпанію, вимагала більш ретельного розгляду з боку Суду та звуження меж розсуду.

(iii) Що стосується оцінки відповідної нормативно-правової бази та її застосування в конкретних обставинах цієї справи, Суд проаналізує, чи наслідки, які вони спричинили, у цілому, сумісні з гарантіями статті 10 і супроводжувалися ефективними гарантіями проти свавілля і зловживань. Справедливість провадження та надані процесуальні гарантії – це фактори, які мають особливе значення для оцінки пропорційності, особливо якщо оскаржувані заходи суворі.

(iv) Розглядаючи, зокрема, зобов'язання мовників дотримуватися принципу політичного балансу та плюралізму, закріпленого в національному законодавстві, Суд заснував свій аналіз на таких факторах:

- обсяг і загальність зобов'язання (у цьому випадку воно поширювалося лише на випуски новин, стосувалося всіх мовників і не вимагало від них надавати однаково кількість ефірного часу всім політичним партіям, а надавати можливість коментувати чи відповідати);

- ступінь зовнішнього плюралізму (у цьому випадку він був досить обмеженим; існування чотирьох інших телевізійних мовників із загальнонаціональним покриттям було недостатнім, щоб поставити під сумнів суворість політики внутрішнього плюралізму);

- внутрішній медіаконтекст (після виборів 2001 року, коли Партія комуністів Республіки Молдова стала єдиною правлячою партією, та подальшої ситуації у сфері медіа, яка зазнала критики у справі «*Маноле та інші проти Молдови*» (*Manole and Others v. Moldova*)⁹⁸, влада мала чіткий позитивний обов'язок ухвалити законодавство, яке б забезпечувало передачу точних і збалансованих новин та інформації, що відображають повний спектр політичних поглядів); та

- наявність гарантій для забезпечення незалежності медіарегулятора та його захисту від неналежного державного впливу та політичного тиску (таких як правила щодо його структури та відбору, призначення та функціонування його членів).

(v) Оцінюючи пропорційність рішення про відкликання оскаржуваної ліцензії, що було найсуворішою санкцією згідно з національним законодавством, яке одразу набрало чинності, Суд надав особливого значення справедливості провадження та процесуальним гарантіям,

---

98. «*Маноле та інші проти Молдови*» (*Manole and Others v. Moldova*), №13936/02, ЄСПЛ 2009 (витяги).

зокрема: публічному характеру та представництву НІТ на засіданнях медіарегулятора; можливості подавати коментарі щодо результатів моніторингу, оскаржувати рішення медіарегулятора в компетентних судах і вимагати призупинення виконання рішення; обґрунтуванню судами відхилення такого клопотання та, загалом, ретельності судового перегляду.

Суд також взяв до уваги такі елементи: тяжкість і постійність порушень НІТ та його зухвале ставлення, незважаючи на низку попередніх більш м'яких санкцій; значний вплив випусків новин НІТ, що транслюються по всій країні; а також інші можливості для НІТ вести мовлення в інтернеті, займатися іншою прибутковою діяльністю та повторно подавати заявку на отримання ліцензії через рік після її відкликання.

Свобода зібрань та об'єднання (стаття 11)

Застосовність

Ухвала у справі «*Баріш та інші проти Туреччини*» (*Barış and Others v. Turkey*)⁹⁹ стосувалася застосування статті 11 до звільнення на підставі участі в неофіційному страйку.

Заявники, працівники компанії, були звільнені за те, що припинили роботу впродовж періоду страйку, який був ініційований не профспілкою, а великою кількістю працівників, які *en masse* вийшли зі своєї попередньої профспілки, в діяльності якої вони вже не мали впевненості. Багато хто з них, зокрема й заявники, вирішили вступити до іншої профспілки. Метою їхньої акції був протест проти процедури, за якою попередня (визнана) профспілка вела переговори щодо колективного договору, укладеного з роботодавцем, і проти тиску, який нібито чинив роботодавець, щоб приєднатися до цієї профспілки або залишитися в ній. Заявники оскаржили своє звільнення в судах, але безрезультатно. Відповідно до фактів, встановлених Касаційним Судом, їхнє звільнення ґрунтувалося на участі в страйку, який не був частиною профспілкових дій, а не на їхньому бажанні вийти з відповідної профспілки та приєднатися до іншої.

Суд визнав заяву неприйнятною (несумісна *ratione materiae*) на тій підставі, що спірна процедура не підпадає під дію статті 11 Конвенції.

Ухвала заслуговує на увагу через те, що Суд розглянув нове питання, а саме застосовність статті 11 до страйку, який проводять окремі працівники поза межами офіційних дій профспілок.

99. «*Баріш та інші проти Туреччини*» (*Barış and Others v. Turkey*) (ухв.), № 66828/16 та 31 інших, ухвалено 14 грудня 2021 року та винесено 27 січня 2022 року.

Справи, які на сьогодні розглядав Суд, стосувалися дій, ініційованих виключно профспілкою, незалежно від того, чи йшлося про страйкові дії, чи інші дії, зіставні зі страйком («*Карачай проти Туреччини*» (*Karacay v. Turkey*)¹⁰⁰; «*Ділек та інші проти Туреччини*» (*Dilek and Others v. Turkey*)¹⁰¹; і судова практика, яку було підсумовано у справі «*Асоціація академіків проти Ісландії*» (*Association of Academics v. Iceland*)¹⁰²). В усталеній практиці Суд розглядає страйк як важливий і потужний інструмент, доступний профспілкам для захисту професійних інтересів їхніх членів («*Шмідт і Дальстрем проти Швеції*» (*Schmidt and Dahlström v. Sweden*)¹⁰³; «*Вілсон, Національна спілка журналістів та інші проти Сполученого Королівства*» (*Wilson, National Union of Journalists and Others v. the United Kingdom*)¹⁰⁴ та «*Хорватський лікарський союз проти Хорватії*» (*Hrvatski liječnički sindikat v. Croatia*)¹⁰⁵). Хоча Суд визнає, що захист, передбачений статтею 11, загалом поширюється на цей інструмент профспілкової діяльності, він ніколи не визнавав, що страйк, оголошений не профспілкою, а її членами чи навіть особами, які не є членами профспілки, також підпадає під такий самий захист. У цій ухвалі Суд пояснив, що право на страйк захищається статтею 11 саме як знаряддя, яке використовують профспілки. Іншими словами,

страйк у принципі захищається статтею 11 лише в тому разі, якщо його було оголошено профспілковими організаціями та якщо він дійсно - а не лише формально - є частиною профспілкової діяльності.

У цьому контексті Суд послався на судову практику Європейського комітету із соціальних прав, який встановив, що обмеження права на страйк виключно профспілками є сумісним із пунктом 4 статті 6 *Європейської соціальної хартії* (*European Social Charter*), за умови, що створення профспілки не підлягає надмірним формальностям.

На цій підставі та з метою визначення застосовності статті 11 до цієї справи Суд зосередив увагу на одному конкретному аспекті

---

100. «*Карачай проти Туреччини*» (*Karacay v. Turkey*), №6615/03, 27 березня 2007 року.

101. «*Ділек та інші проти Туреччини*» (*Dilek and Others v. Turkey*), № 74611/01 та 2 інших, 17 липня 2007 року.

102. «*Асоціація науковців проти Ісландії*» (*Association of Academics v. Iceland*) (ухв.), № 2451/16, 15 травня 2018 року.

103. «*Шмідт і Дальстрем проти Швеції*» (*Schmidt and Dahlström v. Sweden*), 06 лютого 1976 року, §36, серія А №21.

104. «*Вілсон, Національний союз журналістів та інші проти Сполученого Королівства*» (*Wilson, National Union of Journalists and Others v. the United Kingdom*), № 30668/96 та 2 інших, §45, ЄСПЛ 2002-V.

105. «*Хорватський медичний союз проти Хорватії*» (*Hrvatski liječnički sindikat v. Croatia*), №36701/09, §49, 27 листопада 2014 року.

справи, а саме на негативному праві заявників на свободу об'єднання, зокрема, їхнє бажання вийти з відповідної профспілки та пов'язані з цим звинувачення щодо тиску з боку роботодавця. Однак, як впливає з аналізу Касаційного Суду та Конституційного Суду, усі заходи, вжиті роботодавцем, були пов'язані з невиходом працівників на роботу, а не з їхньою належністю до членів певної профспілки або ні. Крім того, умови членства в профспілці взагалі не були предметом страйку, в якому брали участь заявники. Таким чином, питання про те, чи мали заявники можливість вийти з профспілки та приєднатися до іншої профспілки, здається, у цій справі не розглядається.

У світлі всіх цих факторів Суд дійшов висновку, що заявники не могли ефективно претендувати на право на свободу об'єднання, захищене статтею 11, оскільки їх не було звільнено:

- за участь у демонстрації, організованій профспілкою;
- за відстоювання професійних прав у рамках діяльності профспілки;
- за вихід з певної профспілки; або
- за те, що вони вирішили не вступати до певної профспілки.

Заборона дискримінації (стаття 14)

Стаття 14 у поєднанні зі статтею 8

Рішення у справі «*Арнар Хельгі Ларуссон проти Ісландії*» (*Arnar Helgi Lárússon v. Iceland*)¹⁰⁶ стосувалося відсутності доступу для осіб, які пересуваються на кріслі колісному, до двох громадських будівель культурного та соціального призначення в місці проживання заявника та позитивних зобов'язань Держави в цьому контексті.

Заявник, користувач кріслом колісним, безрезультатно порушив справу з метою покращення доступності мистецьких і культурних центрів у своєму місті. Національні суди зазначили, що муніципалітет працював над покращенням доступності своїх будівель відповідно до національного законодавства, яке враховувало міжнародні зобов'язання Держави за «*Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю*» (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) (КПОІ): муніципалітет розробив і впровадив стратегію покращення доступності окремих своїх будівель, діючи в межах широкої свободи розсуду щодо визначення пріоритетності таких проєктів та розподілу наявних фінансових ресурсів.

Заявник скаржився за статтею 14 у поєднанні зі статтею 8 (приватне життя) на недоступність цих двох громадських будівель, що призвело

106. «*Арнар Хельгі Ларуссон проти Ісландії*» (*Arnar Helgi Lárússon v. Iceland*), №23077/19, 31 травня 2022 року.

до того, що він не міг відвідувати культурні та мистецькі заходи в них, і це поставило його в нерівне становище з іншими жителями міста. Суд встановив, що порушення Конвенції не було.

Рішення є принципово важливим, оскільки вперше Суд визнав, що скарга на відсутність доступності громадських будівель для осіб з інвалідністю підпадає під сферу дії «приватного життя». Це дозволило Суду розглянути під кутом статті 14 у поєднанні зі статтею 8, чи виконала Держава свої позитивні зобов'язання відповідно до міжнародних стандартів щодо вжиття достатніх заходів для виправлення фактичної нерівності, яка вплинула на рівне користування заявником його правом на приватне життя.

(i) Суд відрізняв цю справу від попередніх справ («*Ботта проти Італії*» (*Botta v. Italy*)¹⁰⁷; «*Женалова і Женал проти Чеської Республіки*» (*Zehnalová and Zehnal v. the Czech Republic*)¹⁰⁸ та «*Глейзен проти Швейцарії*» (*Glaisen v. Switzerland*)¹⁰⁹) і встановлюючи, що поточна відсутність доступу для крісла колісного дійсно підпадала під «сферу» «приватного життя» та статті 8, Суд: (i) наголосив, що заявник чітко вказав на дві конкретні громадські будівлі, які відігравали важливу роль у житті місцевої громади та недоступність яких перешкодила йому брати участь у значній частині культурного та соціального життя міста; (ii) послався на європейські та міжнародні стандарти, які наголошують на необхідності забезпечення повної інтеграції осіб з інвалідністю у суспільство та рівних можливостей для участі у житті громади, та (iii) зазначив, що ситуація заявника впливала на його права на особистий розвиток та встановлення і розвиток зв'язків із зовнішнім світом, що, у такий спосіб, підпадає під сферу дії статті 8.

(ii) Стосовно того, чи мала місце дискримінація через відсутність позитивних заходів з боку Держави, Суд зазначив, по-перше, що потрібен певний поріг, щоб Суд визнав, що така різниця у поводженні є значною. По-друге, він роз'яснив, що Держави мають широку свободу розсуду в контексті забезпечення доступності громадських будівель у зв'язку з правом на повагу до приватного та сімейного життя. По-третє, оскільки статтю 14 вже було прочитано з огляду на вимоги Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Суд розширив свої попередні міркування щодо «розумного пристосування», на яке мають право розраховувати люди з інвалідністю, щодо їхнього соціального та культурного життя, посилаючись на статтю 30 цієї Конвенції, яка вимагає, щоб таким особам гарантувалася можливість брати участь у культурному житті

107. «*Ботта проти Італії*» (*Botta v. Italy*), 24 лютого 1998 року, Збірник рішень та ухвал 1998-I.

108. «*Женалова і Женал проти Чеської Республіки*» (*Zehnalová and Zehnal v. the Czech Republic*) (ухв.), №38621/97, ЄСПЛ 2002-V.

109. «*Глейзен проти Швейцарії*» (*Glaisen v. Switzerland*) (ухв.), №40477/13, 25 червня 2019 року.

нарівні з іншими. Останнім критерієм, що підлягав застосуванню, було питання про те, чи здійснила Держава «необхідні та відповідні модифікації та коригування» для пристосування та сприяння особам з інвалідністю, таким як заявник, що не накладають на Державу «надмірний чи непропорційний тягар».

(iii) При застосуванні наведених принципів Суд враховував такі фактори:

- значні зусилля, які вже були докладені після парламентської постанови щодо покращення доступності громадських будівель у муніципалітеті, враховуючи наявний бюджет та необхідний захист старих будівель, про які йдеться;

- пріоритет, який було надано освітнім і спортивним спорудам, що стосується вже зроблених покращень, що не було ані довільним, ані необґрунтованим; і

- загальну прихильність Держави до поступової реалізації універсального доступу відповідно до відповідних міжнародних матеріалів (Рекомендація Rec(2006)5 Ради Європи¹¹⁰ та КПОІ).

За наведених обставин і з урахуванням позитивного зобов'язання щодо розумного пристосування заявника, вимога до Держави вжити додаткових заходів означала б накладення на неї «непропорційного або надмірного тягара». Отже, відсутність доступу заявника до двох відповідних будівель не становила дискримінаційного недотримання Державою обов'язку вжити достатніх заходів для усунення фактичної нерівності з метою надання заявникові можливості здійснювати своє право на приватне життя на рівних умовах з іншими.

Рішення у справі «*Белеер проти Швейцарії*» (*Beeler v. Switzerland*)¹¹¹ стосувалося питання, чи належить скарга, пов'язана з виплатою соціальної допомоги, до сфери «сімейного життя».

Після смерті дружини заявник залишив роботу, щоб повністю доглядати за їхніми дітьми, і тому отримував «пенсію вдівця». Відповідно до національного законодавства, право на отримання цієї пенсії припинялося після досягнення його наймолодшою донькою повноліття. На той момент заявник ще не мав права на отримання пенсії за віком, і, оскільки він не працював понад шістнадцять років, він стверджував, що не може знайти роботу. Заявник безуспішно доводив, що припинення виплати його пенсії вдівця було

110. Рекомендація Rec(2006)5 Ради Європи державам-членам щодо Плану дій Ради Європи стосовно сприяння правам і повній участі людей з інвалідністю в суспільстві: покращення якості життя людей з інвалідністю в Європі на 2006-2015 роки.

111. «*Белеер проти Швейцарії*» (*Beeler v. Switzerland*) [ВП], №78630/12, 11 жовтня 2022 року.

дискримінаційним, оскільки відповідне законодавство не позбавляло вдів права на таку пенсію навіть після досягнення їхніми дітьми повноліття.

Заявник подав скаргу за статтею 14 у поєднанні зі статтею 8. Уряд заявив, що соціальні виплати, такі як ця, зазвичай підпадають під дію статті 1 Першого протоколу (який Швейцарія не ратифікувала), а не статті 8. Палата Суду (2020) дійшла висновку, що скарга підпадає під сферу застосування статті 8, роблячи статтю 14 застосовною, і Велика Палата дійшла аналогічного висновку (з інших підстав). Як Палата Суду, Велика Палата також встановила порушення статті 14 (у поєднанні зі статтею 8): не було наведено «дуже вагомих» або «особливо серйозних і переконливих» підстав для обґрунтування різниці у ставленні за ознакою статі. Зокрема, не було жодних підстав вважати, що заявникові буде легше повернутися до роботи, ніж жінці в аналогічній ситуації, або що припинення виплат пенсії вплине на нього меншою мірою, ніж на вдову за подібних обставин.

Рішення Великої Палати заслуговує на увагу тим, що Суд уточнив, які критерії слід застосовувати для визначення сфери застосування статті 8 в її аспекті «сімейного життя» щодо соціальних виплат, що має значення для застосування статті 14.

(i) У переважній більшості справ, що стосуються права на отримання соціальних виплат, Суд проводив аналіз насамперед на підставі статті 1 Першого протоколу (або статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу), а не статті 8. Суд дійшов висновку, що його практика набула достатньої зрілості та стабільності, щоб надати чітке визначення порогу, необхідного для застосування статті 1 Першого протоколу, зокрема й у цій конкретній сфері. У цьому контексті Суд повторив і підсумував відповідні принципи, викладені у справі «*Белане Наджу проти Угорщини*» (*Bélané Nagy v. Hungary*)¹¹².

(ii) Суд визнав, що сфера застосування статті 8 щодо соціальних виплат є менш чітко визначеною. Хоча поняття «сімейне життя» у розумінні статті 8 охоплює (крім соціальних, моральних і культурних зв'язків) певні матеріальні інтереси, які мають необхідні фінансові наслідки, існувало менше справ, у яких скарги щодо соціальних виплат розглядалися Судом лише за статтею 8. У зв'язку з цим Суд наголосив, що стаття 8 сама по собі не може тлумачитися як така, що покладає на Державу будь-які позитивні зобов'язання у сфері соціального забезпечення, і вона не гарантує права на отримання соціальних виплат.

---

112. «*Белане Наджу проти Угорщини*» (*Bélané Nagy v. Hungary*) [ВП], №53080/13, §§70-74 і 86-89, 13 грудня 2016 року.

(iii) Водночас Суд зазначив, що сфера застосування статті 14, прочитаної у поєднанні зі статтею 8, може бути ширшою, ніж сфера застосування лише статті 8. Справді, якщо Держава створює право на отримання соціальної виплати, тобто виходить за межі своїх зобов'язань за статтею 8, вона не може, застосовуючи це право, вживати дискримінаційні заходи в значенні статті 14. Суд проаналізував фактори, які могли би привести фактичні обставини подібної справи у сферу застосування статті 8, спираючись на численні випадки, коли скарги щодо соціальних виплат розглядалися за статтею 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 8.

(iv) Аналіз відповідної судової практики виявив непослідовність у визначенні факторів, що зумовлюють застосовність статті 14 у поєднанні зі статтею 8. Зокрема, існувало три різні підходи. Відповідно до першого, застосовність впливала із сукупності обставин, що включали надання відпустки для догляду за дитиною та пов'язаної з нею допомоги, обидва заходи були спрямовані на забезпечення можливості одного з батьків залишатися вдома для догляду за дітьми. У конкретній ситуації заявників такі заходи обов'язково впливали на організацію їхнього сімейного життя. Іншими словами, необхідним вважався тісний зв'язок між виплатою, пов'язаною з відпусткою для догляду за дитиною, та здійсненням сімейного життя («*Костянтин Маркін проти Росії*» (*Konstantin Markin v. Russia*)¹¹³; «*Петрович проти Австрії*» (*Petrovic v. Austria*)¹¹⁴ та «*Топчіч-Розенберг проти Хорватії*» (*Topčić-Rosenberg v. Croatia*)¹¹⁵). Другий підхід, на якому базувалася позиція Палати в цій справі, ґрунтувався на припущенні, що факт надання або відмови у виплаті міг вплинути на спосіб організації сімейного життя («*Ді Трізіо проти Швейцарії*» (*Di Trizio v. Switzerland*)¹¹⁶ та «*Беллі і Арк'є-Мартінес проти Швейцарії*» (*Belli and Arquier-Martinez v. Switzerland*)¹¹⁷). Третій підхід полягав у правовій презумпції, що, надаючи відповідну соціальну виплату, Держава демонструє свою підтримку та повагу до сімейного життя («*Дабі проти Італії*» (*Dhahbi v. Italy*)¹¹⁸; «*Веллер проти Угорщини*» (*Weller v. Hungary*)¹¹⁹; «*Фавсі проти Греції*» (*Fawsie v. Greece*)¹²⁰; «*Окніш*

113. «*Костянтин Маркін проти Росії*» (*Konstantin Markin v. Russia*) [ВП], №30078/06, §§ 129-30, ЄСПЛ 2012 (витяги).

114. «*Петрович проти Австрії*» (*Petrovic v. Austria*), 27 березня 1998 року, Збірник рішень та ухвал 1998-II.

115. «*Топчіч-Розенберг проти Хорватії*» (*Topčić-Rosenberg v. Croatia*), №19391/11, 14 листопада 2013 року.

116. «*Ді Трізіо проти Швейцарії*» (*Di Trizio v. Switzerland*), №7186/09, 02 лютого 2016 року.

117. «*Беллі і Арк'є-Мартінес проти Швейцарії*» (*Belli and Arquier-Martinez v. Switzerland*), №65550/13, 11 грудня 2018 року.

118. «*Дабі проти Італії*» (*Dhahbi v. Italy*), №17120/09, 08 квітня 2014 року.

119. «*Веллер проти Угорщини*» (*Weller v. Hungary*), №44399/05, 31 березня 2009 року.

проти Німеччини» (Okpisz v. Germany)¹²¹; «Недзьвецький проти Німеччини» (Niedzwiecki v. Germany)¹²² та «Йочева та Ганева проти Болгарії» (Yocheva and Ganeva v. Bulgaria)¹²³.

(v) З метою усунення вищезазначеної непослідовності Суд вирішив більше не застосовувати другий і третій підходи. Дійсно, існувала необхідність уникати надмірного розширення сфери застосування статті 8: хоча всі фінансові виплати загалом мали певний вплив на організацію сімейного життя відповідної особи, цей факт сам по собі не міг бути достатнім для того, щоб автоматично включити їх до цієї сфери. У цьому контексті Суд враховував, що інтереси, які охороняються статтею 1 Першого протоколу і статтею 8, є різними, хоча сфери їхнього захисту перетинаються та накладаються одна на одну. Це призвело Суд до рішення дотримуватися першого з наведених підходів, взявши за головний орієнтир рішення у справі «Костянтина Маркіна» (*Konstantin Markin*) (згадане вище). Відповідно, для застосування статті 14 у цьому конкретному контексті Суд уточнив, що

предмет скарги має стосуватися однієї з форм здійснення права на повагу до сімейного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції, у тому сенсі, що відповідні заходи спрямовані на підтримку сімейного життя і неминуче впливають на спосіб його організації.

Крім того, Суд уточнив перелік факторів, які мають значення для визначення характеру відповідної соціальної виплати, а саме: мета виплати, визначена Судом з огляду на відповідне законодавство; критерії призначення, розрахунку та припинення виплати, встановлені у відповідних нормативних положеннях; наслідки для способу організації сімейного життя, передбачені законодавством, та практичні наслідки виплати, враховуючи індивідуальні обставини заявника та його сімейне життя впродовж періоду виплати. Ці фактори мають розглядатися в сукупності.

У цій справі Суд насамперед встановив, що відповідна пенсія була спрямована на полегшення сімейного життя шляхом забезпечення можливості живому батьку чи матері доглядати за дітьми без потреби працевлаштування, і отримання пенсії обов'язково впливало на спосіб організації сімейного життя заявника під час відповідного періоду. Отже, факти справи потрапляли у сферу застосування статті 8, що робило статтю 14 Конвенції застосовною.

---

120. «Фавсі проти Греції» (*Fawsie v. Greece*), №40080/07, 28 жовтня 2010 року.

121. «Окпіш проти Німеччини» (*Okpisz v. Germany*), №59140/00, 25 жовтня 2005 року.

122. «Недзьвецький проти Німеччини» (*Niedzwiecki v. Germany*), №58453/00, 25 жовтня 2005 року.

123. «Йочева та Ганева проти Болгарії» (*Yocheva and Ganeva v. Bulgaria*), №№ 18592/15 і 43863/15, 11 травня 2021 року.

Рішення у справі «*Басу проти Німеччини*» (*Basu v. Germany*)¹²⁴ стосувалося звинувачень у расовому профайлінгу під час перевірки документів.

Поліцейські провели перевірку документів у заявника, громадянина Німеччини індійського походження, та його доньки в потязі, який щойно перетнув кордон між Чеською Республікою та Німеччиною. На запитання щодо причин перевірки поліцейські відповіли, що це була випадкова перевірка і що в цьому потязі часто відбувається контрабанда сигарет. Вони, однак, підтвердили, що щодо заявника не було жодної конкретної підозри в цьому контексті. Адміністративні суди відмовилися розглядати по суті скаргу заявника про те, що оскаржувана перевірка була здійснена лише через його темний колір шкіри.

Заявник подав скаргу за статтю 14 у поєднанні зі статтею 8, і Суд встановив порушення цього положення.

Рішення варте уваги за двома аспектами. По-перше, Суд уточнив критерії, за якими оцінюється, чи підпадає перевірка документів, що, як стверджується, базується на фізичних або етнічних мотивах, під сферу дії статті 8 у її аспекті «приватного життя», що в такий спосіб робить статтю 14 застосовною. По-друге, Суд уточнив обсяг процесуального зобов'язання у цьому контексті¹²⁵.

(i) Суд пояснив, що не кожна перевірка документів особи, яка належить до етнічної меншини, підпадає під сферу дії статті 8. Використовуючи підхід, орієнтований на наслідки («*Денісов проти України*» (*Denisov v. Ukraine*)¹²⁶), Суд зазначив, що для цього така перевірка повинна досягати необхідного порогу серйозності, щоб потрапити у сферу дії «приватного життя». Такий поріг досягається лише у випадку, якщо відповідна особа має обґрунтовану заяву про те, що вона могла бути вибірково перевірена через конкретні фізичні або етнічні характеристики. Іншими словами, для відповідності цьому критерію Суд вимагає певного рівня обґрунтованості таких тверджень. Обґрунтована заява може існувати, якщо особа стверджує, що вона або інші особи з такими ж характеристиками були єдиними, кого піддали перевірці, і не було жодних інших очевидних підстав для здійснення перевірки, або якщо будь-які пояснення, надані посадовими особами, які здійснювали перевірку, вказували на конкретні фізичні або етнічні мотиви. У зв'язку з цим, спираючись на свою практику щодо перевірки документів, що супроводжувалася детальним обшуком («*Гіллан і Квінтон проти Сполученого Королівства*» (*Gillan and Quinton v. the*

124. «*Басу проти Німеччини*» (*Basu v. Germany*), №215/19, 18 жовтня 2022 року.

125. Це питання також розглядається у справі «*Мухаммад проти Іспанії*» (*Muhammad v. Spain*) (№34085/17, 18 жовтня 2022 року, див. нижче), яка також стосується стандарту доказування та тягаря доведення у цьому контексті.

126. «*Денісов проти України*» (*Denisov v. Ukraine*) [ВП], №76639/11, §§110-14, 25 вересня 2018 року.

United Kingdom)¹²⁷), Суд зазначив, що публічний характер перевірки може вплинути на репутацію та самоповагу особи.

Розглядаючи факти справи, Суд проаналізував, як заявник обґрунтував свої звинувачення у расовому профайлінгу та наслідки оскаржуваної перевірки для його приватного життя. Щодо першого аспекту, заявник вказав, що серед осіб, які перебували в різних частинах вагона поїзда, лише він та його донька мали темний колір шкіри і були єдиними, кого піддали перевірці. Крім того, пояснення, надані поліцейськими, не містили жодних інших об'єктивних підстав для вибору саме заявника. Щодо другого аспекту, заявник стверджував, що перевірка документів у таких умовах змусила його відчувати себе підданим стигматизації та приниженим. На думку Суду, заявник достатньо обґрунтував свою позицію, що оскаржувана перевірка мала серйозні наслідки для його права на повагу до приватного життя. Отже, перевірка документів у цьому випадку підпадала під сферу дії статті 8, що робило статтю 14 застосовною.

(ii) Щодо процесуального зобов'язання у цьому контексті, Суд уточнив, що обов'язок органів влади розслідувати можливий зв'язок між расовими мотивами та діями державного службовця, навіть якщо вони не були насильницькими, слід вважати таким, що впливає з їхніх обов'язків за статтею 14 у поєднанні зі статтею 8. Суд дійшов цього висновку, ґрунтуючись на двох аспектах. По-перше, спираючись на висновки Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) та Комітету ООН з прав людини, Суд визнав за необхідне забезпечити захист від стигматизації та запобігти поширенню ксенофобських настроїв, щоб уникнути ситуації, коли захист від расової дискримінації стане лише теоретичним та ілюзорним у контексті ненасильницьких дій, які підлягають розгляду за статтею 8. По-друге, Суд спирався на свою практику щодо насильства, вмотивованого расовою приналежністю («*Б.С. проти Іспанії*» (*B.S. v. Spain*)¹²⁸; «*Боакє та інші проти Румунії*» (*Boacă and Others v. Romania*)¹²⁹; «*Бурля та інші проти України*» (*Burlya and Others v. Ukraine*)¹³⁰ та «*Сабаліч проти Хорватії*» (*Sabalić v. Croatia*)¹³¹), щоб визначити обсяг процесуального зобов'язання у цьому контексті. Зокрема, органи державної влади мають зобов'язання вжити всіх розумних заходів для з'ясування того, чи існували расові мотиви, і встановити, чи могли етнічна ненависть або упередження відіграти роль у відповідних подіях. Органи влади повинні зробити все можливе за конкретних обставин для збору та

127. «Гіллан і Квінтон проти Сполученого Королівства» (*Gillan and Quinton v. the United Kingdom*), №4158/05, ЄСПЛ 2010 (витяги).

128. «Б.С. проти Іспанії» (*B.S. v. Spain*), №47159/08, 24 липня 2012 року.

129. «Боакє та інші проти Румунії» (*Boacă and Others v. Romania*), №40355/11, 12 січня 2016 року.

130. «Бурля та інші проти України» (*Burlya and Others v. Ukraine*), №3289/10, 06 листопада 2018 року.

131. «Сабаліч проти Хорватії» (*Sabalić v. Croatia*), №50231/13, 14 січня 2021 року.

збереження доказів, використати всі практичні способи встановлення істини та ухвалювати повністю обґрунтовані, неупереджені й об'єктивні рішення, не ігноруючи підозрілі факти, які можуть вказувати на насильство, спричинене расовими мотивами. Щоб розслідування було ефективним, установи та особи, відповідальні за його проведення, повинні бути незалежними від тих, хто є об'єктом розслідування: це означає не лише відсутність будь-якого ієрархічного або інституційного зв'язку, а й реальну, практичну незалежність. Суд знову наголосив, що загалом обов'язок розслідування спрямований на забезпечення відповідальності через відповідні кримінальні, цивільні, адміністративні та професійні механізми, і при цьому Держава має певну свободу розсуду щодо організації своєї системи для забезпечення дотримання Конвенції («*Ф.О. проти Хорватії*» (*F.O. v. Croatia*)¹³²).

У цій справі Суд встановив, що органи державної влади не виконали свого обов'язку вжити всіх розумних заходів для з'ясування за допомогою незалежного органу того, чи відіграли дискримінаційні мотиви роль у перевірці документів заявника. Справді, враховуючи ієрархічний та інституційний зв'язок між органом, що проводив розслідування, та державним службовцем, який здійснив оскаржувану перевірку документів, це розслідування не могло вважатися незалежним. Національні суди не змогли зібрати необхідні докази і, зокрема, не допитали свідків, які були присутні під час перевірки документів. Вони відхилили позов заявника з формальних підстав, вважаючи, що він не мав законного інтересу в отриманні рішення щодо правомірності перевірки його документів.

За відсутності ефективного розслідування обґрунтованої заяви заявника Суд не міг зробити висновок щодо матеріального аспекту його скарги, а саме щодо того, чи був він підданий перевірці документів через своє етнічне походження.

Рішення у справі «*Мухаммад проти Іспанії*» (*Muhammad v. Spain*)¹³³ також стосувалося звинувачень у расовому профайлінгу під час перевірки документів.

Заявника та його друга, обох громадян Пакистану, зупинила поліція, коли вони прогулювалися вулицею в туристичному районі, де досить часто траплялися випадки кишенькових крадіжок. Поліцейський попросив заявника пред'явити документи. Заявник стверджував, що один із поліцейських визнав, що перевірку було здійснено через колір його шкіри, і що вони б не зупинили «німця». Це твердження було оскаржене поліцією. Згідно з поліцейським звітом, до заявника звернулися лише у відповідь на його провокативну та зухвалу поведінку. Заявника було заарештовано та доставлено до поліцейського

---

132. «*Ф.О. проти Хорватії*» (*F.O. v. Croatia*), №29555/13, 22 квітня 2021 року.

133. «*Мухаммад проти Іспанії*» (*Muhammad v. Spain*), №34085/17, 18 жовтня 2022 року.

відділку, де йому призначили адміністративний штраф за відмову ідентифікувати себе та прояв неповаги до влади. Хоча національна правова система передбачала як кримінальні, так і адміністративні засоби захисту від расової дискримінації, заявник звернувся лише до адміністративного провадження. Його позов про відповідальність Держави було відхилено на тій підставі, що він не належним чином обґрунтував своє твердження про те, що перевірка документів була дискримінаційною.

Заявник подав скаргу за статтею 14 у поєднанні зі статтею 8. Суд встановив, що перевірка документів у цій справі підпадала під сферу дії статті 8: вона неминуче вплинула на приватне життя заявника і була достатньою для того, щоб вплинути на його психологічну цілісність та етнічну ідентичність. Отже, стаття 14 була застосовною. Суд дійшов висновку про відсутність порушення процесуального аспекту статті 14 (у поєднанні зі статтею 8): Держава не порушила свого зобов'язання розслідувати можливу наявність расових мотивів у відповідній перевірці документів (національні суди оцінили наявні у них докази, а заявник мав можливість оскаржити їхні рішення, які були достатньо обґрунтовані та мотивовані). Суд також встановив відсутність порушення матеріального аспекту статті 14 (у поєднанні зі статтею 8): він не визнав доведеним, що расові мотиви відіграли роль у перевірці документів заявника з боку поліції та його арешті.

Це рішення заслуговує на увагу в трьох аспектах. По-перше, Суд уточнив критерії, за якими оцінюється, чи підпадає перевірка документів, що, як стверджується, базується на фізичних або етнічних мотивах, під сферу дії статті 8 у її аспекті «приватного життя», що в такий спосіб робить статтю 14 застосовною. По-друге, Суд уточнив обсяг процесуального зобов'язання у цьому контексті¹³⁴. По-третє, Суд окреслив підхід, якого слід дотримуватися щодо стандарту доказування та тягара доведення у контексті звинувачень у расовому профайлінгу.

Щодо останнього пункту Суд підтвердив свій загальний принцип *affirmanti incumbit probatio* (той, хто стверджує щось, повинен довести це твердження), зазначивши, що тягар доказування переходить до Уряду лише у випадку, якщо заявник продемонстрував факт іншого ставлення («Д.Х. та інші проти Чеської Республіки» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*)¹³⁵).

Суд також послався на принцип, викладений у рішенні у справі «Начова та інші проти Болгарії» (*Nachova and Others v. Bulgaria*)¹³⁶,

---

134. Ці два питання також розглядаються у справі «Басу проти Німеччини» (*Basu v. Germany*) (див. вище). З метою зручності посилання, відповідні аспекти детально описані лише в короткому викладі цієї справи.

135. «Д.Х. та інші проти Чеської Республіки» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*) [ВП], №57325/00, §§177-78, ЄСПЛ 2007-IV.

136. «Начова та інші проти Болгарії» (*Nachova and Others v. Bulgaria*) [ВП], №№ 43577/98 і 43579/98, §157, ЄСПЛ 2005-VII.

згідно з яким, якщо стверджується, що певний акт дискримінації був мотивований расовими упередженнями, Уряд не може бути зобов'язаний доводити відсутність певного суб'єктивного мотиву у відповідних осіб.

Звертаючись до цієї справи, Суд зазначив, що заявник значною мірою ґрунтував свої аргументи на тому, що ніхто з осіб, які належали до «переважно білих людей», не був зупинений на тій самій вулиці безпосередньо перед, під час або після його перевірки документів. Проте, це само по собі не могло бути розцінене як підтвердження расового мотиву у вимозі пред'явити документи. Заявник не продемонстрував жодних супутніх обставин, які могли б вказувати на те, що поліція здійснювала перевірку документів через ворожість до громадян, які належали до його етнічної групи, або які могли б створити презумпцію, необхідну для зміни тягаря доведення на державному рівні щодо існування расового або етнічного профайлінгу. Друг заявника, який також був пакистанцем, не був заарештований, і як поліція, так і Уряд заперечили, що йому також було запропоновано пред'явити документи. Не було підстав для Суду відступати від висновку національних судів, що саме поведінка заявника, а не його етнічна приналежність, стала причиною того, що поліцейські зупинили його та здійснили перевірку документів.

Заявник подав звіти низки організацій, включно з міжурядовими органами, які висловлювали занепокоєння щодо випадків перевірки документів поліцією, мотивованих расовими упередженнями. Однак Суд не вважав їх достатніми для зміни тягаря доказування на Уряд, як у справах щодо непрямой дискримінації («*Д.Х. та інші проти Чеської Республіки*» (*D.H. and Others v. the Czech Republic*), згадана вище).

У підсумку Суд не зміг встановити, що вимога до заявника пред'явити документи на вулиці була мотивована расизмом.

Стаття 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу

Рішення у справі «*Савіцкіс та інші проти Латвії*» (*Savickis and Others v. Latvia*)¹³⁷ стосувалося обґрунтованості різниці у ставленні за ознакою громадянства в контексті відновлення незалежності Держави після незаконної окупації та анексії.

Після відновлення незалежності Латвії було запроваджено нову систему пенсійного забезпечення за вислугою років, яка дозволяла враховувати періоди працевлаштування за межами території країни лише для громадян Латвії. Оскільки заявники мали статус «постійних резидентів-негромадян», їхні роки служби за межами Латвії під час

137. «*Савіцкіс та інші проти Латвії*» (*Savickis and Others v. Latvia*) [ВП], №49270/11, 9 червня 2022 року.

радянського періоду не були враховані при розрахунку пенсії. У рішенні у справі «*Андреєва проти Латвії*» (*Andrejeva v. Latvia*)¹³⁸ Суд визнав таку різницю у ставленні порушенням статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу. Декілька заявників у цій справі безрезультатно подали заяви про перерахунок їхніх пенсій. У 2011 році Конституційний Суд Латвії визнав оспорювану норму такою, що відповідає Конституції та Конвенції, наголосивши на чіткій відмінності між справою «*Андреєва*» (*Andrejeva*) та справою заявників: якщо пані Андреєва мешкала на території Латвії у спірні періоди, то заявники працювали за її межами до встановлення будь-яких юридичних зв'язків із Латвією. У цьому контексті Конституційний Суд спирався на доктрину правонаступництва Держави, на основі якої було створено систему пенсійного забезпечення. Згідно з цією доктриною, хоча латвійська державність *де-факто* була втрачена внаслідок агресії (1940 рік), вона все ж продовжувала існувати *де-юре* впродовж п'яти десятиліть незаконної окупації та анексії з боку колишнього СРСР: тому Латвія не була правонаступницею прав і обов'язків СРСР. Велика Палата (після прийняття справи на розгляд) визнала наведені аргументи «дуже вагомими підставами», що обґрунтовують оскаржувану різницю у ставленні. Суд не встановив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу, дійшовши висновку, відмінного від рішення у справі «*Андреєва*» (*Andrejeva*).

Це рішення Великої Палати – приклад судового діалогу з національним вищим судом. Воно також варте уваги тим, як Суд оцінював обґрунтованість різниці у ставленні за ознакою громадянства у специфічному контексті відновлення незалежності Держави після десятиліть незаконної окупації та анексії. Особливий інтерес становлять фактори, що мають відношення до визначення належного обсягу свободи розсуду, а також значення, яке надається особистому вибору щодо правового статусу чи громадянства у справах щодо фінансових вигод.

(i) Суд провів чітку межу між контекстом правонаступництва Держав та конкретним контекстом цієї справи, погодившись із висновком Конституційного Суду, що Латвія не була зобов'язана перебирати на себе обов'язки СРСР після відновлення своєї незалежності. Дійсно, зазнавши незаконної окупації та подальшої анексії, Держава не зобов'язана брати на себе публічно-правові зобов'язання, накладені незаконно встановленими державними органами влади, що її окупувала чи анексувала. Таким чином, Латвія не була ні автоматично зв'язана такими зобов'язаннями радянського періоду, ні зобов'язана брати на себе зобов'язання, що впливають

---

138. «*Андреєва проти Латвії*» (*Andrejeva v. Latvia*) [ВП], №55707/00, ЄСПЛ 2009.

із зобов'язань Держави-окупанта чи Держави, що її анексувала. У зв'язку з цим Суд визнав законність мети захисту конституційної ідентичності Держави та уникнення ретроспективного схвалення наслідків імміграційної політики, що практикувалася в період незаконної окупації та анексії країни. На думку Суду, привілейоване ставлення до осіб, які мали латвійське громадянство, щодо обліку періодів працевлаштування за межами Латвії, відповідало цій законній меті.

(ii) Хоча для обґрунтування різниці у ставленні, що ґрунтується виключно на громадянстві, потрібні «дуже вагомні підстави», що вказує на вузьку свободу розсуду, Суд роз'яснив застосування цього принципу в тій сфері, де Держава має та повинна мати широку свободу розсуду при формулюванні загальних заходів (зокрема в економічній та соціальній політиці). Зокрема, оцінка того, що може становити «дуже вагомні підстави», у розумінні застосування статті 14, може варіюватися залежно від контексту та обставин. У цій справі Суд здійснив таку оцінку з урахуванням широкої свободи розсуду та врешті-решт дійшов висновку, що обґрунтування, наведене латвійською владою, може вважатися «дуже вагомими підставами». Суд заснував свій аналіз на таких факторах.

По-перше, Суд підтвердив свою практику, згідно з якою можуть існувати обґрунтовані підстави для надання спеціального статусу тим особам, чий зв'язки з країною впливають з факту народження в ній або мають інший особливий характер («*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства*» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*)¹³⁹). Суд раніше визнавав різницю у ставленні на підставі громадянства, якщо вона була пов'язана з моментом, коли заявники встановили правові зв'язки з Державою-відповідачем («*Товариство добробуту британських гуркхів та інші проти Сполученого Королівства*» (*British Gurkha Welfare Society and Others v. the United Kingdom*)¹⁴⁰).

По-друге, використовуючи підхід, застосований у рішенні у справі «*Бах проти Сполученого Королівства*» (*Bah v. the United Kingdom*)¹⁴¹, Суд визнав, що в контексті різниці у ставленні за ознакою громадянства особистий вибір заявників щодо правового статусу може мати значення, особливо коли йдеться про права, привілеї та фінансові вигоди. Статус «постійних резидентів-негромадян» було створено як тимчасовий механізм, щоб відповідні особи могли отримати латвійське або інше

139. «*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства*» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*), 28 травня 1985 року, серія А №94.

140. «*Товариство добробуту британських гуркхів та інші проти Сполученого Королівства*» (*British Gurkha Welfare Society and Others v. the United Kingdom*), №44818/11, 15 вересня 2016 року.

141. «*Бах проти Сполученого Королівства*» (*Bah v. the United Kingdom*), №56328/07, §47, ЄСПЛ 2011.

громадянство. Однак, незважаючи на значний проміжок часу, доступний заявникам, виявилось, що ніхто з них жодного разу не намагався отримати латвійське громадянство або що ніхто з них не стикався з перешкодами в цьому. Хоча натуралізація залежить від виконання певних умов і може вимагати певних зусиль, питання правового статусу – це переважно питання особистих прагнень, а не незмінна ситуація.

По-третє, Суд надав ваги конкретному контексту різниці у поводженні, про яку йдеться, постановивши, що це вимагає значної поваги до Уряду. Складні політичні рішення, ухвалені латвійським законодавчим органом, були безпосередньо пов'язані з конкретними історичними, економічними та демографічними обставинами, включаючи серйозні економічні труднощі, які мали місце після відновлення незалежності Латвії та під час її переходу від тоталітарного режиму до демократії. Зокрема, спеціальний статус «постійних резидентів-негромадян» було створено з метою вирішення наслідків п'яти десятиліть незаконної окупації та анексії.

По-четверте, Суд взяв до уваги тимчасовий обсяг привілейованого ставлення, про яке йдеться: воно стосувалося лише минулих періодів роботи, що були завершені за межами Латвії до відновлення незалежності та запровадження пенсійної схеми. Суд також підтримав підхід Конституційного Суду Латвії, який відрізняв цю справу від справи «Андрєєва» (*Andrejeva*): оспорювані періоди працевлаштування завершилися до того, як заявники оселилися в Латвії або встановили будь-які інші зв'язки з нею.

Нарешті, оскаржувана різниця в поводженні не залишила заявників без соціального захисту (таких як базові пенсійні виплати, не пов'язані з трудовим стажем), а також не призвела до будь-якого позбавлення чи іншої втрати виплат на основі фінансових внесків.

У відповідь на запит, поданий Державною радою Франції (*Conseil d'État*) відповідно до Протоколу № 16 до Конвенції, Суд 13 липня 2022 року виніс консультативний висновок¹⁴², який стосувався різниці у ставленні між асоціаціями землевласників, які «мали визнаний статус на момент створення затвердженої муніципальної асоціації мисливців», та асоціаціями, створеними після цієї дати.

Зміни до законодавства, прийняті у Франції у 2019 році, надали певним землевласникам, які об'єдналися в асоціацію до створення у

---

142. Консультативний висновок щодо різниці у ставленні між асоціаціями землевласників, які «мали визнаний статус на момент створення затвердженої муніципальної асоціації мисливців», та асоціаціями землевласників, створеними після цієї дати [ВП], запит №P16-2021-002, Державна рада Франції, 13 липня 2022 року. Див. також статтю 1 Протоколу №16 (Консультативні висновки) нижче.

своєму муніципалітеті затвердженої муніципальної асоціації мисливців (*Association communale de chasse agréée* - АССА) і володіли земельною ділянкою, площа якої досягала мінімального порогу, визначеного законом, право вийти з такої асоціації та відновити виключне право на полювання на своїй землі. Натомість землевласники, які відповідали тому ж критерію мінімальної площі, але створили свою асоціацію після заснування АССА, такого права не мали. Асоціації АССА були створені в 1964 році відповідно до закону, відомого як «Закон Вердейля» (*Loi Verdeille*). Відповідно до цього закону, право на полювання належить власнику земельної ділянки, проте створення АССА призводить до об'єднання мисливських угідь у межах муніципалітету, що дає змогу членам асоціації полювати на всій території, що входить до складу угідь. За певних умов власники земельних ділянок, що досягають мінімального порогу площі та утворюють єдиний масив, можуть заперечити проти включення своєї землі до мисливських угідь АССА або вимагати її виключення («*Шассаньо та інші проти Франції*» (*Chassagnou and Others v. France*)¹⁴³ та «*Шаботі проти Франції*» (*Chabauty v. France*)¹⁴⁴). Федерація приватних лісовласників звернулася до Державної ради Франції із запитом про судовий перегляд законодавчої поправки 2019 року, стверджуючи, що різниця у ставленні між асоціаціями землевласників, створеними до і після дати створення АССА, є непропорційною та суперечить статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу. Державна рада Франції звернулася до Європейського суду з прав людини із запитом про надання консультативного висновку щодо такого питання:

Які критерії є релевантними для оцінки того, чи переслідує встановлена законом різниця у ставленні, ... з урахуванням заборон, передбачених статтею 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Першого Додаткового протоколу, мету суспільного інтересу на основі об'єктивних і раціональних критеріїв, у зв'язку з цілями закону, що її встановлює, а саме - запобігання безладній практиці полювання та сприяння раціональному управлінню мисливськими ресурсами, зокрема шляхом заохочення полювання на територіях із достатньо стабільною та великою площею?

У п'ятому консультативному висновку за Протоколом № 16 Суд надав корисні роз'яснення щодо практичного застосування принципу недискримінації, закріпленого у статті 14 Конвенції.

---

143. «*Шассаньо та інші проти Франції*» (*Chassagnou and Others v. France*) [ВП], №№ 25088/94 та 2 інших, §§11-15 та 35-53, ЄСПЛ 1999-III.

144. «*Шаботі проти Франції*» (*Chabauty v. France*) [ВП], №57412/08, §§18-23, 04 жовтня 2012 року.

(i) Консультативний висновок є примітним, оскільки Суд вперше мав можливість оцінити відповідність статті 14 положення, за яким старе (зазвичай більш сприятливе та м'якше) правило продовжує застосовуватися до деяких існуючих ситуацій, тоді як нове (зазвичай суворіше) правило поширюється на всі майбутні випадки. Хоча Суд самостійно порушив це питання як попереднє, він не дав чіткої відповіді, чи охоплюється такий часовий критерій поняттям «іншої ознаки», що міститься у статті 14. Суд повторив свою попередню практику, згідно з якою термін «інша ознака» може охоплювати критерії, що виходять за межі «особистих характеристик» у вузькому сенсі (уроджені чи притаманні особі як такі, *«Молла Салі проти Греції» (Molla Sali v. Greece)*¹⁴⁵), і заявив, що різниця у ставленні, заснована на даті створення юридичної особи, як у цій справі, не може бути виключена *a priori* із сфери дії статті 14. Однак часовий критерій також опосередковано стосувався розміру земельної ділянки, а отже, «власності», дискримінація за ознакою якої прямо заборонена статтею 14 (*«Шассаньо та інші» (Chassagnou and Others)*, §§95-98, і *«Шабомі» (Chabauty)*, §27, згадані вище).

(ii) Суд також надав кілька важливих роз'яснень щодо поняття «аналогічних або відповідно схожих ситуацій» та застосовного тягаря доказування в контексті статті 14. Суд постановив, що національний суд може вимагати від особи, яка заявляє про дискримінацію, продемонструвати, з урахуванням специфіки її скарги, що вона перебуває в аналогічній або подібній (співставній) ситуації з іншими особами, які отримали більш сприятливе ставлення. Релевантними критеріями для цієї оцінки є сфера, у якій має місце ймовірна дискримінація; мета оспорюваного положення і контекст, у якому відбувається ймовірна дискримінація. Оцінка може базуватися лише на об'єктивних та перевірених фактах, а співставні ситуації повинні розглядатися у сукупності, без виокремлення поодиноких або другорядних аспектів, які могли б зробити аналіз необґрунтованим. Оскільки існування «аналогічної ситуації» не означає, що порівнювані категорії мають бути ідентичними, необхідно визначити, чи переважають об'єктивно релевантні подібності між обома ситуаціями над відмінностями. Нарешті, Суд зазначив, що критерій «мети, переслідуваної законодавцем», хоча і є повністю доречним на етапі аналізу «законності та розумності» різниці у ставленні, може позбавити статтю 14 її сутності, якщо застосовуватиметься в контексті порівняння двох ситуацій. Зокрема, це означало б, що законодавцеві достатньо ухвалити закони, які формально ставлять дві порівнювані категорії у різні ситуації з огляду на заявлену мету, щоб уникнути будь-якого перегляду їхньої відповідності Конвенції.

---

145. *«Молла Салі проти Греції» (Molla Sali v. Greece)* [ВП], №20452/14, § 134, 19 грудня 2018 року.

(iii) Щодо «законної мети», яку переслідує оспорювана різниця у ставленні, Суд надав певні роз'яснення щодо загальної ваги цінностей та інтересів, на які посилалися сторони у справах, що стосуються екологічної політики. Суд наголосив, що право на полювання на власній або чужій землі саме по собі не захищається жодним положенням Конвенції або її Протоколів. З іншого боку, захист довкілля безперечно відповідає «загальному інтересу» в розумінні Конвенції, навіть якщо жодне положення Конвенції не передбачає загального захисту довкілля («*Яшар проти Румунії*» (*Yaşar v. Romania*)¹⁴⁶; «*О'Салліван Маккарті Масл Девелопмент Лтд проти Ірландії*» (*O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland*)¹⁴⁷ і «*Крістіана Лтд проти Лумві*» (*Kristiana Ltd. v. Lithuania*)¹⁴⁸).

(iv) Суд також повторив принцип, згідно з яким наявність можливих альтернативних та менш суворих рішень сама по собі не може бути вирішальним аргументом на користь непропорційності та необґрунтованості засобів, обраних національним законодавцем для досягнення законної мети. Допоки Держава не виходить за межі своєї свободи розсуду, а застосовані засоби відповідають легітимним цілям закону, Суд не має компетенції оцінювати, чи законодавство є найкращим рішенням проблеми або чи законодавчий розсуд мав би бути застосований в інший спосіб («*Джеймс та інші проти Сполученого Королівства*» (*James and Others v. the United Kingdom*)¹⁴⁹).

(v) Нарешті, Суд наголосив на необхідності включати до оцінки пропорційності за статтею 14 загальний вплив оспорюваного положення на відповідних осіб. Зокрема, Суд проаналізував, чи можуть наслідки різниці у ставленні бути компенсовані або принаймні пом'якшені певними правами чи перевагами, які надаються потерпілій стороні (наприклад, тим, що асоціації землевласників, створені після АССА, продовжують отримувати вигоди від членства в системі АССА, навіть якщо вони не мають права вийти з цієї системи, *mutatis mutandis*, «*Шаботі*» (*Chabauty*), §55).

---

146. «*Яшар проти Румунії*» (*Yaşar v. Romania*), №64863/13, 26 листопада 2019 року.

147. «*О'Салліван Маккарті Масл Девелопмент Лтд проти Ірландії*» (*O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland*), №44460/16, §109, 07 червня 2018 року.

148. «*Крістіана Лтд проти Лумві*» (*Kristiana Ltd. v. Lithuania*), № 36184/13, §§ 104-05, 06 лютого 2018 року.

149. «*Джеймс та інші проти Сполученого Королівства*» (*James and Others v. the United Kingdom*), 21 лютого 1986 року, Серія А, №98.

Право на вільні вибори (стаття 3 Першого протоколу)

Балотування на вибори

У відповідь на запит Верховного адміністративного суду Литви відповідно до Протоколу № 16 до Конвенції, 08 квітня 2022 року Суд виніс консультативний висновок¹⁵⁰, який стосувався оцінки пропорційності загальної заборони балотуватися після усунення з посади внаслідок процедури імпідменту.

У 2014 році внаслідок імпідменту пані Н.В. було усунуто з посади члена *Сейму* через необґрунтовану неучасть у засіданнях парламенту (вона втекла з Литви через порушені проти неї кримінальні справи). У 2020 році Центральна виборча комісія відмовилася зареєструвати її кандидатом на майбутніх виборах до *Сейму*, посилаючись на законодавчу заборону балотуватися після усунення з посади внаслідок імпідменту. У своєму рішенні 2011 року у справі «*Паксас проти Литви*» (*Paksas v. Lithuania*)¹⁵¹ Суд визнав, що постійний та незворотний характер такої заборони є непропорційним і становить порушення статті 3 Першого протоколу. Однак виконання цього рішення досі перебуває на контролі Комітету Міністрів. Пані Н.В. оскаржила рішення Центральної виборчої комісії до Верховного адміністративного суду, який звернувся до ЄСПЛ із запитом про консультативний висновок щодо таких питань:

1. Чи виходить Договірна Держава за межі свободи розсуду, наданої їй статтею 3 Першого протоколу до Конвенції, якщо вона не гарантує відповідності національного законодавства міжнародним зобов'язанням, що випливають із положень статті 3 Першого протоколу до Конвенції, внаслідок чого особа, усунута з посади члена *Сейму* внаслідок процедури імпідменту, не може реалізувати своє «пасивне» виборче право впродовж шести років?

У разі ствердної відповіді, чи може така ситуація бути виправданою складністю наявних обставин, безпосередньо пов'язаних із наданням можливості законодавчому органу узгодити національні положення конституційного рівня з міжнародними зобов'язаннями?

2. Які вимоги та критерії, передбачені статтею 3 Першого протоколу до Конвенції, визначають сферу застосування принципу

---

150. Консультативний висновок щодо оцінки, згідно зі статтею 3 Першого протоколу, пропорційності загальної заборони балотуватися на виборах після звільнення з посади в рамках процедури імпідменту [ВП], запит №P16-2020-002, Верховний адміністративний суд Литви, 08 квітня 2022 року. Див. також статтю 1 Протоколу № 16 (Консультативні висновки) нижче.

151. «*Паксас проти Литви*» (*Paksas v. Lithuania*) [ВП], №34932/04, ЄСПЛ 2011 (витяги).

пропорційності, і які національний суд повинен взяти до уваги та перевірити, чи дотримані вони в ситуації, про яку йдеться?

У такій ситуації, оцінюючи пропорційність загальної заборони, що обмежує здійснення прав, передбачених статтею 3 Першого протоколу до Конвенції, чи слід вважати вирішальними не лише запровадження строку, але й обставини кожної окремої справи, пов'язаної з характером посади, з якої було звільнено особу, та дії, які призвели до імпічменту?

(i) У цьому третьому консультативному висновку за Протоколом № 16 Суд окреслив межі консультативних висновків щодо питань, пов'язаних із виконанням його рішень.

Зокрема, Суд інтерпретував перше питання як таке, що по суті стосується того, чи має Верховний адміністративний суд брати до уваги труднощі, з якими зіткнулися литовська влада при виконанні рішення у справі «Паксас» (*Paksas*). Суд також врахував найновіше рішення Комітету Міністрів, у якому заступники міністрів відзначили початковий намір Уряду дочекатися ухвалення цього консультативного висновку, перш ніж розпочати виконання рішення у справі «Паксас» (*Paksas*), і відновити його розгляд після винесення висновку. У цьому відношенні Суд підкреслив, що Протокол № 16 не був передбачений як інструмент для використання в контексті виконання. Суд також відзначив останні законодавчі ініціативи в Сеймі, що стосуються конституційного процесу внесення поправок: зокрема, проєкт поправки (яка замінює постійну заборону на десятирічну) мав бути винесений на друге голосування під час весняної сесії Сейму. Беручи до уваги всі ці фактори, Суд вирішив, що надання відповіді на перше питання є недоцільним.

(ii) Без шкоди для будь-яких законодавчих ініціатив Сейму щодо розв'язання проблеми, спричиненої невиконанням рішення у справі «Паксас» (*Paksas*), Суд надав відповідь лише на друге питання з точки зору суду-запитувача, відповідно до цілей та призначення Протоколу №16. У цьому контексті Суд роз'яснив вимоги та критерії, які є релевантними для оцінки того, чи стала заборона на балотування для колишнього парламентаря, усунутого внаслідок імпічменту, непропорційною в конкретних обставинах справи з точки зору статті 3 Першого протоколу.

У цьому контексті та з огляду на конкретні факти, що стосуються цього консультативного висновку, Суд повторив свій висновок у справі «Паксас» (*Paksas*), згідно з яким при оцінці пропорційності загального заходу, що обмежує здійснення прав, гарантованих статтею 3 Першого протоколу, вирішальне значення має надаватися існуванню строку дії такої заборони та можливості її перегляду. Потреба в такій можливості була пов'язана з тим фактом, що оцінка

цього питання повинна брати до уваги зміну історичного та політичного контексту у відповідній Державі. Крім того, хоча Держави мають значну свободу розсуду у встановленні правил щодо статусу парламентаріїв у своїх конституційних системах, ці правила не повинні бути такими, що виключають певних осіб або групи осіб із політичного життя країни та участі у формуванні законодавчого органу («*Азіз проти Кіпру*» (*Aziz v. Cyprus*)¹⁵²). Суд також підтвердив, що з плином часу загальні обмеження виборчих прав стають дедалі важче виправданими, що вимагає їхньої індивідуалізації («*Адамсонс проти Латвії*» (*Ādamsons v. Latvia*)¹⁵³). На цій підставі Суд роз'яснив, що посилення у справі «*Паксас*» (*Paksas*) на важливість строку дії заборони та можливість її перегляду не слід розуміти як необхідність одночасної наявності обох цих елементів. Так само рішення не уточнювало, чи має строк дії заборони встановлюватися в загальному порядку чи визначатися індивідуально в кожній конкретній справі. Ключовим залишається те, щоб заборона залишалася пропорційною у значенні, визначеному в рішенні «*Паксас*» (*Paksas*). Цього можна досягти шляхом відповідної законодавчої бази або судового перегляду тривалості, характеру та обсягу заборони, застосовної до відповідної особи.

Суд розробив низку матеріальних та процесуальних вимог, необхідних для визначення відповідного та пропорційного строку заборони на участь у виборах. По-перше, заборона має ґрунтуватися на індивідуальній оцінці з урахуванням конкретних обставин відповідної особи. По-друге, слід брати до уваги конкретні обставини, застосовні на момент перегляду. У цьому контексті висновок у справі «*Паксас*» (*Paksas*), що довічна заборона є непропорційним обмеженням, не означає автоматично, що будь-яке рішення про заборону балотуватися на момент його прийняття обов'язково буде непропорційним. Пропорційність або непропорційність такої заборони залежить від проведеної оцінки. Нарешті, відповідна процедура повинна супроводжуватися достатніми гарантіями, спрямованими на забезпечення поваги до верховенства права та захисту від свавілля, включаючи потребу в незалежному органі, а також у тому, щоб відповідна особа була заслухана цим органом та отримала мотивоване рішення.

Беручи до уваги першочергову мету імпічменту та подальшої заборони - захист парламентських інституцій, Суд визначив ключові критерії для оцінки пропорційності таких заходів:

[Вони] повинні мати об'єктивний характер і враховувати відповідні обставини, пов'язані не лише з подіями, які призвели

152. «*Азіз проти Кіпру*» (*Aziz v. Cyprus*), №69949/01, §28, ЄСПЛ 2004-V.

153. «*Адамсонс проти Латвії*» (*Adamsons v. Latvia*), № 3669/03, §125, 24 червня 2008 року.

до імпічменту відповідної особи, але також – і передусім – прозоро враховувати функції, які ця особа має виконувати в майбутньому. Тому їх слід ідентифікувати головним чином з точки зору вимог належного функціонування інституції, членом якої прагнула стати ця особа, а також конституційної системи та демократії в цілому у відповідній Державі.

Все це зводиться до оцінки об'єктивного впливу потенційного членства цієї особи у відповідній установі на функціонування такої установи, беручи до уваги такі міркування, як минула та нинішня поведінка особи, яку було усунуто з посади в рамках процедури імпічменту, характер протиправних дій, які призвели до імпічменту, і, що більш важливо, інституційна та демократична стабільність відповідної установи, характер обов'язків і відповідальність такої установи, а також ймовірності того, що особа може суттєво порушити функціонування цієї установи або насправді демократії в цілому у відповідній Державі. Такі аспекти, як відданість особи Державі, включно з повагою до Конституції, законів, інституцій та незалежності країни, також можуть бути релевантними у цьому контексті («Тенасе проти Молдови» (*Tănașe v. Moldova*)¹⁵⁴).

Заборона колективного вислання громадян (стаття 3 Протоколу № 4)

Право на в'їзд на територію Держави

Рішення у справі «Х.Ф. та інші проти Франції» (*H.F. and Others v. France*)¹⁵⁵ стосувалося питань юрисдикції, обсягу права на в'їзд на національну територію та процесуальних зобов'язань Держави в контексті відмови у репатріації.

У 2014-2015 роках дочки заявників, які є громадянками Франції, залишили територію країни та поїхали до Сирії разом зі своїми партнерами, де народили дітей. З 2019 року, після військового падіння так званої «Ісламської держави» (ІДІЛ), вони, ймовірно, перебувають у таборах, що контролюються Сирійськими демократичними силами (СДС) - місцевим збройним формуванням, що бореться проти ІДІЛ і переважно складається з курдських військових угруповань. Заявники безуспішно намагалися терміново домогтися репатріації своїх дочок і онуків. Національні суди відмовилися розглядати скарги, посилаючись на те, що ці вимоги стосуються ведення Францією міжнародних відносин, що виходить за межі їхньої юрисдикції.

154. «Тенасе проти Молдови» (*Tănașe v. Moldova*) [ВП], №7/08, §166-67, ЄСПЛ 2010.

155. «Х.Ф. та інші проти Франції» (*H.F. and Others v. France*) [ВП], №№ 24384/19 і 44234/20, 14 вересня 2022 року.

Заявники подали скаргу за статтею 3 Конвенції та статтею 3 Протоколу № 4. ЄСПЛ визнав, що члени сім'ї заявників перебувають поза юрисдикцією Франції щодо скарги за статтею 3 (ймовірне жорстоке поводження у таборах). Водночас Суд встановив юрисдикцію Франції щодо скарги за статтею 3 Протоколу № 4 і Велика Палата дійшла висновку про порушення цього положення.

Це рішення є важливим, оскільки вперше Суд постановив про існування юрисдикційного зв'язку між Державою та її «громадянами» щодо скарги за пунктом 2 статті 3 Протоколу № 4 та розглянув обсяг цього положення, зокрема щодо процесуальних зобов'язань Держави у контексті відмови в репатріації.

(i) Стосовно юрисдикційного зв'язку та статті 3 Протоколу № 4, Суд, по-перше, роз'яснив, що сам факт того, що ця стаття (на відміну від статті 1 Конвенції) застосовується лише до громадян, недостатній для встановлення екстериторіального здійснення юрисдикції Державою. По-друге, відмова в задоволенні прохання заявників формально не позбавила членів їхньої сім'ї права на в'їзд до Франції і не унеможливила для них таку можливість: вони фізично не могли дістатися французького кордону, оскільки утримувалися у сирійських таборах; Франція не здійснювала «ефективного контролю» над відповідною територією і не мала «авторитету» чи «контролю» над цими особами. Посилаючись на підготовчі матеріали та інші міжнародні документи, Суд уточнив, що право на в'їзд не обмежується лише тими громадянами, які вже перебувають на території Держави або під її ефективним контролем - воно також має поширюватися на громадян, які перебувають поза юрисдикцією Держави. Крім того, якби пункт 2 статті 3 Протоколу № 4 застосовувався лише до громадян, які прибули до національного кордону або не мали проїзних документів, це позбавило б її ефективності в сучасному контексті зростаючої глобалізації та міжнародної мобільності, що створює нові виклики у сфері безпеки та оборони, а також у таких сферах, як дипломатичний і консульський захист, міжнародне гуманітарне право та міжнародне співробітництво.

З цієї точки зору Суд не виключив, що певні обставини, пов'язані з ситуацією осіб, які бажають в'їхати до Держави, громадянами якої вони є, можуть створювати юрисдикційний зв'язок із цією Державою. Такі обставини обов'язково залежать від особливостей кожної справи і можуть значно варіюватися. У цій конкретній справі наступні особливі фактори дозволили Суду визнати юрисдикцію Франції щодо скарги за пунктом 2 статті 3 Протоколу № 4: репатріація була офіційно запрошена; запити посилалися на реальну та безпосередню загрозу життю і здоров'ю членів сім'ї заявників,

зокрема надзвичайно вразливих малолітніх дітей; неможливість для них залишити табори без допомоги французької влади та готовність курдських органів влади передати їх Франції.

(ii) Суд далі уточнив зміст і сферу застосування права на в'їзд на територію Держави відповідно до пункту 2 статті 3 Протоколу № 4 у таких конкретних аспектах: (a) пункт 2 статті 3 Протоколу № 4 не виключає ситуацій, коли громадянин добровільно покинув територію Держави і йому було відмовлено у поверненні, або коли особа ніколи навіть не перебувала в цій країні; (b) хоча право на в'їзд є абсолютним, можуть існувати неявні обмеження, якщо це виправдано надзвичайними обставинами (наприклад, у контексті пандемії COVID-19); (c) не можна виключати, що неофіційні або опосередковані заходи, які фактично позбавляють громадянина можливості реалізувати своє право на повернення, залежно від обставин, можуть бути несумісними з цим положенням; (d) щодо реалізації права на в'їзд, обсяг позитивних зобов'язань Держави неминуче варіюється залежно від різних обставин у Державах-членах і їхніх пріоритетів та ресурсів. Ці зобов'язання не повинні тлумачитися таким чином, щоб покладати на органи влади неможливий або непропорційний тягар.

(iii) Суд роз'яснив, що не існує загального права на репатріацію на підставі права на в'їзд на національну територію. Він відзначив потенційний ризик, що в разі визнання такого права це могло б означати існування індивідуального права на дипломатичний захист, яке суперечило б нормам міжнародного права та дискреційним повноваженням Держав.

(iv) Водночас Суд наголосив, що пункт 2 статті 3 Протоколу № 4 може накладати на Державу позитивне зобов'язання, якщо в конкретних обставинах справи відмова вжити будь-які заходи фактично прирікає громадянина на становище, подібне, *де-факто*, до вигнання. Для визначення існування та дотримання таких зобов'язань Суд розробив двоетапний підхід: по-перше, він визначить, чи існують будь-які виняткові обставини (наприклад, загроза життю та фізичному добробуту дитини, яка перебуває в надзвичайно вразливому становищі через екстериторіальні фактори); і, по-друге, чи був процес прийняття рішення забезпечений належними гарантіями від свавілля. Це передбачає наявність механізму перегляду перед незалежним органом (який не обов'язково повинен бути судовим), за допомогою якого на основі відповідних доказів може бути встановлено відсутність свавілля в будь-якій з підстав для прийняття оскаржуваного рішення. Такий огляд має забезпечити, щоб заявник був поінформований, навіть у загальних рисах, про ці підстави. Він також повинен гарантувати, що

належним чином враховуються найкращі інтереси дитини, її особлива вразливість та специфічні потреби.

Суд дійшов висновку, що в цій справі дійсно були виняткові обставини: члени сім'ї заявників перебували в умовах гуманітарної надзвичайної ситуації та правового вакууму; не існувало жодних перспектив судового розгляду щодо їхніх дочок у Сирії; курдські органи влади, а також міжнародні організації неодноразово закликали Держави репатріювати своїх громадян. Однак розгляд запитів про репатріацію не був забезпечений належними гарантіями від свавілля, зокрема через відсутність формального рішення та посилання на юрисдикційний імунітет національними судами. Таким чином, Франція не виконала свої процесуальні зобов'язання за статтею 3 Протоколу № 4 до Конвенції.

ОБОВ'ЯЗКОВА СИЛА ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ (СТАТТЯ 46)

Провадження щодо вирішення питання про невиконання рішення

Рішення у справі «*Кавала проти Туреччини*» (*Kavala v. Türkiye*)¹⁵⁶ є другим рішенням у контексті процедури порушення, розпочатій через невиконання Державою остаточного рішення Суду, яке прямо вказувало на необхідність негайного звільнення заявника.

У першому рішенні у справі «*Кавала*» (*Kavala*)¹⁵⁷ Суд, зокрема, визнав порушення пункту 1 статті 5, як окремо, так і в поєднанні зі статтею 18. Було встановлено, що досудове тримання під вартою заявника не ґрунтувалося на жодній «обґрунтованій підозрі», а було спричинене виключно здійсненням ним прав за Конвенцією як правозахисника та мало приховану мету - змусити його замовкнути. Суд також вказав у своєму рішенні відповідно до статті 46, що Держава-відповідач має «забезпечити його негайне звільнення». Оскільки це рішення не було виконане, у 2022 році Комітет Міністрів («КМ») ініціював процедуру порушення відповідно до пункту 4 статті 46. За твердженням Уряду, рішення у справі «*Кавала*» (*Kavala*) було повністю виконане, оскільки заявник більше не перебував під вартою на підставі жодного з обвинувачень, які розглядав Суд (статті 309 та 312 Кримінального кодексу Туреччини («КК»)): з 09 березня 2020 року до 25 квітня 2022 року він утримувався під

---

156. «*Кавала проти Туреччини*» (*Kavala v. Türkiye*) (провадження щодо вирішення питання про невиконання рішення) [ВП], №28749/18, 11 липня 2022 року.

157. «*Кавала проти Туреччини*» (*Kavala v. Turkey*), №28749/18, 10 грудня 2019 року.

вартою за новим обвинуваченням (стаття 328 КК); згодом він був ув'язнений довічно після засудження за статтею 312 КК.

Застосовуючи загальні принципи, сформульовані в рішенні у справі «*Ілгар Маммадов проти Азербайджану*» (*Ilgar Mammadov v. Azerbaijan*)¹⁵⁸, Суд встановив, що Туреччина не виконала свого зобов'язання за пунктом 1 статті 46. Щодо нового обвинувачення за статтею 328 КК, Суд виявив різючі подібності, а в деяких аспектах - повне дублювання фактів, на які посилався Уряд, із тими, що вже були розглянуті у першому рішенні. Однак, проста зміна кваліфікації тих самих фактів у принципі не може змінити висновки Суду. Крім того, вирок за статтею 312 КК також ґрунтувався на тих самих фактах. Важливо зазначити, що висновок про порушення пункту 1 статті 5, розглянутий окремо та в поєднанні зі статтею 18, анулює будь-які правові наслідки щодо обвинувачень, пов'язаних із цими фактами. За відсутності інших релевантних і достатніх обставин, здатних довести, що пан Кавала (Kavala) був причетний до злочинної діяльності, будь-які заходи, особливо ті, що позбавляють його волі, на підставі тих самих фактичних обставин, продовжують порушення, встановлені у першому рішенні та становлять порушення пункту 1 статті 46.

Рішення Великої Палати у цій справі є важливим, оскільки Суд підтвердив загальні принципи, що регулюють процедуру порушення (див. перше рішення такого роду у справі «*Ілгар Маммадов*» (*Ilgar Mammadov*), наведене вище). Крім того, Суд уточнив низку питань, що стосуються ролі та інституційного балансу між Судом та КМ: природа права КМ ініціювати таку процедуру; роль чітко сформульованих вказівок у першому рішенні щодо індивідуальних заходів за статтею 46; необхідність подання заявником нової скарги до Суду в разі невиконання Державою першого рішення; можливість паралельного розгляду справи Судом і КМ у контексті національних проваджень, ініційованих після винесення рішення Судом.

(i) Уряд Туреччини стверджував, що ініціювання процедури порушення КМ не було виправдане жодними «винятковими обставинами» (як це передбачено нормами КМ та Пояснювальною доповіддю до Протоколу №14). На думку Уряду, ця процедура порушила систему Конвенції, оскільки втрутилася у поточне кримінальне провадження на національному рівні. Суд відповів, що критерій «виняткових обставин» передбачає, що КМ має застосовувати високий поріг перед ініціюванням такої процедури. Таким чином, процедура порушення є крайнім заходом, який може застосовуватися у випадках, коли КМ доходить висновку, що інші

---

158. «*Ілгар Маммадов проти Азербайджану*» (*Ilgar Mammadov v. Azerbaijan*) (провадження щодо вирішення питання про невиконання рішення) [ВП], №15172/13, 29 травня 2019 року.

засоби забезпечення виконання рішення виявилися неефективними та більше не відповідають ситуації. Водночас Суд наголосив, що процедура порушення не має порушувати інституційний баланс між Судом та КМ. Право ініціювати таку процедуру є «процесуальною прерогативою» КМ і належить до його виключної компетенції. Відтак, якщо КМ належним чином ініціював процедуру порушення, Суд не оцінює доцільність такого рішення КМ. Роль Суду після отримання запиту КМ полягає у здійсненні остаточної правової оцінки питання відповідності виконання рішення.

(ii) На відміну від справи «Ілгар Маммадов» (*Ilgar Mammadov*), у першому рішенні у справі «Кавала» (*Kavala*) містилося чітке формулювання щодо необхідності негайного звільнення заявника відповідно до статті 46. Суд пояснив значення таких вказівок. З одного боку, загальний принцип полягає в тому, що остаточний вибір заходів для виконання рішення залишається за Державою. З іншого боку, у певних випадках характер порушення може не залишати Державі реального вибору щодо необхідних заходів. Це особливо актуально у справах, що стосуються попереднього ув'язнення, якщо Суд встановив, що воно було очевидно необґрунтованим відповідно до пункту 1 статті 5. Існує нагальна необхідність припинити порушення, з огляду на основоположне значення права на свободу та особисту недоторканність. Ця позиція є ще більш обґрунтованою у випадках, коли порушення було спричинене затриманням, яке також суперечило статті 18 Конвенції. Отже, вказівки за статтею 46 мають два ключові завдання: гарантувати ефективний захист прав людини одразу після винесення рішення Судом і запобігти продовженню порушення та допомогти КМ у здійсненні нагляду за виконанням рішення. Такі вказівки також зобов'язують Державу припинити порушення, встановлене Судом, якнайшвидше.

(iii) Уряд також стверджував, що пан Кавала (*Kavala*) мав подати нову заяву до Суду щодо подальшого тримання під вартою після першого рішення, вичерпавши національні засоби правового захисту. Суд відхилив ці доводи з таких підстав: по-перше, питання прийнятності скарги є нерелевантним у контексті процедури порушення. По-друге, Суд підтвердив, що саме КМ здійснює нагляд та оцінює конкретні заходи, необхідні для забезпечення максимально можливої репарації за встановлені порушення. Питання щодо виконання Високими Договірними Сторонами рішень Суду не належить до його юрисдикції, якщо його не було порушено в контексті процедури порушення, передбаченої пунктами 4 та 5 статті 46 Конвенції. Тому той факт, що пан Кавала (*Kavala*) не подав нову заяву до Суду, не мав принципового значення в контексті

оцінки відповідності дій Туреччини її зобов'язанню за пунктом 1 статті 46.

(iv) У зв'язку з процесом імплементації на національному рівні Суд зауважив, що в межах своїх різних функцій Суд і КМ можуть бути змушені одночасно розглядати одні й ті самі національні провадження, не порушуючи при цьому фундаментальний інституційний баланс між ними. Суд наголосив, що стаття 46 не виключає його компетенції розглядати подальші скарги, наприклад, якщо національні органи провели повторний розгляд справи у зв'язку з виконанням одного з рішень Суду шляхом відновлення провадження («*Емре проти Швейцарії (№ 2)*» (*Emre v. Switzerland*) (no. 2)¹⁵⁹ та «*Гертель проти Швейцарії*» (*Hertel v. Switzerland*)¹⁶⁰) або шляхом ініціювання нового провадження («*Об'єднана македонська організація Ілінден - ПІРН та інші проти Болгарії (№ 2)*» (*United Macedonian Organisation Ilinden - PIRIN and Others v. Bulgaria*) (no. 2)¹⁶¹ та «*Лю проти Росії (№ 2)*» (*Liu v. Russia*) (no. 2)¹⁶²); те саме застосовується у випадках, коли «нове питання» впливає з продовження порушення, встановленого Судом («*Іванцок та інші проти Молдови і Росії*» (*Ivançoc and Others v. Moldova and Russia*)¹⁶³).

КОНСУЛЬТАТИВНІ ВИСНОВКИ (СТАТТЯ 1 ПРОТОКОЛУ № 16)

На запит Верховного адміністративного суду Литви відповідно до Протоколу № 16 до Конвенції Суд виніс консультативний висновок¹⁶⁴ 08 квітня 2022 року. Він стосується оцінки пропорційності загальної заборони балотуватися на виборах після звільнення з посади в рамках процедури імпічменту.

159. «*Емре проти Швейцарії (№ 2)*» (*Emre v. Switzerland* (no. 2)), №5056/10, 11 жовтня 2011 року (витяги).

160. «*Гертель проти Швейцарії*» (*Hertel v. Switzerland*), 25 серпня 1998 року, *Збірник рішень та ухвал* 1998-VI.

161. «*Об'єднана македонська організація Ілінден - ПІРН та інші проти Болгарії (№ 2)*» (*United Macedonian Organisation Ilinden - PIRIN and Others v. Bulgaria*) (no. 2), №№ 41561/07 та 20972/08, 18 жовтня 2011 року.

162. «*Лю проти Росії (№ 2)*» (*Liu v. Russia*) (no. 2), №29157/09, 26 серпня 2011 року.

163. «*Іванцок та інші проти Молдови та Росії*» (*Ivançoc and Others v. Moldova and Russia*), №23687/05, 15 листопада 2011 року.

164. *Консультативний висновок щодо оцінки, згідно зі статтею 3 Першого протоколу, пропорційності загальної заборони балотуватися на виборах після звільнення з посади в рамках процедури імпічменту* [ВП], запит №P16-2020-002, Верховний адміністративний суд Литви, 08 квітня 2022 року. Див. також розділ про статтю 3 Першого протоколу (Балотування на вибори) вище.

У відповідь на запит, поданий Касаційним Судом Вірменії згідно з Протоколом № 16 до Конвенції, 26 квітня 2022 року Суд надав свій консультативний висновок¹⁶⁵, який стосувався застосовності строків давності до кримінального переслідування, засудження та покарання щодо правопорушення, яке по суті є актом катування.

На запит Державної ради Франції відповідно до Протоколу № 16 Суд виніс консультативний висновок¹⁶⁶ 13 липня 2022 року. Він стосується різниці у правовому становищі між асоціаціями землевласників, які «мали визнаний статус на момент створення затвердженої муніципальної асоціації мисливців», та асоціаціями, створеними після цієї дати.

---

165. *Консультативний висновок щодо застосовності строків давності до кримінального переслідування, засудження та покарання щодо злочину, який по суті є актом катування* [ВП], запит № P16-2021-001, Касаційний Суд Вірменії, 26 квітня 2022 року. Див. також розділ про статтю 7 (Ніякого покарання без закону) вище.

166. *Консультативний висновок щодо різниці у ставленні між асоціаціями землевласників, які «мали визнаний статус на момент створення затвердженої муніципальної асоціації мисливців», та асоціаціями землевласників, створеними після цієї дати* [ВП], запит №P16-2021-002, Державна рада Франції, 13 липня 2022 року. Див. також статтю 14, взяту спільно зі статтею 1 Першого протоколу вище.